KODUMAA nädalaleht

51/52 (1617/1618) 28. DETSEMBER 1990 ILMUB 1956. AASTA NOVEMBRIST. HIND 10 KOP.

HEAD UUT AASTAT!

Kõigepealt on inimene. Ta ise. Siis on inimesed ta ümber. Siis on maa, millel ta käib, kus ta elab. Meil on selleks maaks Eesti, nii väike suures ilmas ja nii suur meis endis. Isamaa . . .

Musttuhat hetke mööduvast inimeste aastast on peagi viimseni minema voolanud. Osa neist olid helged, osa lootusrikkad, osa kurvad, osa ärritavad, osa pühalikud, osa tavalised. Suurem jagu neist on kadunud päästmatult, mõned on aga talletatud. Kindlasti need siin piltidel: Eesti Kongressi I istung, Toompea ründamine 15. mail, jõulutule süütamine Raekoja platsil. Need hetked on vastuolulised, nagu on olnud kogu mööduv aasta.

Vaadates neid hetki, meenutagem ka kõiki teisi, mis jäid nende vahele ja ümber. Ja püüdkem ette kujutada neid, mis tulevad. Ja püüdkem kindlaks määrata iseenda osa neis tulevastes hetkedes me elus.

Soovigem selleks üksteisele jõudu ja väsimatust ja üksmeelt!

AITÄH!

Aastavahetusel tänab «Kodumaa» kõiki lugejaid heasoovlikkuse eest ning avaldab lootust, et uuel aastal lugejaid-tellijaid juurdegi tuleb. Kahetsusega peame siinkohal aga teatama, et seoses trükikulude suurenemisega maksab meie lehe üksiknumber tuleval aastal 20 kopikat. Soodustus on tellijatel — nemad saavad «Kodumaa» kätte veerandi võrra odavamalt. **Praegu on võimalik tellida «Kodumaad« koju alates veebruarikuust.**

Soovime oma lugejaile niisugust uut aastat, mille jooksul täituksid kõigi südamesoovid!

Jätkuvale koostööle lootes

«KODUMAA»

Uue aasta «Kodumaa» esimesest numbrist (9. jaanuar 1991) saab lugeda:

- Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimehe **Arnold Rüütli** mõtteid sellest, millistena ja millega läheme uude aastasse.
- **Hando Runnel** «Kodumaa» toimetuses.
- Uus tuttav: **«Virgats»** Austraaliast.
- **«Kuidas seltsimehi peeti bandiitideks»**, väike põnevuslugu EKP Keskkomitee arhiivimaterjalide alusel.

Ja mõndagi muud. NB! **Tehakse teatavaks «Kodumaa» 1990. aasta laureaadid.**

TÄNAST «KODUMAAD» ON 16 LEHEKÜLGE

TIIT VEERMÄE ja ALBERT TRUUVÄÄRTI fotod (ETA)

SUUR AASTALÕPUETENDUS KREMLIS

Moskvas on käimas suur poliitika-aasta lõpuetendus — NSV Liidu rahvasaadikute IV kongress. Vähemalt näärietendust suudab suur riik oma rahvale veel pakkuda. Teatraalsus ja sellega seotud etapilisus on nõukogude poliitikaelule alati omased olnud. Varem elati ühest parteikongressist teiseni, ühest viisaastakust teiseni jne. Kongresse iseloomustasid paljud näitemängulised elemendid, milledest tähtsaim oli kindel stsenaariumipärasus. Kongressid olid ja on tohutu vaatajaskonnaga näitemängud, sest tavaliselt kantakse neid üle televisioonis. Vaatajaile püütakse, nagu teatriski, luua illusioon, et näidend sünnib nende silme all. Etenduse tegelik valmimine, s.o. stsenaarium, režissööritöö ja proovid jäävad nende silma eest varjatuks, neid võib vaid aimata.

Parteikongressid on oma koha riigi poliitikaelu tähtsündmustena loovutanud rahvasaadikute kongressidele. Viimaseid oodatakse nüüd lootuste ja kartustega: mis sünnib seekord? Tegelikult on põhilised sündmused enne ära toimunud ning kongress on vaid nende peegeldus — stsenaristi- ja lavastajatöö mahamängimine. Stsenaariumist kõrvalekaldumisi (võib-olla näilisi) esineb rahvasaadikute kongressidel küll rohkem kui kunagistel parteikongressidel. Kas IV kongressi esimesel päeval tehtud ettepanek avaldada Mihhail Gorbatšovile usaldamatust oli stsenaariumis ette nähtud või mitte, seda me ilmselt niipea teada ei saa.

Mihhail Gorbatšovi põhiettekanne jätkas viimase paari kuu joont — «kõva käsi», kord majja, toetumine sõjaväele ja KGB-le, sõnakuulmatutele vabariikidele päitsed pähe, liiduleping iga hinnaga, kui vaja, siis sõjaseisukord või presidendivõim. Baltikum pannakse ühte patta Taga-Kaukaasiaga, kus teatavasti käib juba pikemat aega tõeline kodusõda. Liidulepingu läbisurumiseks käidi välja järjekordne meeleheitlik meetod — üleliiduline referendum. Kogu tohutu Nõukogude Liit peab hakkama otsustama iga üksiku rahva õiguse üle olla iseseisev, ja seda põhimõttel: üks inimene — üks hääl. Kel kõige valjem hääl, saab võimaluse kõik teised maha karjuda.

Istungjärgu teisel päeval jõudis kätte hetk, mille nimel suurem jagu Eesti saadikuid oli Moskvasse sõitnud — sõna sai Arnold Rüütel. Oma kõnes andis hr. Rüütel lühikese, kuid konkreetse ülevaate sellest, milline on olukord Eestis, kuidas selleni on jõutud ning miks pole Eestil võimalik liidulepingule alla kirjutada. Ta esitas kolmeetapilise programmi Eesti iseseisvuse rahumeelseks taastamiseks ning normaalsete suhete jaluleseadmiseks NSV Liiduga. Oma sõnavõttu lõpetades soovis hr. Rüütel kongressile edu viisil, mis ei jätnud võimalust kaksipidimõistmiseks — Eesti saadikud on NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressist selgelt distantseerunud ning viibivad Moskvas vaid külalistena.

NSV Liidu rahvasaadikute IV kongressi kulminatsioon jõudis kätte neljandal päeval, kui kõnetooli astus välisminister Eduard Ševardnadze. Presidendinõukogu liige Ševardnadze ütles, et Nõukogude Liit läheneb diktatuurile. «Mitte keegi ei tea, mis diktatuur see on, kes saab diktaatoriks ning mida see endaga kaasa toob,» ütles Ševardnadze. Ta süüdistas demokraate oma positsioonide loovutamises ja kapituleerumises ning väitis, et tagurlus on asunud otsustavale pealetungile. Samas teatas ta oma tagasiastumisest välisministri kohalt protestiks diktatuuri lähenemise vastu.

«Minu kui inimese ja kodaniku kohus on mitte leppida nende sündmustega, mis meie riigis toimuvad, ning katsumustega, mis meie rahvast ootavad.

Ometi usun: diktatuur ei pääse võimule, tulevik on demokraatia ja vabaduse päralt.»

Nende sõnadega lõpetas Ševardnadze oma kogu istungisaali ning vist kogu maailma vapustanud kõne. Ükski presidendile nii lähedalseisev isik polnud veel kunagi avalikult midagi niisugust öelnud. Perestroika algusest peale oli Ševardnadze olnud Gorbatšovi meeskonna üks kõige kindlamaid mehi.

Mis ikkagi võis olla välisministri meeleheitliku sammu taga? On teada, et pärast siseminister Bakatinist vabanemist võtsid vanameelsed järgmise mehena sihikule Ševardnadze. Kas tundis viimane juba kuklas vastaste hingeõhku ja otsustas ise sirge seljaga lahkuda, enne kui vana sõber ja võitluskaaslane Gorbatšov ta ametist vabastab?

Ehk lootis Ševardnadze oma dramaatilise etteastega raputada rahvamassid üles apaatiast ning lääneriigid pimedast Gorbi-vaimustusest, juhtida tähelepanu lähenevale ohule ja nii tagurlaste pealetung peatada? Eelmine kord suutis demokraatlike jõudude read koondada Andrei Sahharovi surm, kas nüüd suudab sama Eduard Ševardnadze tagasiastumine?

Kui osa polkovnikuid ja nende tsiviilriietes mõttekaaslasi käis pärast välisministri tagasiastumist ringi üsna rahuloleva näoga, siis mõned helgemad pead nende hulgast paistsid pisut murelikuna. Tõtati end kaitsma ja kinnitama, et sõjavägi võimu enda kätte ei ihka, kindral Surkov aga teatas, et armee toetab Ševardnadzet. Jäi mulje, et kuigi välisministrist sooviti vabaneda, ei käinud viis, kuidas see toimus, nende plaanidega päriselt kokku.

Ei tahaks uskuda, et Ševardnadze poliitikast päriselt lahkub. Võib-olla loobub tapraegu oma kõrgest positsioonist selleks, et tulla tagasi veelgi mõjukamana, nagu sündis omal ajal Boriss Jeltsiniga.

Presidendile näis välisministri ja ühe lähima võitluskaaslase lahkumine ning järsutooniline sõnavõtt mõjuvat külma dušina. Tema oma sõnul oli see talle täielik ootamatus. Ja ometi ei suuda loobuda kas või grammi võrra kahtlustamast, et Gorbatšov siiski oli teadlik Ševardnadze sammust juba enne selle astumist. Tegemist võis olla ka ühiselt kavandatud operatsiooniga, et päästa, mis päästa annab ja katsuda tagasi tõrjuda sõjaväe võimutaotlusi.

Rahvasaadikute IV kongressi ja sellele eelnenud sündmusi jälgides kerkib vägisi huulile küsimus: kas perestroika hakkab läbi saama? Gorbatšov väidab, et mitte sinnapoolegi.

Nende ridade kirjutamise ajal kestab näärietendus Kremlis täie hooga. Tõsi küll, kui telekaamerad saalisistujate poole pööratakse, näib, et kõrvalosatäitjad hakkavad tüdima. Peategelaste ponnistusi jälgitakse üpris tülpinud ilmel.

Lootust aga on, et ega näärivanagi kaugelt Läänest tulemata jää. Osa tema kingikotist on toiduabi näol juba pärale jõudnud. Ehk saadab ta ka päkapikud, kes aitaksid koti sisu laiali jagada.

MART LINNART

Nii tantsiti pärast k.a. 7. novembri «töötajate demonstratsiooni» Tallinnas Lenini ausamba ümber. Kas jagub rõõmu ja lusti ka järgmisse aastasse? Ja kui, siis kellele?

TIIT VEERMÄE foto (ETA)

ÜLEMNÕUKOGU LÄKS TALVEPUHKUSELE

Võib öelda, et XXVI istungjärk kujunes üsna resultatiivseks. Kas või juba ainuüksi sellepärast, et 20. detsembril võeti kolmandal lugemisel vastu järgmise aasta eelarve.

Algas aga istungjärk olukorras, kus mitmed saadikud olid samal ajal Moskvas, sealsel NSV Liidu rahvasaadikute kongressil. Nagu teada, osaleti seal n.-ö. vaatleja staatuses.

Toompeal aga asuti samal ajal arutama korterite ja elamute müümist eraisikuile. Siin oli hulganisti küsimusi, sest asi on ju meie jaoks üsna uudne. Arvati siiski, et esialgu ostmise vastu erilist huvi ei ilmutata (seda teeb vahest oma 3000 inimest).

Seejärel hakati üksipulgi läbi arutama eelarve tulusid-kulusid. Majanduskomisjon andis hinnangu laekunud ettepanekuile. Peeti vajalikuks toetada põllumajandusharidust 3,5 miljoni rublaga. Samas aga ei leidnud heakskiitmist ettepanek toetada 1,5 miljoni rublaga Eesti kultuuriväljaandeid ning laste- ja noorsooajakirjandust. Nõus oldi tõstma sotsiaalsfääri töötajate palka. Õppemaksu kehtestamist aga ei peetud õigeks. Nii et arvamusi oli mitmesuguseid, arutelu jõudis kolmanda lugemiseni. See läks üle ootuste nobedalt ning eelarve on nüüd olemas. Küll väga pingeline, aga ikkagi olemas (poolt oli 63, vastu kolm, erapooletuid kaks).

Võeti vastu ka Ülemnõukogu pöördumine Eesti Vabariigi elanike, riigi- ja kohaliku võimu organite, kõigi demokraatlikult meelestatud kodanikeühenduste poole. Selles on muuhulgas öeldud:

«Viimasel ajal on sagenenud Nõukogude Liidu valitsevate ringkondade ja juhtivate sõjaväelaste ähvardused peatada demokratiseerumis- ja taasiseseisvumisprotsess Eesti Vabariigis.

Eesti Vabariik taotleb, et lahkhelid Nõukogude Liiduga lahendataks läbirääkimiste teel, ning on veendunud, et tänapäeva maailmas pole poliitilisi probleeme võimalik lahendada jõupositsioonilt.

Ülemnõukogu hindab suhete pingestamist Nõukogude Liidu poolt kui katset avaldada Eesti Vabariigile poliitilist survet ning kutsub üles elanikke säilitama meelerahu. Samas, arvestades Moskva poliitilise olukorra ebastabiilsust, ei saa Ülemnõukogu täielikult välistada ka võimalusi, et Nõukogude Liit võib üritada jõuga takistada Eesti Vabariigi seaduste ja riigivõimu toimet.

Ülemnõukogu käsitab igasugust vägivaldset sekkumist Eesti Vabariigi siseasjadesse agressioonina ning jätab endale õiguse pöörduda ohu puhul abi saamiseks rahvusvaheliste organisatsioonide poole.»

Lõppude lõpuks võeti vastu ka maareformi kohta käiv seadus.

Otsustati teha talvevaheaeg 14. jaanuarini 1991. Kuid vajaduse korral võib Ülemnõukogu Presiidium kutsuda täiskogu kokku ka varem.

HEINO LAULIK

51. Mõtlen sellest,

missuguse teo ja moega Santa Claus tänavu on ja kas maailma keev katel ka temale oma pitseri on vajutanud. (1983)

S. C. on minuga tänavustel jõulupühadel kaks korda juttu ajanud. Neisse peredesse, kus teda kohtasin, on ta toonud seda sõnulseletamatut, mida jõulurahuks kutsutakse. Ilmsesti on see nii igal pool, kuhu ta on leidnud võimaluse sisse astuda — ta ise moe kapriisidest puutumatuks jäänuna, kingikott õlal, punane (punane?) mantel seljas. Võib-olla on kingikott kaalult kergem kui varematel aegadel, kuid tõepoolest ainult kaalult — ta põhiväärtus, kinkimise tõik iseendast on ehk endisest kaalu ka mgi. Jõuluvana jutustas, missuguse liigutusega võeti vastu need kindad ja käpikud ja sokid ja muu omatehtu, mille meie Põide inimesed saatsid jõulukingiks sõprusvalda Põytyässe Soomemaale. Aga mina oskasin ja teadsin talle ka vastu sõnada, et samasuguse tundega võeti Saaremaal vastu Põytyäst tulnud kingid. Selline on vaimult võrdsete inimeste loomulik suhtlus, ja ükskord hakkab juba ära tüütama see hommikust õhtusse ja õhtust hommikusse käiv hala, kui hirmus vaesed me ikka oleme. No oleme. Püüdkem siis teha nii, et v a r s t i e i o l e k s, aga mitte vaid kurvast elust jõrrata, mitte manguda, mitte teise riigi inimese perre end lapuliseks kerjata, mitte haletsust anuda. Muide, ma olen tähele pannud, et need, kes uususpäraselt oma elamise ränkusest räägivad, elavad seda oma ainukest elu üsna huvitavalt. Näiteks Kanaari saared ei olegi neile Saaremaa saarest eriti palju kaugemal.

Aga nüüd palun andeks, sest see ei ole küll üks jõuluaegne jutt. Ju lõi aga minuski kurb kadedus välja. Luban, et enam ei jära selle kallal, mis nagunii on kindel nagu kalju, mõtlen nimelt mammonat. Iseasi, kelle taskusse ta tuleb, ja veelgi suurem iseasi — mis moodi, mis viisil ta tuleb. Tean inimesi, kes on oma hinge müünud — jõuluajal ei sobigi öelda, kellele just — raske või ka vähem raske koti seeklite eest. Aga enamik inimesi, keda tean, pole müünud isegi ihu, hingest rääkimata. Sellest vist ongi inimese ja inimeste ja rahva püsimise ning edasiminemise eeldus.

Hingastades viiks jutu ehk natuke lõbusamale (?) lainele. Santa Claus (ärgem unustagem, et temast ju alustasime) oli ühes peres teatud imestusega märganud, et peolauas istub täieõigusliku perekonnaliikmena ka koer. «Noh, ma nagu ei tea, ma nagu ei ole t e m a l e kingitust varunud,» püüdnud S. C. vabandada. «Oh, pole viga,» vastanud peremees, «koerte jaoks konte enam ei müüda, nii et võtsime ta nüüd inimeste toidule.»

S. C. ei osanud muud kui noogutada. Mis meilgi muud teha! Arvestagem, et tuleval aastal (see tuleb küllalt varstil) elame jällegi uute hindade ajal. «Hindu «liberaliseeritakse» kuni kolm korda kõrgemaks,» ütleb Madis Hint («Päevaleht», 16. 12.). Tõsi, samast saame teada, et valitsus «hoiab mõistlikkuse piiride elektrienergia, gaasi, soojuse, maa, maavarade, metsa, vee, kanalisatsiooni ning ühe osa elamis- ja tootmispinna hinnad». Ning autor lõpetab: «See on teatavasti peaaegu kapitalism. See «peaaegu» ei tähenda aga just meeldivaid kõrvalekaldeid.»

Mis ikka. Elu tahab elamist ja seda soovivad ka elu elavad isikud ise, enamjagu neist igal juhul. Võiks isegi öelda, et elada tahavad peaaegu kõik. Ainult et üks kujutab elu ette nii, teine naa, kolmas . . .

Keeruline värk. Ma arvan, et seda arutame ehk vana aasta (eel)õhtul saunalaval. Ma ei tea, kuidas teil, aga mina lähen igatahes vihusauna, kus ühel ja samal laval arutatakse asju särepunaselt ja lumivalgelt. Roosalt ja mustalt mitte. Kahvatusest rääkimata.

Aga Mõtlen

WATERGATE'ist PARIISI KAUDU VILNIUSSE AGA KUIDAS EDASI?

Skandaalike Eesti välispoliitika juhtide kooskõlastamatu tegevuse ümber, mida mõned sensatsioonihimulised ajakirjanikud nimetasid koguni Watergate'iks, lõppes nagu USA Iraani-kontrate afäär. Vaatamata tohutule täiskirjutatud paberihulgale jäi inimestele lõpuks ikka selgusetuks, kas president Reagan oli selle seadusevastase tehingu sanktsioneerinud või mitte. Nii ka Eestis. Pärast vestlusi asjaosalistega teatas Ülemnõukogu välissuhete komisjon, et tal ei õnnestunud välja selgitada, kas keegi ikka on, minu kadunud kolleegi Albert Kääri lemmikväljendit kasutades, Luksemburgi luure agent ja kes niisuguse õela jutu kõigepealt üldse liikvele laskis.

Ega asja tuuma suhtes polegi kuigi oluline, kes ütles esimesena a. Tuum on aga ajakirjanduses ilmunud materjalide, sealhulgas «idaminister» E. Lippmaa kirjutiste põhjal niigi selge, Eesti Vabariigi Välisministeeriumis on korraga tules kaks rauda. Välisminister L. Meri püüab taastekkivale riigile tunnustust otsida esijoones Ameerika Ühendriikidest Riigidepartemangu kaudu. Selles leiab ta toetust Välis-Eesti ringkondadelt, kes on sidemeis Riigidepartemanguga. «Idaminister» E. Lippmaa aga leiab, et Riigidepartemang ja USA administratsioon tervikuna pühendavad põhitähelepanu USA — Nõukogude heade suhete arendamisele ega hooli praegu suurt Balti riikidest. Nad jätkavad külma sõja aegset nende riikide *de jure* Nõukogude Liidu koosseisu inkorporeerimise mittetunnustamise, kuid *de facto* tunnustamise poliitikat. See aga segab Endel Lippmaad täitmast oma põhifunktsiooni — saavutada Idas Eesti iseseisvumisega leppimist. Seepärast otsib ta USA administratsiooni passiivsuse vastu tuge Senatilt. Ta on seda ka leidnud, seda näitab Senati resolutsioon nr. 334 2+4 lepingu kohta. Pariisis tõstatas Endel Lippmaa samalaadse küsimuse. Talle sekundeerivad Eesti poliitilised parteid, kes arendavad kontakte oma vennasparteidega Läänes ja püüavad nii mõjutada nende maade sageli tõrksaid valitsusi Eesti Vabariigile soodsas suunas. See on vaevarikas töö, mida Eesti Komitee välissuhete komisjoni esimees Trivimi Velliste on võrrelnud okkahaaval sipelgapesa kokkukorjamisega.

Eesti ajakirjanduses on laialdaselt arutatud, kas need kaks liini Eesti välispoliitikas (võime omalt poolt lisada — ka läänerriikide poliitikas) on rivaalitsevad või omavahel kooskõlastatud. On ilmselt mõlemat. Arvestades maailmapoliitika kogemusi, võime eeldada, et enam-vähem selge pildi sellest, kuidas asi täpselt oli, saavad alles meie lapselapsed. Pealegi, detektiivi mängimine Lääne suunas juhib tähelepanu põhiküsimusest, idapoliitikast, kõrvale.

Idarindel on aga asjad arenenud seni halvasti, hullemini kõigist Balti riikidest. Ühelgi neist pole senimaani kokkulepet keskusega, Lätil ja Leedul on aga vähemalt majanduskokkulepped Vene Föderatsiooniga. Eestil pole sedagi. Ka on keskus, sealhulgas kaitseministeerium, oma propagandistliku kampaania raskuskeskme kandnud viimasel ajal Leedult Eestile. Siin avati raadiojaam «Nadežda», siin tehakse paralleelset telesüsteemi. Miks see nii on, võib vaid aimata. Nähtavasti on üks põhjus selles, et Eesti kurss on k.a. sügisel olnud kõige jäärapäisem ja keskusele kõige ohtlikum, kuigi Leedus on nii sõnades kui tegudes ellu viidud räigemat poliitikat. Eesti jäi ainsana kõrvale eelarutlustest liidulepingu üle ning Savisaar heitis otsese vaenukinda Gorbatšovile, võttes endale, keskusest täiesti mööda minnes, initsiatiivi vabariikidevaheliste majanduslike horisontaalsidemete organiseerimisel, nn. ühisturu loomisel.

Eestis, otsustades vähemalt väliste märkide põhjal, on Ülemnõukogu ja valitsus oma kaks välisministrit idapoliitika ajamisel tagaplaanile lükanud ja asja enda kätte võtnud. Savisaarest oli juba juttu. NSV Liidu ja Vene Föderatsiooniga peetavatel läbirääkimistel on delegatsiooni etteotsa pandud Ülemnõukogu spiiker Ülo Nugis. Balti riikide poliitika koordineerimisel ja välispoliitiliste kõnede pidamisel on jämeda otsa enda kätte võtnud Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel, pannes oma sõnavõttudes põhirõhu tõele ja õigusele.

Süü selle eest, et Eesti idapoliitika on, leebelt öeldes, olnud väheedukas, aetakse nii ametlikul tasemel kui ka ajakirjanduses vaid vastaspoole kaela. Moskva ei pea tõest ja õigusest lugu ja kõik. Jäetakse kõrvale küsimus, kas tõde ja õigus on kunagi olnud riikide poliitikas põhiline. Samuti ka see, kas Eesti ja teiste Baltimaade juhtkonnad, tehes oma maadest, tõsi, rahva nõusolekul ja nõudmiselgi, 90-ndate aastate lokaalkonflikti kolde, endale päriselt selgeks tegid praeguse aja — Lääne ja Ida poolt tuuma- ja teiste globaalprobleemide ühiselt lahendada püüdmise aja — maailmapoliitika iseärasused ja tendentsid või kandsid nad 1918. ja 1940. aasta mallid mehaaniliselt üle tänapäeva? Kas end Eesti-keskseks kuulutanud poliitikud suudavad ja tahavad mõelda maailmakeskselt? Kas pole enamlasi sõimates võetud üle nende mõtlemismall näha maailmas esijoones seda, mis on oma ettekujutusega kooskõlas, vähendades selle tähtsust, mis seda pole?

Gorbatšovi võimupiiride laiendamine ja tema resoluutne (kas tark, on teine küsimus) tegevus Liidu kooshoidmiseks, keskusele meelepärase liidulepingu sõlmimiseks pani Eesti juhid detsembris küsimuse ette: kas jätkata endist kurssi (ei vannu vana seaduse, s.o. uue liidulepingu nimel), alistuda või püüda otsida mingit kompromisslahendust. Pole teateid teise ja kolmanda variandi kohta. Konfidentsiaalsed kontaktid pole muidugi välistatud.

Vilniuse ühisistungjärk näitas, et valiti esimene variant. Algatus ei tulnud küll Tallinnalt ja Eesti tegi kõik selleks, et dokumendid oleksid vormistatud korrektselt, mitte aga väljakutsuvalt. Sealjuures anti endale aru, et olukorra hindamisel ei olda unisoonis ei enamiku läänerriikide valitsustega ega oma venekeelse elanikkonnaga, ka mitte selle liberaalsemalt meelestatud osaga.

Arnold Rüütli sõnavõtt Moskvas kinnitas esimese variandi valikut, Tallinna—Moskva kolmeetapiline kokkuleppe saavutamise plaan aga ka teatud nõtkust.

Millele rajati arvestus? Ilmselt sellele, et Gorbatšovil on läänerriikide avaliku arvamuse tõttu raske minna äärmistele sammudele Baltikumi pigistamisel. Ning ka Kremli ja Gorbatšovi enda langevale autoriteedile NSV Liidus, jäädes selle tagajärgede suhtes läänerriikidega võrreldes eriarvamusele. On tehtud vihjeid sellelegi, et Pariisi kohtumisel tõstatasid kaheksa riiki Baltikumi probleemi ja kõrvale jäid põhiliselt Lõuna-Euroopa riigid, kus meie emissarid on vähem ringi liikunud. Tundub aga, et küsimusele lähenemisel pole arvestatud mõningaid olulisi momente. Suu hoidsid Baltikumi küsimuses kinni suurel määral need riigid, kus ollakse hädas oma separatistlike liikumistega ja kus Baltikumi Liidust eraldumises nähakse kahjulikku eeskuju.

Pärast NSV Liidu rahvasaadikute kongressi Moskvas joonistub neli erinevat põhistsenaariumi, kusjuures tegelik elu võib pakkuda mitu hübriidvarianti. Esiteks — NSV Liit ja Eesti Vabariik lähevad lahku tsiviliseeritud riikide kombel, nagu Gorbatšov rääkis «Päevalehe» korrespondendile Toomas Sildamile. Teiseks — Gorbatšov kehtestab, nii ju ta oma kõnes mõista andis, Eestis ja teistes Balti riikides presidendivõimu või erakorralise olukorra. Kolmandaks — läheb läbi Jeltsini—Savisaare variant: vabariikidevahelised majandussidemed keskusest mööda minnes. Ja neljas — võim läheb (kas või ajutiselt) reaktsionääride, sh. punaste polkovnikute kätte. Sel juhul pole välistatud majanduse täielik kokkuvarisemine ja isegi tuumarelva mõistliku kontrolli alt vallapääsemine. Küsimuse alla läheb eesti ja mitte ainult eesti rahva füüsiline eksistents.

Peaks olema selge, et selle variandi vältimisele kaasaaitamine peaks olema Eesti Vabariigi välispoliitika põhiülesanne. Tundub, et see ülesanne on optimaalselt lahendatav Vene radikaalide ja Gorbatšovi ümber koondunud tsentristide poolt tagurlaste järkjärgulise kõrvaletõrjumisega. Järsud muutused praegu veel ülimilitariseeritud riigis võiksid olla ohtlikud. Konkreetsed meetmed sõltuvad muidugi konkreetselt väljakujunenud olukorrast.

HERBERT VAINU

HEAD UUT AASTAT
KÕIGILE EESTI MAANTEELASTELE
JA EESTLASTEST MAANTEE-
EHITAJAILE VÕÕRSIL!
Eesti Maanteeamet

HALLISTE KIRIK

HALLISTE KIRIK anno Domini 1990

See rahvusvärvides voldik, mille «Kodumaa» toimetus ilmutas kiriku taasavamise äramärkimiseks, sai teoks Halliste koguduse hingekarjase Kalev Raave tõhusal toel, kunstnik Reet Rea mõttesähvatusel, fotograafide Isi Trapido ja Endel Veliste piltidega, trükikoja «Vaba Maa» arusaaval kaasaaitamisel ning muidugi kirjastuse «Perioodika» materiaalsel õlaallapanekul, sest mõte **võib** olla, aga paber ja raha **peavad** olema.

Suure töö on teinud kirikhärra Kalev Raave, kes kirjutab Halliste kiriku ajaloost, mis algab XV sajandi lõpust, räägib viimasest ehitamisest ja abilistest, tänu kellele on rahvale tagasi antud pühakoda, ilma milleta meie kultuur oleks hoopis vaesem.

Kes eesti keelt ei valda, sellel on võimalik Halliste kiriku ajaloost osa saada kas inglise või soome keele vahendusel.

Voldikut saab Halliste kirikust, aga Tallinnas palume astuda sisse «Kodumaa» toimetusse.

Tere tulemast ja küsimast!

DAISI MIHHAILOVA

ÕNNITLUSI

Kallis tädi **HELENE SAGRITS** ja perekond **WICKTOR**!
Rootsi, Borås

Head vana aasta lõppu ja õnnerikast uut aastat!

Linda ja Vello Jürna perega
Eestist

OTSIMISI

RAIVO RANNIK

Otsin oma onu Raivo (Jüry) Feodori p. Rannikut, kes on sündinud 8. veebruaril 1928. Aastal 1945 võeti ta Saksa lennuväe abiteenistusse.

1948. aastal elas Raivo Rannik Austraalias. Viimased andmed on 50-ndate aastate algusest Sydney'st. Kirjutada palun mulle aadressil: 200 006 Tallinn, Telliskivi tn. 32—4.

Moonika Urbas (Rannik)

HERBERT NÄPP

Otsin oma venda Herbert Näppi, kes on sündinud 1. jaanuaril 1904. Ehk leidub veel sõjakaaslasi, kes olid minu vennaga koos Saksa sõjaväes, viimati Kure pataljonis. Viimased teated temast sain 1944. a. suvel. Kirju ootan aadressil: 202 432 Tartu rajoon, Kambja sidejaoskond.

Armilde Näpp

ENDEL KÄÄR

Ootan teateid oma vennast Endel Andrei p. Käärist. Ta on sündinud 1926. a Pärnumaal Tõstamaa vallas. Viimane teade temalt tuli umbes kolm aastat tagasi aadressil: 3—3 North Holme, Garrison Lane, Bordesley Green, Birmingham G 4 N L, England.

Kirju ootan aadressil: 200 006 Tallinn, Kõrgepinge tn. 33—59.

Hardi Kääru

KARL GRÜNER

Kellel on andmeid Karl Ernsti p. Grüneri (sündinud 1908) saatuse kohta? Kaduma jäi ta sõja-aastail. Teateid isa kohta ootab tema poeg välismaal. Kirjutada palun aadressil: 200 001 Tallinn, Tatari tn. 21-b—8.

Elga Liiv

PAUL PÄRNA

Ootan teateid Paul Pauli p. Pärnast, kes on sündinud 28. veebruaril 1917. aastal. Palun kirjad saata aadressil: 200 029 Tallinn, Keskuse tn. 12—60.

Maila Loit

LUULE NOOR ja VALVE LEPP

Otsin oma õdesid Luule Karli t. Noort (sündinud Tallinnas 27. augustil 1922) ja Valve Karli t. Leppa (s. 1. augustil 1927). Eestist lahkusid nad 1944. a. sügisel. Luulelt tuli viimane kiri 1969. a. septembris Austraaliast aadressilt: 67 Husband Rd., Forest Hill. Teateid ootan aadressil: 200 038 Tallinn, Mahtra tn. 6—15. Telefon 21 86 15.

Laine Kütt

JOHANNES ja ALEKSANDER SEMMEL

Soovin teateid oma onudest Johannes ja Aleksander Augusti p. Semmelist. Sündinud on nad Pihkvamaal Polna rajoonis. Kaduma jäid sõjapäevil. Teateid ootan aadressil: Põlva maakond 202 620, Himmaste sidejaoskond, Tagametsa postkast.

Madis Semmel

MADIS NÕU

Palume kõiki, kes tundsid Madis Nõu või teavad midagi tema saatusest, eriti härrat Rootsist, kes suvel viibis Eestimaal ja otsis tema sugulasi, helistada tema tütrele telefonil Tallinn 53 05 85 või teatada kirjalikult aadressil: 200 016 Tallinn, nõudmiseni.

L. Nurk

ENDEL SÖÖT

Otsin oma onu Endel Hansu p. Sööti, kes on sündinud 1924. a. Rõngu lähistel. Kaduma jäi ta sõja ajal. Palun kõiki, kes teavad minu onust midagi, kirjutada mulle aadressil: 202 440 Tartu maakond, Nõo, Vana-Nõo tn. 9.

Mart Mihno

HELMI-AMALIE HIIEKIVI

Otsin oma vanaema Helmi-Amalie Hiiekivi (s. 1915) sugulasi. Nad elavad Rootsis. Vanaema suri 1941. a. Enne seda elas ta Virumaal Haljala vallas Aaspere külas Metsa talus. Tema poeg Aare Hiiekivi, minu isa, suri 1965. a. Olin siis kahekuune. Kirju ootan aadressil: 202 100 Rakvere, Barbaruse põik 10—2. Telefon 425-57.

Dagmar Hiiekivi

MARTIN-ALFRED SUBAN

Otsin Martin-Alfred Gustavi p. Subanit, kes on sündinud 24. juulil 1912 Virumaal. Kaduma jäi ta sõja ajal, olles Saksa sõjaväes. Palun neid, kes temast midagi teavad, kirjutada mulle aadressil: 200021 Tallinn, Veeriku tn. 33.

Linda Suban

PEREMEHE RASKE KOOREM

Aasta algul lubasime, et kirjutame «Kodumaa» lugejaile iga kuu, kuidas talumajanduse taastamine Eestimaa eri paigus edeneb. Trükivalgust on näinud üksteist kirjatükki sel teemal. Selle teabe kõrval, mida olen neis kirjutistes lugejaile vahendanud, olen kandnud endas ka pisukest isiklikku talu rajamise kogemust.

Harju Maakonnavalitsuse määrusega tänavu 24. aprillist eraldati Keila külanõukogu ja Vasalemma sovhoosi maast 15 hektarit Kalju Kaljulale Peetri talu rajamiseks. Sellest peaks tulema meie pere talu.

Tõsi küll, Peetri talu ei ole selle paiga peal tõenäoliselt kunagi olnud. Vanemad inimesed mäletavad ümberkaudu asunud talude seas küll Sarapiku talu, kuid see muutus olematuks, kui Klooga külje alla rajati sõjaväe varulennuväli.

Peetri-nimeline talu aga oli ja selle hooned on praegugi Saha kabeli kõrval, praeguse linnuvabriku-sovhoosi territooriumil. Sellel talul oli omal ajal 35 hektarit maad, millest viis hektarit raba anti nõukogude võimu saabudes kulakuks tegemise kartuses riigile. Tollal kehtinud tavade kohaselt jäi isatallu vanem poeg Ernst. Ja ehkki talust jäi pererahva kasutada ainult elumaja ja ait (maa, tootmishooned ja loomad ühistati Kalinini-nimelisele kolhoosile) on Peetri talu vanemal perepojal olnud õnn tänini isamajas elada ja seal oma lapsed suureks kasvatada. Ja veel on selle talu lastel olnud õnn näha vanemaid talupõllul-laudas-aidas toimetamas ning ise jõudumööda neid töid kaasa teha. Kui paljudel praegustel talurajajail seda mälestust ei ole!

Küllap on just see asjaolu hoidnud otse Tallinna külje all asuva kodu lapsi minemast puhtamat ametit ja lühemat tööpäeva otsima. Ernst ja Kalju on lõpetanud Tartus põllumeeste suurkooli ja töötanud mitmes suurmajandis.

MIKS

siis nüüd, kui ees terendab peatselt saabuv väljateenitud puhkus, on Peetri talu nooremal pojal veel tarvis võtta õlule peremehe raske koorem ja hakata talu rajama?

See on eestlase põlvest põlve pärandatud soov oma kodu järele. Olen seda kuulnud ka kõigi oma taluluqude tegelaste suust. Seda soovi ei ole meie peres suutnud suretada mitmed ja mitmed ühest majandist teise tööle suunamised, edutamised või üleviimised neil aegadel, kui juhtiva kaadri valik ja paigutamine oli parteikomiteede «ilmeksimatu» õigus. Üldiuhul pakuti saabunule korterit ühismajas, harvemini tüüpprojekti järgi tehtud individuaalelamut ilma kõrvalhooneteta, et ei kiputaks kodus toimetama ega tükitaks rikkaks minema. Ei õiget õue, aeda, tiigist või ojast või metsatukast rääkimata.

Veel teinegi inimlik soov sunnib talu rajama. See on ühistööst vabanemise soov. Ühismajandite õhtused või hommikused (kuidas kusagil) tööjaotused, neis kavades nõrkade kohtade täiendamised ja altvedajate asendamised nüristavad ja masendavad. Tartumaa talunikule Kalev Kullamaale ütles sealse suurmajandi masinamees suisa välja: «Ma tuten sinu juurde sulaseks. Siis ma vähemalt tean, mis tööd ma kunagi tegema pean.»

Küllap on igal talurajajal veel oma põhjus, mille hinges kandmine neile jõudu annab, olgu see siis veendumus, või tarve tunda oma töö otsest vilja, olla selle vahetu määraja, või soov teha maatöid korralikult ja hästi, või kõik kokku. Üks on kindel: talude tulek on täies hoos ja seda on rõõm tajuda.

Taluperemeest ei vaeva mitte see, kuidas masin ja maa tulu tooma panna, vaid see, kuidas nende omanikuks saada
Harald Leppiksoni foto

KUIDAS

keegi oma talu rajama hakkab, see on juba keerulisem. Raskem kui maa saamine on vist kõigile talunikele olnud masinate muretsemine. Siin on lihtsamini hakkama saanud need, kes hakkasid taluga pihta juba siis, kui polnud veel vastavat seadust. Üldjuhul oli siis masinaid rohkem saadaval. Hilisemad taotlejad ootavad oma järjekorda, et saada talunike liidu kaudu jaotatavaid masinaid, või ostavad kalli raha eest seda, mida asutused või eraisikud müüa pakuvad. Hindadest on niisuguste pakkumiste puhul raske rääkida. Kui just valuutat ei küsita, siis rublasid tahetakse küll niisugune hulk, et seda passib üüratuks lugeda.

Ka Peetri talul ei ole veel ühtegi masinat. Seni on ilma läbi saadud, sest talule eraldatud maa on veel parandamata. See aga ei tähenda sugugi, et näiteks traktorit või autot vaja ei oleks. Taluhoonete ehitusmaterjali ja loomadele sööda kohalevedamiseks on tulnud veokit küsida peamiselt Vasalemma sovhoosist, kus majandi loomakasvatusjuhist talunik ei ole veel ametit maha pannud. (Mõistagi ei saa seda aitäh eest.) Küllap on seegi üks võimalus, kuidas väiksemate valudega ühisfootmisest talumajapidamisi lahti murendada. Selge on aga ka see, et niisuguse kahe koorma vedamine on raske, nõuab rakkes olijalt head tahtmist ja tugevat tervist. Talu rajamiseks on vaja ju raha. Majandist saadud palga eest ei osta masinaid ega ehitusmaterjali. Tähendab, tuleb midagi toota ja müüa. Kuidas liha ja piima toota, see ei olnud meie peres küsimus. Küsimus oli hoopis,

KUS

toota seni, kuni oma laut valmis saab. Ka siin sai leitud lahendus. Talunik Olo Rank Kode talust oli nõus oma isatalu ühe lagunenud loomapidamishoone rendile andma. Pärast ühiselt tehtud remonti sai sellest korralik laut. Niisugune leping on vastastikku kasulik. Kuna ka seal talus ei ole veel masinajõudu, on mõistlik näiteks mõlema majapidamise jõusööt korraga kohale toimetada. Vajaduse korral võib üks talunik ka teise loomad ära talitada. Kahekesi saadakse üle mitmestki murest, millele ühe jõud peale ei hakka. Vastastikused kohustused on kirjas lepingus ja omavahel klaaritakse ka rahaarved.

Meie peres on ka varemalt palgale lisa teenitud, kasvatades aastas paar-kolm pulli. Seepärast ei olnud erilist hirmu, kui hakkasime suuremal hulgal loomi pidama. Et kodulauda töö ei hakkaks ametitööd segama, tuli valida niisugune tootmisharu, mis jätaks mõlemale oma aja. Seepärast tuligi jääda lihatootjaks. Kasvatame sigu ja pulle. Sügisel ostsime ka lambad.

On vist ütlematagi selge, et oleme kasvatanud liha ostujõusöödaga, mida talunike liidu kaudu loomapidajaile müüakse. Heina tegime ise. Väikestviisi oleme kasvatanud kartulit, et tulevikus oleks hea seeme omast käest võtta. Kartulit oleme kasvatanud ka majandile n.-ö. lepingu alusel. Sellegi müügist saadud raha läheb talu ehitamiseks.

Praegu laudas olevale kuuele pullile ja paarikümnele seale on sööt olemas nende elupäevade lõpuni. Edasine on meie jaoks veel selgusetu, nagu enamiku põllumajandustootjate jaoks. Teiste sõnadega, ees seisab valik:

KUI . . . SIIS . . .

Kui ostujõusööta ei saa, siis tuleb hakata pidama näiteks lambaid, kes jõusööta ei vajagi. Seda varianti ette nähes saigi poolteistkümmend tiinet lammast ostetud. Kui aga jõusööta jagub, siis jätkub ka liha tootmine.

Et vabaneda niisugusest sõltuvusest, tuleb muidugi kiiremas korras hakata ise teravilja tootma. Maaparanduse senise kulgemise juures ei ole veel tõenäoliselt lootust omale maale sel kevadel külvata.

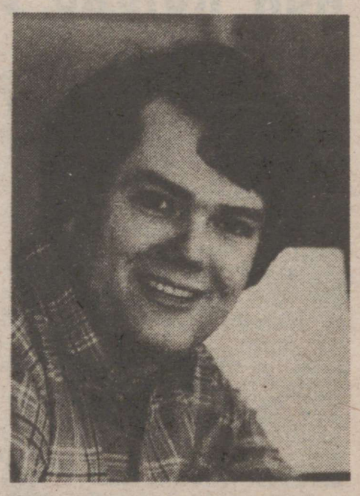
Ehk oleks võimalik võtta teravilja kasvatamiseks maad ühismajandist rendile? See eeldaks aga, et traktor on omast käest... Kui traktorit selleks ajaks ei saa, tuleb teraviljakasvatamise mõte katki jätta ja sõlmida majandiga leping kartulikasvatamiseks. Nagu tänavu. Mõistagi toob see vähem sisse, kuid on ikkagi parem kui mitte midagi.

Pealegi võib ju sigu ka kartuliga kasvatada, nagu meie vanemad seda tegid. Kartuli hautamine on praegustes tootmisoludes küll võimatu, kuid oma lauda valmides juba võimalik. Ühesõnaga, on, kuidas on, nii ei ei ole kunagi, et kuidagi ei ole. Niisuguse optimismiga tahangi selle aasta talujuttudele joone alla tõmmata. Järgmise aasta lugudest selgub, millised raskused siis ees seisavad ja kuidas talud neist üle saavad.

HILDA KALJULA

AASTALÕPUMÕTTEID

Rene Eespere, helilooja:

Raske, väga raske oli 1990. aasta. Palju energiat kulus vene-nõukogude jõhkralt demagoogiliste avalduste väljakannatamisele. Eks proovi siis veel muusikat kirjutada! Tundub — sellises seisus pole mina üksi. On vist loominguks ebasobiv aeg . . .

1990. aastal olid siiski ka väikesed rõõmud. Vene impeeriumis olemist-elamist aitas paariks päevaks unustada suvine laulupidu. Laulupeohelilooja rollis polnud ma varem olnud. Järgmise peo suhtes aga kinnistus veendumus — sama skeemi järgi (2—3 päeva tantsuetendusi ning laulukontserte) jätkata enam ei saa. Soovitan esimesel päeval korraldada n.-ö. kullafondi arvatud vokaalsümfoonilise suurvormi vabaõhuetteka nde rahvusvaheliselt tuntud muusikute osalemisel (näiteks Pirita kloostris), teisel päeval võiks toimuda laulupeorongkäik ning suur laulukontsert Lauluväljakul, kolmanda päeva hommikul tantsupidu ning hilisõhtul soome-ugri traditsioonidest lähtuv rituaaletendus. Olen kindel, et just viimasest kujuneks peamine välisturistide (-huviliste) kohalemeelitaja. Maailmas huvi äratada saab vaid millegi erilisega, selles veendusin taas oma reisidel Egiptusesse ja Indiasse.

1990. aasta tõi siiski ka loominguga seonduvaid rõõme. Imekaunid päevad veetsin augustis muinasjutulises Taani väikelinnas Ebeltoftis. Rahvusvahelisel (kammer)muusikafestivalil kõlasid viie eesti helilooja teosed. Sokkelundi segakoor (dirigent Morten Schuldt-Jensen) kandis Dråby kirikus ette ka minu Kaks jubilatsiooni. Sama teos kõlas 11. oktoobril veel Tallinna Muusikakeskkooli kammerkoori esituses (dirigent Evi Eespere) Stockholmis, Kungsholmeni kirikus. Hingelist tuge andis mingil määral ka oratooriumile «Vaikuse sümfoonia» muusikaalase aastapreemia määramine. (Oh seda inimlikku nõrkust!) Detsembri keskel tõi Venno Laul Itaaliast kaasa aga täiesti põrutava uudise — Trentino rahvusvahelisel koorimuusikavõistlusel sai minu Glorification segakoorile ja orkestrile II preemia! (Oh seda edevust!)

Hakkan tasapisi harjuma ka oma uue korteriga. Endiste elanike poolt eluruumidesse jäänud energia taandub pikkamööda meie pere poolt loodava ees. Olen juba siin ka üht-teist kirjutanud: ühe Soome koolikoori tellimustöö ning veel lõpusirgel oleva teose ansamblile «Camerata Tallinn».

Edasised plaanid? Leida balleti ja pika muinasjutuainelise muusikafilmi koostööpartnerid ning viiulikontserdi esitajad.

Loomingulised kavatsused? Kirjutada lõpuks üks suur oratoorium.

Mida palun? Lähedastele tervist.

Mida ootan? Eks ikka 1992. aasta märtsi.

ARRY PORRO:

Nii põnevaid külalisi nagu seekordne, pole käinud meie toimetuses just sageli. Kujutagem vaid ette: sündinud Viinis, koolis käinud Milanos, rohkem kui 65 aastat kestnud artistiteed alustanud Bukarestis ning oma ligemale 70 eluaastast elanud Eestis umbes poolteist aastat. Sealjuures eesti keel suus niisama ladus, õige ja väljendusrikas nagu kõige hoolsamal siinmaal emakeelset kooliharidust saanul. Ainuüksi selle loetelu järel võiks esitada tarkade klubile küsimusele: kes on see mees? Ei tea öelda, kui palju leiduks neid, kes vastaksid, et Arnold Jõgimar. Ilmselt oleks rohkem, eriti eakate inimeste seas, neid, kes ütleksid, et Arry Porro. Ja õigus on nii ühtedel kui teistel.

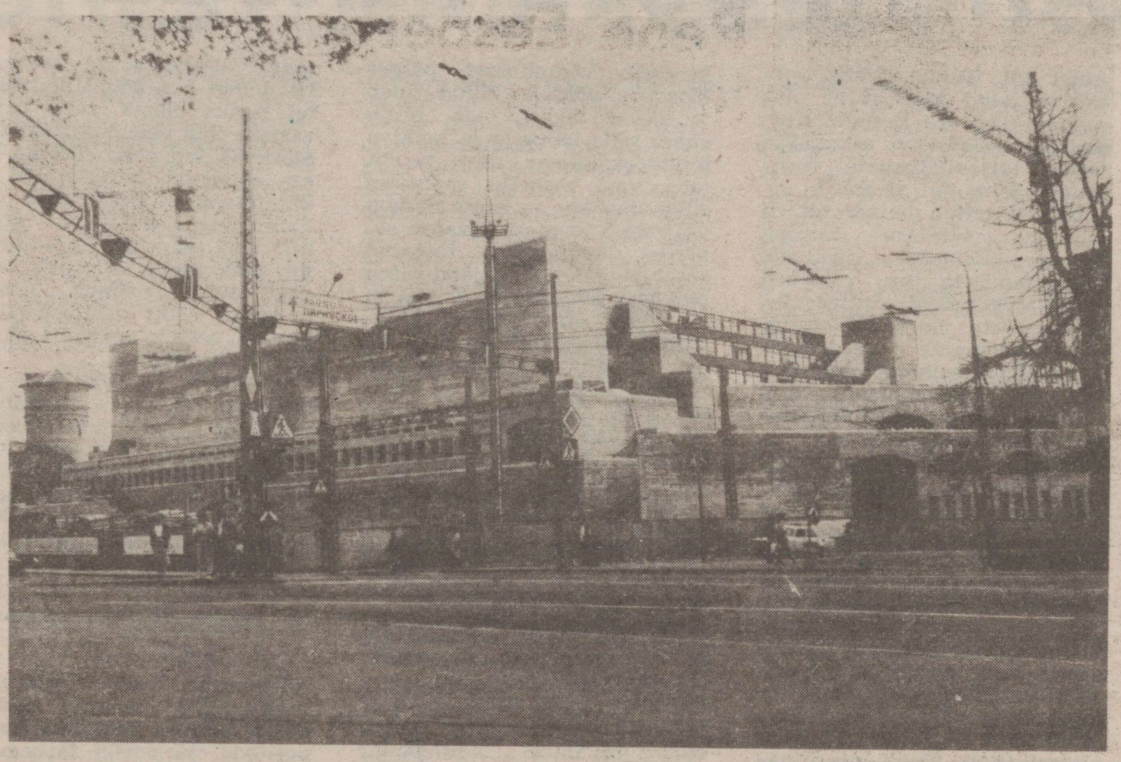
Tsirkuseartistide perekonnas sündinud Arnold Jõgimarist sai Arry Porro üsna varakult. Täpsemalt 1926. aastal, kui tema lavateekond oli alles alanud.

«Ma olen ju tsirkuses üles kasvanud,» meenutab külaline ise. «Alustasin nugade loopimisest, hobusega kihutamisest ja kõigest muust, mis sealse tegevuse juurde kuulus. Esimesed ülesastumised algasid juba siis, kui mul polnud isegi mitte päris nelja aastat täis. Eks siis tulnud ka kohe otsustada, millise kunstnikunime all hakkan esinema. Isa luges parasjagu ühte itaalia romaani, kus peategelaseks sealne õilis röövel, midagi Robin Hoodi taolist, kelle nimi oli Porro. Sellega saigi asi otsustatud. Nimi kerge kõigil välja öelda,

Arry Porro (paremal) ja tema vana sõber ning kolleeg Harald Zarens hoiavad käes etenduste afišši 1920-ndatest aastatest
Aarne Sillaste fotod

MILLAL RAHVUSRAAMATUKOGU VALMIS SAAB?

Viiekorpuselisest hoonekompleksist on praeguseks neli katuse all.

Eesti Rahvusraamatukogu loodi 21. detsembril 1918 Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse otsusega kui Riigiraamatukogu.

Esialgsetest ruumidest Toompea lossis on ammu välja kasvatud. Teise maailmasõja järgsetel aastatel koliti endisesse EV Välisministeeriumi hoonesse Kiriku plats 1. Kuid ka see esinduslik hoone (kunagine Eestimaa Rüütelkonna jaoks ehitatud) ei olnud kuigi sobilik raamatukogu jaoks.

Juba 30-ndatel aastatel hakati taotlema oma hoone ehitamist. Tegeliku ehitamiseni jõuti siiski alles 50 aastat hiljem. Vahepeal oli jõutud korraldada kolm hoone projekti võistlust ning iga kord oli ka asukoht erinev — küll «Estonia» teatri vastu, küll Lasnamäe veeru alla Mäekalda tänavasse, küll Tartu maantee algusesse.

1986. aasta sügisel asetati uue hoone nurgakivi siiski Tõnismäele. Ring oli täis saanud: esimese oma hoone asukohana nähti 1939. aastal ette samas Tõnismäel, Kaarli kiriku kõrval olev kolmnurk...

Eesti Rahvusraamatukogu hoone arhitekt on Raine Karp — viimastel aastatel Tallinna rajatud mitme suure üldkasutatava hoone autor (Peapostkontor, Linnahall, «Sakala» keskus). Ka rahvusraamatukogu hoone puhul on Raine Karp truuks jäänud Eesti väärtuslikemale ehitusmaterjalile — dolomiidile. Kahtlemata on tegemist raamatukogu jaoks äärmiselt omanäolise arhitektuurilise lahendusega hoonega, kus keskaegse losskindluse muljet süvendab ka siseviimistluses ohtralt kasutatav dolomiit.

Mõned andmed. Hoone kasulik pind on 38 271 m², sellest raamatuhoidlate all 13 206 m². Hoidlad on ette nähtud viie miljoni köite mahutamiseks. Lugejakohti on hoones tuhat.

Uues raamatukogus on (see on esmakordne Tallinna, ja küllap kogu Eestisse ehitatud ühiskondlike hoonete puhul) mõeldud ka invaliidide liikumisvõimalustele. Samuti tuleb hoonesse lastetuba, nii et teadmishimulised emad-isad ei pea väikelaste pärast raamatukoguteekonda katki jätma.

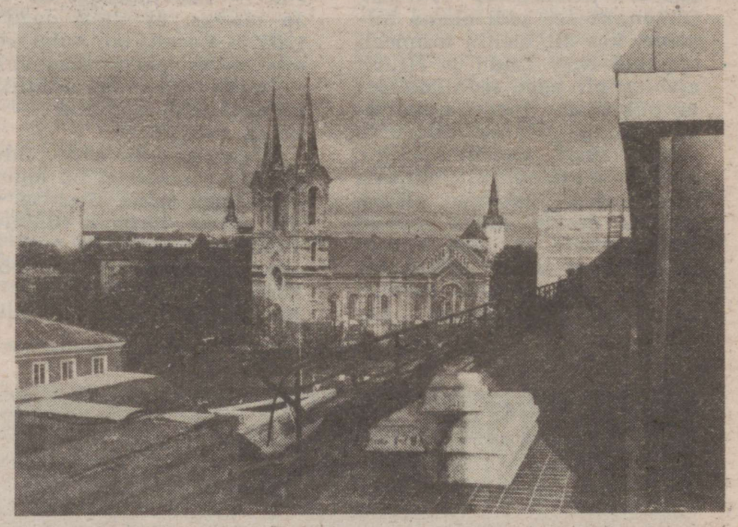
Uuel rahvusraamatukogu hoonel Tõnismäel on kõik eeldused kujuneda Tallinna üheks uueks kultuurikeskuseks. Uude hoonesse tuleb suur konverentsisaal, näitusesaal, kohvik, pargipoolses küljes avaneb suviti võimalus osaleda suveteatri pakutavas.

Ometigi ei koosne kaasaegne raamatukogu ainult hoonest ja raamatutest. Moodne raamatukogu vajab õige suurel hulgal tehnilisi vahendeid, et lugeja saaks kursis olla laias maailmas toimuvaga. Just siin võib täheldada Eesti raamatukogude kõige suuremat mahajäämust arenenud riikide kogudest. Kaunis ebakindel on ka lootus, et Eesti valitsus leiaks piisaval hulgal valuutat rahvusraamatukogu varustamiseks kaasaegsete tehniliste vahenditega — pole ju vajalikke seadmeid võimalik osta Nõukogude rublade eest.

Vaatamata lugematutele raskustele on viiekorpuselisest hoonekompleksist praeguseks neli katuse all. Peakorpuses käivad viimistlustööd ning algamas on riiulite paigaldamine.

Eesti majanduse kriisiseisund ei ole loomulikult puudutamata jätnud ka rahvusraamatukogu. Ehituse valmimise esimene tähtaeg oli 1990. aasta suvi, praegu loodavad raamatukogu töötajad uue hoone lugejatele avada järgmisel suvel.

TOOMAS KÄÄN

Siin, Kaarli kiriku kõrval olevas kolmnurgas Tõnismäel hakkabki paiknema uus Rahvusraamatukogu

Teet Malsroosi fotod

«PAARIL SAAREL VAIKSES OOKEANIS POLE MA ESINENUD.»

kõlab üsna artistlikult ja rahvusvaheliselt. Ning alates 1926. aasta esinemisest Türgis olengi selle nime all 64 aastat kogu maailmas ringi rännanud.»

Mullu tähistas artist oma 65 aasta tööjuubelit. Sellest 56 aastat esineti koos vennaga. Koomikutepaari Rolly-Arry programmi võidi muide jälgida 50 aastat tagasi ka siin, Tallinnas. Eelseisval aastal saab Arry Porro 70-aastaseks.

Kus on tulnud nende aastakümnete jooksul esineda?

«Euroopas, Ameerikas, Aafrikas, Austraalias. Ameerika Ühendriikides olen olnud 151 linna publiku ees. Väga palju on tulnud ringi sõita Jaapanis. See maa meeldib mulle eriti. Sinna läheks kohe elama. Mitu ringi on peale tehtud Aafrika riikidele. Käidud on isegi Uus-Meremaal. Vahest paar saart Vaikses ookeanis on sellised, kus ma pole esinenud. Viimastel aastatel aga olen sõitnud ringi mitmesuguste reisilaevadega ning seal turistidele huumoriprogrammiga esinenud. Sel moel sain eelmisel aastal ookeanilaeval «Vasco de Gama» ka korraks Tallinna põigata, siin mõne tunni veeta ja vanade tuttavate-sõpradega kohtuda.»

Paljude aastate tagant see kohtumine aset leidis?

«Tallinnast lahkusime 1943. aasta märtsis. Järgnesid minu elu ühed kõige seiklusrikkamad aastad. Sõja lõpul töötasime Prahas. Teate ise, kuidas seal suhtuti neil 1945. aasta maipäevadel kõigisse neisse,

kes siit olid lahkunud. Ja eriti neisse, kes siia sugugi tagasi ei tahtnud tulla. Meie perel puudus selleks aga igasugune soov. Oli ju 1940. aastal meilt natsionaliseeritud maja ning olime viibinud väga palju välismaal. Seega «võõras element» ning võisime selgesti oletada, mis siin oodanuks. Seda kinnitas ka nii mõnegi kolleegi 1941. aastal alanud Siberi-teekond.

Noh, lühidalt öeldes, sellest saaks ülipõneva filmi, kuidas me siis Tšehhoslovakkiast Ameerika tsooni pääsesime... ja seal keset varemete maailma kõike jälle otsast peale alustasime.»

Et see taas väga menukaks kujunes, selle kinnituseks näitab külaline fotot Pariisist. Aastail 1957—1960 esines ta maailmakuulsas revüüteatris «Moulin-Rouge». Fotol on aga näha koos asjaosalisega afišš, millel antakse teada, et revüüprogrammi sisustavad Eesti artistid.

«Mul olid ju eelnevaist aastaist head soovitused. Näiteks esinemised Berliini «Wintergartenis». See oli niisuguse kvaliteedi garantii, et kogu maailmas ei tekkinud probleemi: kellega on tegemist? Ning ega asi piirdunud ju ainult «Wintergarteniga». Ka Londoni, New Yorgi ja teiste maailmalinnade tippvarieteedes olime koos vennaga kaasa teinud. Kui näiteks ooperilauljate igatsuste tipuks on «Metropolitan», «La Scala» või Viini Riigiooper, siis meie elukutse puhul olid need paigad, kus mul avanes võimalus esineda, niisamasugusteks «kõrgmägedeks». Kõrgemal neist on ainult taevas, aga sinna pääseb alles pärast maise lavateekonna lõppu.»

Kas on erinevusi publikupoolses vastuvõtus ja mis keeles olete esinenud?

«Üldse valdan ühteist keelt. Juba lapsepõlves, Viinis elades kõnelesin kolmes keeles. Loomulikult eesti keeles, sest see oli kodune keel ja on selleks jäänud seniajani. Arusaadavalt oli Viinis hädavajalik saksa keel. Ning muide õppisin ära ka tšehhi keele, sest tol ajal tuli selleski päris sageli suhelda, sest Viinis elas palju tšehhe.

Mis puutub publikusse, siis erinevused on väga suured. On inglise, prantsuse, ameerika, jaapani ja palju teisigi arusaamisi huumorist. Näiteks võib prantslasele öelda näkku hoopis rohkem kui inglasele, aga samas vajab ta rohkem sõnumit. Ameeriklane omakorda tahab lahedat, hästi lõppevat huumorit. Jaapanlane on ülimalt heasoovlik esineja suhtes, ta oskab teda tänada võimaluse eest koos veeta mitu tundi.»

Tõenäoliselt on tulnud kümnete aastate ja tuhandete esinemiste puhul kokku puutuda mitmete teiste tuntud kunstiinimestega?

«Oo jaa, kohe tulevad meelde ühised programmid Lilian Harvey ja Willy Fritschiga. Neid oli üpris palju. Samuti esinemised koos Gina Lollobrigidaga. Siia võiks veel lisada pika nimekirja. Aga eriti tahaksin esile tõsta huvitavaid seiku seoses kuulsa agendi 007-ga, Bondi osa täitja Roger Moore'iga. Olime just parasjagu esinemas Londonis, kui meie juurde hotelli tuli noormees, kes tutvustas end äsja teatrikooli lõpetanuna ja nüüd erialast tööd otsijana. Soovis, et me oma mänedžeriga räägiksime. Pikapeale kujunesid Roger Moore'iga (tema see tööotsija oligi) head suhted. Jõime *pub*'is koos õlut, kusjuures ta ikka vabandas, et tema tasku seis ei lubavat tal meile sama lahkusega vastata. Ja siis, 27 aastat hiljem, kui mees oli oma kuulsuse tipul, tuli ta Hamburgi, meie kodulinna, avama üht nimekat filmiüritust. Kui punane vaip oli hoone ette maha rullitud ning limusiin koos kuulsa külalisega kohale jõudnud, seisime vennaga seal läheduses. Ise mõeldes, huvitav, kas tunneb ära. Tuli, vaatas, vaatas uuesti, sirutas käed laiali... ja siis läks paar päeva, mille jooksul ei saanud meie enam kordagi õlut välja teha ega tea praegugi päris täpselt, mida suurest jällenägemisrõõmust siiski ära tegime. Ta on igatahes inimene, keda kuulsus ja rikkus ei olnud ära teinud.»

Ja lõpuks, mis tõi seekord Tallinna?

«Tulin siia Eesti Televisiooni kutsel. Nad seal teevad minust ühe saate. Olevat vanaaastaõhtul kavas ära näidata. Seekord olen nädal aega. Aga tuleval suvel tahaksin kohe pikemaks ajaks ja koos naisega tulla. Et inimese moodi puhata. Ei tõmba mind need Hispaania ja Prantsusmaa rannad kõigi oma inimmassidega. Siin oleks kuskil vaikses kohas, ja kas või ainult tanguputru süües, hoopis mõnusam.»

Vestluse kirja pannud
HEINO LAULIK

IMELAHENDUSTE PENDEL:

Aasta lõpp ja uue algus on sobiv aeg, et vaadata tagasi: kust oleme läbi tulnud, mida teinud, millised on olnud head ja vead. Eesti poliitiline mõte ei ole õnneks olnud päris ühtlane, ta ei ole sarnanenud mundris ja ühte jalga marsiva kolonniga, kuigi selle poole on massiürituste ja massiorganisatsioonidega püüeldud. Samal ajal on üha ilmnenud püüdlusi leida mingi imerohi, imevalem, mis ilma suurema töö ja võitluseta, ilma suurema pingutuse ja riskita tooks meile seda, mida tahame. Imelahenduste pendel on kõikunud ühest äärmusest teise: truualamlikust liidulepingunõudest väljakutsuv-bluffivasse uue iseseisva Eesti Vabariigi näilikku olemasollu.

LIIDULEPINGU MINEK JA TAGASITULEK

Ei tea kahjuks, kes mõtles esimesena välja «uue liidulepingu» mõtte. See sündis vist koos rahvarinde mõttega, niisiis Eestis ilmselt 1988. aasta alguses, ja ma arvan selle autoriks kedagi Viktor Palmile või Marju Lauristinile lähedalseisjat tolleaegsest Tartust. Oletan, et see pidi olema inimene, kes oli üleliia tõsimeeli õppinud NSV Liidu ja NLKP ajalugu nii, nagu seda koolides ja ülikoolides meile sunniviisil õpetati — see tähendab mitte nende tõelist ajalugu, vaid seda ajuloputust, millesse meid taheti uskuma panna. Kuidas muidu oleks saanud tulla mõttele, et üldse kunagi on sõlmitud mingit liidulepingut, et seda väikest tsirkust 1922. aasta Venemaal, kus uuele bolševistlikule, relva jõul taastatud impeeriumile anti uus nimi, maailma ja omaenda kergeusklike lollitamiseks nimetati taasvallutatud ääremaad «vabariikideks»?

Olgu kuidas oli, aga mõned pragmaatiliselt mõtlevad inimesed Eestis, kes tol hetkel ei suutnud uskuda, et Eesti iseseisvust oleks võimalik taastada, võtsid endale lipukirjaks «uue liidulepingu». Tegelikult taotleti selle all kahte kiiduväärset sihti. Esiteks: et Nõukogude Liit muutuks demokraatlikumaks. Teiseks: et Eesti saaks suurema autonoomia.

Muidugi oleks võinud just neid asju nõudagi. Aga alustades hetkel sobivana paistnud «uue liidulepingu» mängu, pidid nad tegema kaks vaikivat mööndust, mis sellest tulenesid. Esiteks: et NSV Liit on oma põhialuses, ükskõik mis hiljem ei oleks juhtunud, lepingu alusel moodustatud liitriik — mis muidugi on vale. Ja teiseks: et Eesti nagu ka Läti ja Leedu, on, kuigi võibolla mitte päris seaduslikult ja mitte päris vabatahtlikult, sellesse liitu astunud — mis ka on vale.

Küsimus, kas «uue liidulepingu» nõudmistel oli algusest peale taga mõne Moskvas võimu pärast võitleva rühmituse vaikiv toetus, jääb meil esialgu vastuseta. Igatahes võtsid Moskva võimurid selle uue idee esialgu vastu vaenulikult, kuigi nii truualamlikus vormis esitatud taotlust ei saanud kuidagi ära keelata. Kuidas sa keelad, kui esinetakse veelgi järjekindlamate kommunistidena kui sa ise!

Nii oli leitud hetkel sobiva vormiga poliitiline loosung laiema autonoomia taotluste väljendamiseks ja vastavad plakatid kõrgusid mitmesajatuhandeliste lauluväljaku-demonstratsioonide peademere kohal. Isegi eelmine ülemnõukogu julges seda nõuda, kuigi uus ülemnõukogu pidi õige pea selle dokumendi vaikselt tühistama.

Rahvuslik opositsioon kritiseeris nii liidulepingu nõuet kui ka sellist taktikat algusest peale ja juhtis tähelepanu sellest tulenevatele ohtudele. Kahjuks mitte küllalt edukalt.

Rahvusliku opositsiooni põhikriitika liidulepingu propaganda vastu seisnes kahes väites. Esiteks: liiduleping tähendaks iseseisva Eesti Vabariigi (mis on küll ajutiselt okupeeritud) lõppu ning pärast viiekümneaastast kõikvõimalikes vormides vastupanu vabatahtlikult Nõukogude impeeriumi alla paindumist. Teiseks: liidulepingu idee propageerimine annab äärmiselt ohtliku relva neile, kes tahavad säilitada Nõukogude impeeriumi.

Läks üle kahe aasta, enne kui arusaamine «uuest liidulepingust» kui impeeriumi päästmise ja säilitamise elegantsest võimalusest pääses Moskvas võidule. Nüüd tuleb ta meile tagasi, aga mitte enam selle lobiseva ja kelkiva mõttepoisikesena, nagu ta siit läks, vaid rasketes saabastes sünge mehena — mitte midagi või vähe ütlevatest ilusatest sõnadest lepingutekst toetatud sõjalise jõu ja majandusliku blokaadi ähvardustega. See ei ole enam ainult sõnade tulevärk, sellisele ettepanekule ei ole võimalik kergekäeliselt ei viibata. See ei ole enam küsimus, kas mängida või mitte või kuidas mängida, see on küsimus: kas olla või mitte olla.

Juba ongi jälle kuulda esimesi ettevaatlikke hääli: võibolla siiski liiduleping. Eks see oleks ikka parem kui mitte midagi. 5. detsembril kutsus Edgar Savisaar kokku koosoleku, kus palus erakondadel ja ühiskondlikel organisatsioonidel, samuti Eestist valitud NSV Liidu rahvasaadikute kongressi liikmetel ütelda oma arvamus liidulepingu kohta. Suurem osa oli muidugi ei'd, aga need ei kõlanud sugugi mitte kõik otsustavalt ja veendunult. Oli põiklevaid arvamusi: kui..., siis... Ainsad avalikud jah'id tulid paarilt vene organisatsioonilt, nagu ka ülbe ähvardus, et vastasel korral sõidavad tankid üle nii, et nad ei pane tähelegi, et roomikute all oli Eesti.

Omaenda arvamust E. Savisaar väljendada ei tahtnud. Nii temal kui kõigil neil teistel peaks olema väga raske vastata oma vestluspartneritele Moskvas, kui need küsivad otse: eelmistel aastatel te ju kinnitasite, et Eesti tahab uut liidulepingut, kuidas siis nüüd nii? Kas põigelda, et kui minu teha oleks, siis jah, aga vaat avalik arvamus...? Selle peale võiks vestluspartner muiata: avalik arvamus on ju ometi kujundatav...

Igaühel meist, seda enam poliitikutel, on õigus arvamuste arengule ja muutumisele. Ometi, kas ei oleks meil kõigil aeg õppust võtta liidulepingu loost? Vähemalt selle mure on meie rahvarindlikud ja kommunistlikud poliitikud küll ise meie peade kohale kutsunud.

«ISESEISEV EESTI VABARIIK»

Lõppeva aasta vaidlused keskendusid suurel määral sellele, kuidas meie iseseisvust taastada, ja veelgi täpsemalt, kas on juba selles suunas piisavalt edasi jõutud, kas on juba käes aeg, et ütelda: jah, Eesti iseseisvus on taastatud. Siin võistlesid omavahel kaks erinevat käsitlust. Üks, mis jäi domineerima Eesti Kongressi ja Eesti Komitee hinnangutes, väitis, et veel ei ole küllalt kaugele jõutud, veel on vaja teha hulgaliselt eeltöid, et kõige täpsemini võiks meie olukorda iseloomustada

1920, 1940, 1990

Vaatelevi kandis Eesti Kongressi viimase istungjärgu üle ja vaataja tähelepanu äratas see, et naisi oli saalis väga vähe. Kes on need naised? Aateinimesed? Kuid miks on neid siis nii vähe? Ega nad ometi ole ebamäärasest soost olendid, kes ei kõlba naiseks, abikaasaks, emaks, kes lahutuse korral jätavad lapsed isa kasvatada? Ainult selline mõtegi tekitab hirmujudinaid, sest järglaste eest hoolitsemise tarve on emastel ja isastel loomadel täiesti erinev. Seltskond, kus on vähe (tõelisi, järglaste eest hoolitsemise tarbega) naisi, kaldub otsustama ebaloomuliku majanduse ja majandusvälise suunitlemise kasuks. Mõlemad on aga 70 aastaga Venemaal (50 aastaga Eestimaal) põhjustanud 100—110 miljoni inimese hävitamise. Arengus on jõutud XVIII sajandi lõppu või XIX sajandi algusse.

Eesti praegune olukord Kongressi ei rahulda, kuid seda muuta ka ei taheta, sest üleminekut loomulikule majandusele ja majandussisesele suunitlemisele ei peeta oluliseks. Iseseisvus on aga loomuliku majanduseta väikeriigil mõeldamatu. Ka niisugune suurriik osutub lõpuks loomuliku majandusega riikidest sõltuvaks. Praegu aga jätkab Eesti vankumatult kõike seda, mis 70 aasta jooksul on osutunud Venemaal kõlbmatuks. Eesti Kongressi saadikute auks peab siiski mainima, et midagi nad siiski märkavad — vähemalt seda, et vabadused, sealhulgas ajakirjandusvabadus, hakkavad kaduma (Kongressil mainiti peatset jala kõrile panemist ja ees ootavaid vaenamisi). Olukorda aga mõistetakse senise tavamõtlemise järgi: kõik oli hea, aga tulid Stalin ja Beria ning rikkusid asja ära. Tegelikult oli just vastupidi: ebaloomulik majandus ja majandusväline suunitlemine vajasid Stalinit ja Beriat ning nad leiti. (Lenin 23. 08. 1915 Zinovjevile: «Ega te ei mäleta Koba perekonnanime? Tervitades Uljanov.»; Lenin 9. 11. 1915 Karpinskile: «Mul on suur palve: selgitage välja Koba perekonnanimi.» Lenin 7. 06. 1918 Stalinile Tsaritsõni: «Olge halastamatu vasakesseeride vastu. Neid armetuid ja hüsteerilisi avantüriste tuleb kõikjal halastamatult maha suruda.»)

Eesti Kongress muutus oma viimasel istungjärgul kohatult isiklikuks. See selleks. Peamine on siiski suund ja see on Eestil paratamatult vale, sest kuni pole eraomandit, on vabad valimised mõttetud ja Ülemnõukogu ega Kongress ei suuda valitsusele õiget suunda anda. Eraomandi puudumise tõttu on mõttetu ka Riigikogu valimine.

On loomulik, et igapäevases töös puutub valitsus kokku paratamatustega. Sellised on leping N. Liidu siseministriga, liidumaksu tasumine ja liiduleping. Eesti Kongress aga mõistab valitsust hukka ka Eestile vajalike ettevõtmiste eest, mõistmata, et me ei lahku Liidust läbirääkimiste, vaid majandusliku väljakasvamise teel. (Nii oli ka 70 aastat tagasi — Venemaa läks üle ebaloomulikule majandusele ja meie jätkasime loomulikku majandust.) Eriti halb on, et Kongress ei mõista hukka Eesti valest suunast tingitud vigu: oma raha, hindade tõstmist, loomuliku majanduse väliste tunnuste ülevõtmist, piiride sulgemist (vaieldakse vaid piiride asukoha üle)... Samas aga pole Kongress rahul valest suunast tingitud tulemustega — näiteks loobumisega Ida-Virumaast. Ei mõisteta, et jätkates ebaloomulikku majandust ja majandusvälist suunitlemist, tuleb loobuda mitte ainult Ida-Virumaast, vaid järk-järgult tervest Eestist.

Muulased tulid Eestisse sellepärast, et Eesti Vabariigi tõttu olid siin loomuliku majanduse jäänused säilinud paremini kui Venemaal. Eesti üleminekul loomulikule majandusele ja majanduskeskselt suunitlemisele sooviksid nad ka edaspidi elada siin ega sooviks Eestimaa jaotamist.

Meie praegusel arenguastmel (varajases teoorjuses) puudub vabadel valimistel mõte. Edu saavutab see seltskond (erakond, liikumine, rinne), kes tunnistab Eesti loomulikku arengut. Ka Eesti Kongress võib Eesti heaks palju korda saata, kui ta leiab endale majandusnõuniku. Eesti rahvas on moonakarahvas ning ta hindab kõrgelt paguneid ja tärne. Seepärast otsitakse nõu andma kõrgete auastmetega majandusteadlasi, jättes tähelepanuta tõenäosusõpetuse. Viimase järgi ei jõua Eestis majandust taipavad inimesed teaduste kandidaadi kraadist kõrgemale. Ja kandidaatide hulgas on selliseid inimesi — need on need, kes taipavad, et piiride kinnipanemine on viga ja maksuseaduste tegemisel ei tohi võtta eeskuju loomuliku majandusega riikidest. Kui soovitakse nõunikuks doktor, tuleb terve Liit läbi otsida; kui akadeemik, siis kõik komparteide juhitud riigid. (Kellele see väide ei meeldi, vaadaku tähelepanelikult meie majandust ja siis peaks selguma, et käesoleval juhul on majandusteadust koguni kiidetud.) Mingil juhul ei tohi tähelepanu osutada nimelistele majanduseeskavadele — nii loomulik kui ka ebaloomulik majandus on välja arenenud miljonite aastate jooksul ja on täiuslik rahvalooming. Nimelised majanduseeskavad ei vääri isegi nende lugemiseks kulutatud aega. Mingil juhul ei tohi võtta nõunikku loomuliku majandusega riigist, sest tema nõuanded on kas kasutud või koguni kahjulikud.

Lõpuks jääb vaid soovida, et Eesti Kongressis oleks palju naissaadikuid ja seda muidugi tingimusel, et nad tahavad saadikud olla. Palju naisi aga leeb seltskonnas, kel on õige suund. Eesti Kongressi viimase istungjärgu majandusotsus aga näitas, et 1990. aasta kelamlaste mõtlemine ei erine 1920. ja 1940 aasta enamlaste mõtlemisest.

AARNE MARIPUU

AASTALÕPUMÕTTEID:

Ingo Normet, Pärnu Teatri «Endla» peanäitejuht

Aasta 1990 on möödumas. Ja jällegi kiiremini kui eelmine. Päevad, nädalad ja kuud jäävad järjest lühemaks, järjest enam lisandub asju, mille kohta tuleb endale teadvustada, et nendega tegelemiseks enam aega ei ole. Järelejäänud aja- ning jõuvarud tuleb pühendada oma erialale, oma tööle, perekonnale. Lisaks lavastamisele Pärnu teatris «Endla» võtsin suvel vastu kursuse Tallinna Konservatooriumi lavakunstikateedris. Alates septembrist olen kolmel-neljal päeval nädalas sõitnud kahe linna vahet ja pole eluilmaski nii palju raadiot kuulanud kui nüüd — autos. Tunnid teatrikoolis on nõudnud põhjalikku ettevalmistamist ja pidevat analüüsi. Seda enam, et kõrgkoolikursust juhendan esmakordselt.

Teatris lavastasin Moliére'i «Don Juani», C. Magnier' komöödia «Blaise» ja kahel korral Astrid Lindgreni lastenäidendi «Vahtramäe Emil». Esimest korda suve hakul Soomes, Vaasa lähedal asuvas Stundarsi vabaõhumuuseumis, sügisel kordasin sama lavastust koduteatris. Aega, energiat ja jõudu võtsid «Don Juan» ja «Vahtramäe Emil» väga erinevalt. «Don Juan» tuli läbi kahtlemiste, kõhkluste, vaidluste ja ka ajutiste lootusekaotuste. «Emil» kuidagi iseenesest. Ent paistab, et kergelt ja vallatult sündinud «Emilist» on publikul enamgi rõõmu.

Aga ehk ongi rõõm see, mida peaksime praegu pakkuma? Rohkem kui kunagi varem.

Aasta lõppedes hakkas tunduma, et ka publiku huvi teatri vastu hakkab taas tõusma. Vahepeal röövis poliitikateater suure osa tähelepanust. Ju on nüüdseks hakanud poliitikat juba liiga palju saama.

Hea, et rasketele aegadele vaatamata jätkub Tallinnas Noorsooteatrile uue maja ehitamine, et «Vanemuine» avas taas oma väikese maja, et «Vanalinnastuudio» sai uue mängukoha endises poliitharidusmajas, et Nukuteater sai oma majas ruume juurde, et Eesti Teatriliit sai enesele uue kodu Uuel tänaval.

Halb, et eestlastele nii armsa vaidlemise, nääklemise, arutlemise, «erakondlemise» tõttu sugugi ei suudeta alustada uue ooperimaja ehitamist, et ei ole leitud vahendeid «Vanalinnastuudiole» maja ehitamise alustamiseks Viru tänavas, et Rakvere Teater laguneb, et Pärnu Teatril jookseb katus läbi, parkett on katki, et remondiks on nii raske kõike saada.

Pärnu elu üheks tähtsündmuseks olid kahtlemata laulupeo aegu korraldatud üleilmsed pärnumaalaste päevad. Tahaksin juhust kasutades tervitada lehe kaudu kõiki pärnakaid, keda elu on mööda maailma laiali pillutanud, eriti Toronto Pärnumaalaste Seltsi eesotsas esimehe, fantastilise organisaatori ja erakordselt sümpaatse Endel Ainsaarega.

Head uut aastat ja rõõmu kõigile «Kodumaa» lugejatele!

ÜHEST ÄÄRMUSEST TEISE

väga laialivalguva sõnaga «üleminekuperiood». Teine kontseptsioon, mis jäi nähtavalt valitsema ülemnõukogus ja selle läheduses, väitis, et asja huvides võib ka veidike ajas ette rutata, võtta nimetused «Eesti Vabariik» ja «Eesti Vabariigi Valitsus» kasutusele nii, nagu see hetkel on võimalik, küll kõik muu tuleb järele.

Mina isiklikult ei ole siiamaani veendunud, et see oli õige tegu, kuid eks aeg pane paika, kellel oli õigus. Nende vaidluste vaatlemisel ei saa aga mööda minna ühest kõige dünaamilisemast isikust Eesti praeguses poliitilises tegevuses — akadeemik Endel Lippmaast. Viimase aja poliitilises poleemikas on E. Lippmaad kritiseeritud asjades, milles, vähemalt minu arvates, tal küll mingit süüd ei ole, samal ajal aga jäetud kritiseerimata seal, kus seda oleks põhjust teha.

Kuid kõigepealt, Eesti ühiskond ei ole vääriliselt tunnustanud Endel Lippmaa seniseid teeneid. Nende loetelu läheks siinkohal liiga pikale, kuid kindlasti oleme talle tunnustust ja tänu võlgu tema osa eest nn. fosforiidivõitluses, ilma milleta ei oskaks üldse ette kujutada Eesti ühiskonnas toimunud uut eneseleidmist ja tegutsemistahte kujunemist.

Veider on lugeda etteheiteid, et E. Lippmaa viimase aja tegevus, mis on keskendunud Eesti ja teiste Balti riikide huve puudutavatele rahvusvahelistele lepingutele, ei olevat õige. Kriitikud ajavad siin sassi eesmärgi ja vahendi. Kui NSV Liidu ja USA merendusametkonnad uuendavad, nagu nad seda teevad iga paari aasta järel, oma laevanduskokkulepet, kus on loetletud ka meie sadamad, kuhu hädasse sattunud USA laev võiks sisse sõita, siis selle suhtes protesti avaldamine ei tähenda, et me oleme selliste kokkulepete vastu põhimõtteliselt. Et selle lepingu varasemad versioonid loetlesid meie sadamaid kui Nõukogude sadamaid, kuigi samal ajal oli USA ametlikuks seisukohaks Balti riikide NSV Liitu inkorporeerimise mittetunnistamine, ei tähenda see, et lepingu uues versioonis ei võiks olla meie sadamate staatus esitatud täpsemalt. Just vastupidi, diplomaatiline töö selliste lepingute sõnastuse ja sisu täpsuse poole, et meie huvid ja olukord nendes kajastuksid, on oluline iseseisvusvõitluse vahend.

Hoopis tähtsamad kui merendusleping olid sel aastal mitmed teised lepingud. Kõigepealt Nõukogude—Saksa leping, mis lõplikult *de jure* lõpetas nendevahelise osa II maailmasõjas. Balti küsimusest tahtis see leping vaikimisega mööda hiilida. Võib-olla veelgi tähtsam oli Euroopas tavarelvastuse vähendamise leping, mille tekstis meid aga kahjuks vaadeldi vaid kui NSV Liidu Balti sõjaväeringkonda. Kes tahab Balti riikide iseseisvuse tegelikku taastamist, see lihtsalt peab selliste tekstide puhul meie õiguste ja seisukohtade kajastumise eest võitlema. Võib-olla kõik ei läinud alguses ladusalt, kuid selle töösuuna jõulisel arendamisel tuleb E. Lippmaa ettevõtlikkust toetada.

Samal ajal ei saa me kuidagi kiita E. Lippmaad selle eest, et ta pani oma jõulise õla alla ideele võtta kasutusele ümbernimetus «Eesti Vabariik» meie praeguse *de facto* olukorra kohta. Tõsi, Leedus oli selline ümbernimetamine varakevadel juba tehtud, tõsi ka see, et kõik kolm Balti riiki peavad, vähemalt rahvusvahelises tegevuses, hoidma kokku. Kuid ei saa kõike allutada rahvusvahelise efekti nõuetele, eriti, kui see põhjustab peaaegu ületamatuna näivaid kodumaiseid probleeme. E. Lippmaa ja mitmed teised ausad patrioodid ei andnud endale vist aru, kellele ja miks tuli sellest kasu.

(Ülepeakaela ümbernimetamisest johtuvaid kodumaiseid probleeme siinkohal lahti kirjutada ei jõua: selleks on neid liiga palju ja keerulisi. Lühidalt öeldes on nad põhiliselt kahte tüüpi. Esiteks. Ümbernimetamine osutas karuteene püüdlustele võtta ette sisulisi reforme kõigil ühiskondliku elu aladel, neid dekommuniseerida, sest see annab hiilgava relva kõigi nende kätte, kes on huvitatud nõukogulike struktuuride säilitamisest. Teiseks. Selline ümbernimetamine, millega ei kaasnenud küllaldaselt ümberkujundusi, oli sisuliselt hoop näkku kõigile neile, arvatavasti suuremale osale eesti rahvast üle maailma, kes aastakümneid oli võidelnud ja kandnud ohvreid iseseisvuse ja iseolemise eest, keda oli hävitatud ja taga kiusatud. Lõhestatus ja segadus ei vähenenud, vaid suurenesid, apaatia ja nihilism laienesid.)

Minu teine etteheide E. Lippmaale seisneb selles, et ümbernimetamise hasartmängu loogika viis ta paratamatult nõude püstitamisele, et võimalikult vähem mainitaks meie okupeeritust. Veelgi parem, kui mõni aeg sellest üldse ei räägitaks, sest see takistab valitsusele rahvusvahelise *de facto* tunnustuse saamist.

Õnneks käis sellise nõukoguliku «dialektika» taipamise nõudmine lääneriikide valitsustel täiesti üle jõu: ei saa ju märkamata jätta, et meie maal on tohutu võõras sõjavägi, samuti ei saa tunnistada territooriumi üle kontrolli omavana valitsust, kes seda siiski ei kontrolli. Nende tõsiasjade tunnistamine ei tähenda ju hoopiski, et iseseisvuse taastamise poole püüdlevat riiki ja oma territooriumi üle kontrolli poole püüdlevat valitsust ei saaks toetada, pigem vastupidi, tõsiasjadele näkku vaadates saab hakata arutama konkreetset toetust.

Liidulepingu loosung oli nõukoguliku truualamlikkuse äärmus, «Eesti Vabariik» *de facto* NSV Liidu osana, NSV Liidu seaduste alusel ja okupatsioonivõimuasutuste ja -ametimeeste käsutada — see oli nõukoguliku mässu äärmus. Mäss ei ole selga sirgeks ajav ülestõus, samuti nagu ükski uue nime panemine ükskõik kui kõrgelt kõnetoolilt nõukogude süsteemi ajaloos ei ole olnud süsteemi juuri puudutav reform.

Kas oleks saanud kuidagi teistmoodi? Vastus on: jah. On olemas teine, rahvusvaheliselt igati harjumuspärane, kümnetel rahvastel ja maadel edukalt läbi proovitud, kindlad traditsioonid välja kujundanud arengu- ja võitlustee. See on koloniaalmaa võitlus iseseisvuse eest, koloniaalikkest vabanemiseks. See on üle maailma tuntud ja mõistetav, kuigi enamasti pikaajaline ja raske tee, ilma kergeid lahendusi lubavate «imevalemiteta». Tundub, et sellesse realistlikusse raami meie vabadus- ja iseseisvusvõitlus hetkekasusid taotlevate efektide kiuste ka jõuab.

JÜRI ADAMS
ERSP,
Eesti Komitee aseesimees

AASTALÕPUMÕTTEID:

Eri Klas, Estonia Teatri peadirigent:

Nimetaksin 1990. aastat enda jaoks Peer Gynti aastaks. Muide «Peer Gynt» on minu lemmikkirjandusteos. Mind paelub filosoofia, mida ta endas kätkeb, seal leiduvad mõtted ja nimitegelase enda kuju — koerustükke täis noormees, kes saab nükkeid ja õppetunde elu enda käest, kes oma vigadest õpib ja elukogemustest targemaks saab, ning kes pärast paljusid ringirändamisi ikkagi koju tagasi pöördub.

Kui vaatan lõppema hakkava aasta peale tagasi, siis oli see minulgi rändamiste aasta. Nagu võib arvata, olid kõik reisid seotud muusikategemisega, põnevad geograafiliselt, aga mitte vähem ka loominguliselt. Kui rääkida õnnestumistest, siis ei tohiks ma väita, et kõik esinemised olid võrdselt head ja menukad. Arvan, et iga enesest vähegi lugu pidav kunstitegija peab endale aru andma, et mitte kõik tema poolt tehtu pole nii kuldaväärt, kui seda arvavad kriitikud.

Aasta jooksul olin tõesti palju ratastel, õigemini rohkem isegi õhus. Kõige huvitavamad töödtegemised olidki seotud «Peer Gyntiga». Nimelt valmis Hamburgi Riigiooperi koreograafil John Neumeieril Alfred Schnittke balleti «Peer Gynt» lavastus. Dirigenditööga selle balleti juures olin hõivatud lõppeva aasta esimesel poolel. Hamburgi balletitrupiga käisin ka külalisetendustel: veebruaris seisin Pariisis *Grand Opera* orkestri ees kuuel «Peer Gynti» etendusel, juulis olime sama balletiga Moskva ja Leningradi publiku ees. Sügisel valmistasin Hamburgis dirigendina ette Bizet' ooperit «Carmen», milles osales põnev rahvusvaheline lauljate seltskond — nimiosas Alicia Naffé Argentiinast, Joséd laulis Micael Silvester USA-st ja Micaelat Luis Blazi USA-st, Escamillo oli saksalane Harald Stamm. Hamburgi tugeva ooperitrupiga puutusin sedapuhku kokku esmakordselt. Nii et 1990. aastal oli Hamburgi Riigiooper Soome Rahvusooperi kõrval mulle teine sadam, mis sekundeeris koduse Estonia Teatriga.

Helsingis olin tegev Donizetti ooperi «Lucia di Lammermoor» väljatoomisega, juhatasin nii esietendust kui ka sellele järgnenud etendusi. Viimane «Lucia» seisab ees veel sel nädalal, 28. detsembril.

Meeldejääv oli ka reis Prantsusmaale aasta algul, kus kontserdil Nancys kandsin orkestriga muuhulgas ette Veljo Tormise muusikat.

Äärmiselt vastutusrikkaks pean oma ülesastumist Hollandis, kus Amsterdami *Konzertgebau*'s viisin haigestunud Austria dirigendi asemel läbi ühe proovi Šostakovitši 13. sümfooniaga. Tulemusena sain terve rea pakkumisi, kuid niigi on minu järgmise aasta kalender juba töölepinguid täis. Leppisime kokku, et lähen Hollandisse — Haagi, Rotterdami ja Amsterdami — 1992. ja 1993. aastal.

Sel aastal sai mul teoks sõit maailma n.-ö. alt üles — viibisin nii Austraalias kui ka Islandis. Austraalias dirigeerisin Brisbane'is kahte sümfooniakontserti Brisbane'i Filharmoonikutega. Ühe kavas oli ka Arvo Pärdi «Festina lente», teos, mida Eestis veel esitatud pole. Kui rääkida isiklikest kontaktidest, siis meenutan Austraalia-reisilt sooja südamega kohtumisi kohalike eestlastega, kes mu eest seal hästi hoolt kandsid. Erilise tänutundega mõtlen Malle Tohverile, kes oli abiks, et sain külastada ka Sydney' ooperiteatrit. Rõõm oli tutvuda Austraalia kammerorkestri esindajatega. Soovitasin neile koostööd Tõnu Kaljuste ja tema kammerkooriga, loodan väga, et see ka teostub. Eesti Majas juhatasin kohaliku eesti segakoori proovi.

Islandis olid mul Islandi sümfooniaorkestriga kavas M. Mussorgski «Surma laulud ja tantsud», D. Šostakovitši 13. sümfoonia ja A. Pärdi «Cantus Benjamin Britteni mälestuseks», neist kahes esimeses teoses esitas vokaalpartii Aage Haugland, maailmakuulus Taani bass, kes esineb ka *Metropolitan Opera*'s. Meeskoori moodustas koondkoor viiekümnest Islandi ja kümnest Inglismaa lauljast.

Leian, et kõige parem tunnustus külalisesinemisele on see, kui sind kutsutakse tagasi. Nii teeb ka mulle head meelt võimalus jätkata ja süvendada kultuurikontakte oma tänavuste esinemispaikadega.

Kodustest töödest ja tegemistest oli mulle üks enamhuvitavamaid suvine kontsertide seeria Haydni oratooriumiga «Loomine» Tallinnas, Leningradis, Moskvas ja Helsingis, kus lõid lisaks meie kammerkoorile kaasa USA koorid ja väga toredad Soome lauljad.

Kõik minu enda tänavuse loometegevusega seonduv muutub aga võrdlemisi halliks, kui kõrvutan seda Eesti kultuuriaasta suursündmusega — üldlaulupeoga, mis jääb vist küll kõigile osasaajaile igaveseks meelde nii oma kunstilise taseme kui ka peorõõmuga. Seda soosisid ka ilus ilm, kogu rahva hea tuju ja poliitiline «soe vöönd» sel ajal. Seekordne laulupidu näitas, milleks kultuur on suuteline, kui palju on ta võimuses rahvast kokku tuua. Loodan, et tulevikus hakatakse meie laulupidusid rohkem jäädvustama, et meist jääks sügavam jälg ka terve maailma kultuuripilti.

Aarne Sillaste foto

HEAD VANA AASTA LÕPPU!

SÕNASILD

Selle pealkirja all on «Kodumaa» augustikuust alates püüdnud ühendust hoida eesti ajakirjandusega, kus iganes see ka ei ilmuks, otsides sealt sõnumeid võõrsil elavate rahvuskaaslaste ettevõtmistest ja seisukohavõttudest. Ülekaalus on siin olnud nopped rootsieestlaste lehtedest, sest need jõuavad meile üsna ruttu, tänu kevadel sisseseatud postiotseühendusele. Kaugemalt tuleva posti teekond on aga vaevaline ja seetõttu kasutavad mitmed eesti ajalehed põnevamate sõnumite kättesaamiseks telefaxi abi. Samuti on mõnikord abiks Washingtonist ja Münchenist tulevad eestikeelsed raadiosaated, tuues viivituseta väljavõtteid ookeanitagustest eesti lehtedest, mis postiga alles kuu aega hiljem meile jõuavad. Niipalju kui leheruum seda võimaldab, oleme püüdnud teatavaks teha, mida teised Eestis ilmuvad lehed väliseestlastest ja nende arvamustest on pajatanud. Paraku on selliseid materjale praegu üsna rohkesti ja kui veel lisada raadio- ja televisioonisaated, siis osutub võimatuks neid kõiki refereerida. Tänases, topeltmahuga aastavahetuslehes ongi paras juhus «Sõnasillale» rohkem ruumi hõivata ja lugejale pakkuda üht-teist sellist, mis varem pole lehte mahtunud.

ÜLO KOIT

Teised lehed teatavad

Tartu «Edasi»: End sõltumatu nädalalehena tutvustav «Eesti Ekspress» on pärast peatoimetaja Hans Luige kõmutekitanud lahkumist pakkunud vabaksjäänud ametikohta väliseestlasele Toomas Hendrik Ilvesele, kes juhatab eestikeelseid saateid raadiojaamas «Vaba Euroopa». Hr. Ilves on aga pakkumise tagasi lükanud, kuna tal oma praeguses ametis veel palju teha olevat. Pealegi ei ahvatle teda kaasa lööma eesti ajakirjanduses käiv sõnasõda, kus inimesed end üsna hämmastaval viisil väljendavad.

* * *

Tänavu on Tallinnas korraldatud raamatuoksjoneil olnud eriti hinnatavad väliseesti väljaanded. Hiljuti Eesti Muinsuskaitse Seltsi korraldatud raamatuoksjonil Kirjanike Majas oli aga märgata senise huvi langust. Osavõtjaid oli vaid 22 ja ka hinnad ei tõusnud nii kõrgele kui varem. Kõige hinnatumaks osutus Valdur Jürissaare «Kahe rinde vahel», mis 35-rublase alghinna juures müüdi 200 rubla eest. Henrik Visnapuu kogutud luuletuste alghind oli 70 rubla, enampakkumisel tõusis see 160 rublani.

* * *

Mitmed Eesti ajalehed refereerisid New Yorgi «Vaba Eesti Sõna« teadet kõmulisest kohtuprotsessist Kalifornia San Fernando linnakohtus, kus Eestist pärit väejooksik Tauno Vaidla sai 13-aastase vanglakaristuse seltskonnategelase Viivi Piirisilla tapmise eest. Lausa rabav tundus, et mõrvaohver oli noormeest üle aasta kostil pidanud, teda õppima või tööle asuma õhutades. Taunot aga sellised võimalused ei huvitanud — ta hakkas hoopis autot ja suuremat rahasummat nõudma, mis viiski konfliktini.

Vaatetorn «Skylon Tower» Niagara kose kõrval. Selle on projekteerinud arhitekt Kaljo Voore.

* * *

Pealkirja all «Odav sensatsioon» avaldas «Eesti Päevaleht» Aleksander Hildebrandi kirja, milles Tartu «Edasi» pühapäevalisa «Liivimaa kroonika» süüdistatakse ebaeetilises käitumises ja tõsiasjade moonutamises odava sensatsioonihimu nimel. Saanud juhuslikult teada, et Hildebrandi võõrasisa nimi oli Mihhail Gorbatšov ja et mees on maetud Uppsala kalmistule, tegi Tartu lehemees ilma sellest Hildebrandile kõssamata kõmuloo «Mihhail Gorbatšovi haud leitud». Rääkimata muudest vassingutest, leiab H., et surm ja hauad pole asjad, mille najal sobib nalja heita.

* * *

«Päevaleht»: Detsembri keskpaiku sõitis kodumaale Ameerikasse oma õpinguid Columbia Ülikoolis jätkama Vello Pettai, kes viimase aasta töötas Tallinnas «Estonian Independent'i» asetoimetajana ja infoagentuuri ETA reporterina. Kolleegid hindasid tema tööd kõrgelt. Pettai ise mainis, et on kogu Eesti Narvast Sõrve sääreni ja Petserist Haapsaluni läbi sõitnud ning kogu aeg puudust tundnud vabast ajast. Seejuures pole ta kaotanud usku, et eestlased saavad oma riigi ja hakkavad end jälle paremini tundma. Siis, arvab ta, «tulen vist küll siia ja soovitan teistelegi».

Siia juurde tuleks lisada, et Vello Pettai polnud ainus väliseestlane Tallinna ajakirjanike peres. Pikemat aega toimetavad ajalehte «Estonian Life» Tiia Raudma Austraaliast, Peeter Mehisto Kanadast ja Mihkel Tarm Ameerika Ühendriikidest.

* * *

«Reede»: Möödunud sügisel oli Eestis ringreisil Los Angelese Eesti Teater. Nüüd oli näidendiga «Rita koolitus» vastukülaskäigul Ameerikas Tallinna Draamateatri neljaliikmeline trupp. Kaliforniast tagasiteel esineti ka New Yorgi Eesti Majas. Lehes pikemalt äratoodud häid muljeid kajastava kirjutise pealkiri oli «Meie elu ilusaim reis». Samas lehes oli veel kirjeldus represseeritute ansambli «Memor» esinemistest Stockholmis, mis rootsieestlaste poolt soojalt vastu võeti.

«Eesti Kirik»: 12-leheküljelises jõulunumbris on pikem ülevaade EELK Kirikukogu II istungjärgu tööst. Muu hulgas nenditi seal kahetsusega, et kohale ei saanud tulla väliseesti esindus, kuigi Toronto lauluraamatukomisjoni esimehele Andres Taulile oli kutse saadetud. Nõukogude Liidu ametivõimud ei andnud talle sissesõiduviisat. Kirikukogu saatis tervituse pagulaskiriku peapiiskopile Udo Petersoole tema ametissemääramise pühitsemise puhul. Kodumaa kiriku tervituse andis Torontos edasi assessor Elmar Soone. Organisatsiooniliste küsimuste kõrval arutati kirikukogul ka vaimuliku üldhariduse küsimusi. Märgiti, et on kujunemas pühapäevakoolide süsteem, kus üheksakümne vaimuliku kõrval annab õpetust Pühapäevakooliõpetajate Ühenduse liikmeskond, kus on ligi kakssada õpetajat. Usuteaduse Instituudis õpib praegu üheksakümmend inimest. Arutati, milliseks kujuneb instituudi vahekord Tartu Ülikooliga, kui seal avatakse teoloogiateaduskond.

Bernard Kangro eesti

Oskar Kruus kõnelemas Bernard Kangro romaaniloomingust oktoobrikuu lõpul toimunud väliseesti kirjandusele pühendatud teaduslikul konverentsil Tallinnas

Kalju Suure foto

Bernard Kangro esimestest aastail 1930—1932 trükitud proosatöödest on ta ise hiljem esile tõstnud romaanikatkendit «Konrat puhub tornist», kirjutades selle kohta 1953. aastal: «...uuesti tahaksin kirjutada koguni «sürrealistilikku» romaani «Konrat puhub tornist», absurdsuseni viivat, ironilist, kolmel plaanil mängivat teost, milles puudutati sama probleemi, millega alustasin — maailm on minu kujutlus.» Viimane väljend pärineb saksa filosoofilt A. Schopenhauerilt, kellele Kangro ka ise samas kirjutises otsesõnu viitab. Maailm on minu kujutlus — see ongi Kangro üks juhtlause oma proosateoste loomisel ning osutab algusest saadik eemalepürgimisele tavapärasest naturalismist ja realismist, see tähendab: mitte pildistada maailma, vaid luua sellest kujutluspilte. Ka oma teisele juhtlausele on Kangro ise selgelt viidanud — selleks on hispaania draamakirjaniku Calderon de la Barca tunnetus «La vida es sueno» (Elu on unenägu).

Täpsetele mälestuslikele episoodidele ja vahetult kogetud muljetele hakkab Kangro järjest rohkem ja järjest julgemalt liitma kujutlusi ning kirjandusest saadud motiive. Romaanis «Kuma taevarannal» (1950) vilksatab sarvilise kuradi kujutlus vaid korraks ning võib lugeja poolt jääda tähele panemata (leheküljel 224). 1954. aastal avaldatud romaanis «Peipsi» on juba kuradimotiivi serveeritud julgemalt, seda on võimatu jätta märkamata: «Ta seljataga puu all, otse vastu puutüve, seisis vanakurat, punane ning hirmus.» Idast tulevate hädaohtude eest hoiatavas romaanis on loodud nii hirmuäratav meeleolu kui ka ohtu sisendav maastik. Kangrol on «Peipsiga», eriti aga järgmise proosaraamatuga «Taeva võtmed» (1956) õnnestunud luua eesti sümbolistlik romaan.

Kui Kangro kolm esimest romaani püsivad enam-vähem usutavuse piirides, siis «Taeva võtmed» ületab mitmeti need piirid, seda ei saa enam püüdlikultki realistliku meetodi viljaks pidada. Siin sümbolistliku kujundisüsteemi ülesehitamisel on Kangro lähtunud kahest erinevast juhtmotiivist: Urvaste kiriku 200-aastase kroonika sissekandest imeliste, mittekustuvate küünalde kohta ning Tammsaare romaanist «Põrgupõhja uus Vanapagan». Viimane lõpeb episoodiga, et kirikumehe naine leiab Vanapagana tütre Riia surnuaialt magavana ning viib tüdruku enda poole. Kangro on teinud Vanapagana tütrest Riiast «Taeva võtmete» peategelase ning viinud ta elama Lääne-Võrumaale Lõõdva kiriku kellamehe Peetruse hoole alla. Lõõdva on Urvaste läbipaistvalt maskeeritud ümbernimetus, võetud Urvaste ürgorus asuvalt suurelt Lõõdva järvelt. Peetruse nimi viitab piiblile, niisamuti kergesti tabatavat sümboolikat kätkevad mõnede teistegi tegelaste nimed (piibli uskmatu Tooma järgi on nime saanud pastor Toomas Raudam, üks talumees on otseselt nimetatud Uskmata Jaaniks, kohanimede hulgas leiduvad väljamõeldud Patuorg ja Kuningamägi).

Järgmisena ilmunud poleemiline romaan «Sinine värav» (1957) püsib suuremas osas tegelikkuse piirides, kuid ka siin on kujutluste ümberkujundav roll suur. Salapärasust ja mõistatuslikkust toob «Sinisesse väravasse» romaani keskel esitatud teise naistegelase Tiili uppumine Võrumaal. Lugejale jäetakse otsustada, kas võtta seda tõesuse või nägemusena. See nägemus võib osutuda ka unenäoks ning Kangro on juhtmõttelt — maailm on minu kujutlus — läinud märkamatult üle teesile «elu on unenägu». Järves uppumise motiiv on üldse Kangro üks meelismotiive, mis tähtsat rolli mängib Tartu-romaanide kahes esimeses raamatus Asse Jairuse loos. Olulisel kohal on see ka «Taeva võtmetes», kus selle eeskujuks näib olevat «Kalevala» Aino järve tormamise episood.

B. Kangro Tartu-romaanide tsüklis, mis algab 1958. a. «Jäälätetega» ja lõpeb «Keeristulega» 1969. a., on tähtis aja voolamine, mille sümboliks on valitud teisele romaanile pealkirja andnud Emajõgi. Emajõge on kujutatud mitmes funktsioonis: kord on ta reaalne jõgi, kus üliõpilased teevad traditsioonilisi paadimatku; samas muutub ta surmajõeks Styxiks, kus tegelased peavad ülepääsu ootama. Jõe voolamine sümboliseerib tagasipöördumatult voolavat aega, kujutatud sündmuste ahel ongi poolitatud kaheks erinevaks osaks sümboolselt mõjuva sündmusega — Kivisilla õhkulaskmisega 1941. aasta suvel. Ja nii moodustavad kolm esimest raamatut rahuaegade triloogia, «Kivisillaga» algab tormikeeristega sõjaaja triloogia.

Kangro kasutab Tartu-romaanides rohkesti mälestusi, kuid mälestused muutuvad inimese ajus ning mälestusi võidakse nii tahtmatult kui ka tahtlikult muuta. Seepärast ei või Kangro romaanitsüklit võtta kirjaniku autobiograafiana, ehkki siin on palju tõepärast. Kui Marcel Proust hakkas tsüklis «Kadunud aega otsimas» oma mõtelõnga kerima biskviitkoogi lõhnast saadud inspiratsiooni abil, siis on samalaadse võttega alustanud Tartu-romaanide seeriat ka Kangro. Nimelt tunneb Kangro sariromaani

Bernard Kangro

üks peategelasi Naatan Üirike Tartu Ülikooli peahoone auditooriumis pealetükkivat sirelilõhna, mis viib ta tähelepanu läheduses istuvale naistudengile Asse Jairusele ning käivitab sel viisil romaanimehhanismi.

Romaanisarja sündmustik on keskendatud peamiselt neljast meestudengist koosneva sõpruskonna ümber. Alustanud Naatan Üirikese vaatekohalt ülikoolielu jälgimist, peab Kangro peatselt vajalikuks muuta jutustamisposit-siooni ning toob romaani autorile veelgi lähedasema tegelase, tema teisikuks peetud Benno Marani. Benno Marani ülesandeks näib algul olevat kommentaatori roll, kuid hiljem paiskab Kangro Maranigi kõige ohtlikumate sündmuste keerisesse. Kui Kangrol sarja kolmandas romaanis tuleb soov kujutada nõukogude ülikooli, siis saadab ta meelekujutuslikule matkale Tartusse just Benno Marani.

Kangro vahetab veel edaspidigi mitmel kombel jutustamispositsiooni, ta vaheldab esimeses ja kolmandas isikus jutustamist, põimib teksti kirju ja päevikukatkendeid, mõned peatükid on kirjutatud näidendivormis. Nähtavasti tšehhi kirjandusest saadud impulsi mõjul laseb Kangrogi dialoogi pidada elavatel ja surnutel. Kui esimene romaan «Jäälätted» püsib veel enam-vähem võimalikkuse piirides, siis edaspidi suureneb unenäolisuse tunne. Kord tutvustatud sündmuste juurde pöördub kirjanik tagasi, valgustades neid teise tegelase vaatepunktist või andes ise teistsuguse hinnangu. Autor on taotlenud laterna magica efekti, tegelased keerlevad mingis võlugaleriis, ikka ja jälle suudetakse lugejat millegagi üllatada.

Oluliseks tegelaseks osutub ka sündmustikust eemal seisev Justus Pernambuk, kes on oma nime pärinud Paul Viidingu novellist «Valge krae». Justus Pernambuki üheks lähtepunktiks on Euroopa kirjanduses ja rahvaluules esinev kurat Mefistofeles. Kuid Kangro on seda Mefistofelest ristanud eesti Vanapaganaga ning loonud uue kuraditüübi. Justus Pernambuk on tegelaste heatahtlik juht ja nõumees, ta ilmub areenile siis, kui mõnd tegelast ähvardab oht ning siis Pernambuk oma filosoofiliste lobisemistega peletab vähemalt minema hirmu.

Sellest poisist võib saada Eesti Kuningriigi valitseja

Vähemalt nii arvavad Tartus juba pikemat aega tegutsenud Eesti Rojalistide Partei tegelased. Seda parteid seni registreeritud pole. Samuti puuduvad andmed, kas parteiregistrisse pääsemiseks mingit taotlust on tehtud. Siiski on eesti rojalistide otsus tähelepanu äratanud isegi välismaal. Sellest kirjutas 13. novembril «Helsingin Sanomat», avaldades prints Carl Philipi portree ja teatades, et Rootsi õukond pole seni vajalikuks pidanud asja lähemalt arutusele võtta, kuna ametlikku palvekirja saabunud pole.

Et lugejale seisukohavõttu kergendada, avaldame väljapakutud kuningakandidaadi pildi. Kuna kõrgestisündinud noormees on praegu alles 11-aastane, siis paistab, et ametliku protseduuriga pole veel kiiret. Nii on arvanud printsi klassijuhataja Stockholmi Snedslätteni koolis, kus Carl Philip rehkendust ja muid tarvilikke teadmisi stuudeerib. Soovigem talle edu õpingutes ja kehalises kasvatuses!

Hea treening printsessidest õdede sõidutamisel kulub ära, kui edaspidi tuleb rakenduda riigivankri vedamisse. Siis pole enam issi-kuninga abi vaja. (Raamatust «Lossielu ja kuningapere argipäev»; Erhan Güneri foto)

Priit Aimla abistab väliseestlasi

Naljasõpradele üle maailma pole vaja selgitada, kes on Priit Aimla. See eesti lõbulavade lemmik on tänavu teinud ringreise ka Rootsis ja Kanadas ning oma rahvuskaaslasi surmtõsise näoga naerutanud. Oodatud külaline on ta Eesti Raadio laupäevakohvikus. Seal tutvustas ta oma uut tealmeteost, mis mõeldud kodumaad külastavale väliseestlaste abistamiseks, et hõlbustada siinse kõnepruugi ja olustiku mõistmist. Mõned tsitaadid sellest väärtteosest: vestlevad väliseestlane (VE) ja kodueestlane (KE).

VE: Kuulge, kas see on ikka tõsi, mis see Gorbatšov teil mõni aasta tagasi ennustas, et igale perele aastaks 2000 omaette korter? Kas see käib eestlaste kohta ka, et neil on siis kõigil omaette korter?

KE: Mis te nüüd! Vaevalt nad nii ruttu kõik Rootsi või Kanadasse elama saavad.

VE: Aga valitsus ju ise lubas, et nii palju . . .

KE: Tähendab, meil on väga paljulubav valitsus.

VE: Ah et teil siis polegi enam ühtegi kõrgemat võimu, keile sõna võib uskuda?

KE: Mis te nüüd, on ikka. Nüüd on ju meil jumalasõna jälle lubatud.

* * *

VE: Vaadake, kui ilus mererand. Aga kui õudselt solgine vesi!

KE: Jah, kahjuks puuduvad meil reostusvastased vahendid.

VE: Nojah, aga meres ujuvad ju ka lapsed!

KE: Jah. Kahjuks puuduvad meil ka eostusvastased vahendid.

* * *

VE: Kas see võib ikka tõsi olla, et Nõukogude infotehnika on Läänest 50 aastat maha jäänud?

KE: Muidugi. Too riik salgab ju siiamaani, mis meiega 50 aastat tagasi tehti.

Mida loevad väliseestlaste lapsed?

Eks ikka neidsamu kirevapildilisi ja lõbusa sisuga raamatuid, mida armastavad nende naabrite poisid-tüdrukud. Inglismaal, Ameerikas või Austraalias on need inglise keeles, Rootsis jälle rootsi keeles. Aga paljud issid-emmed ja eestlaste oma koolid välismaal kannavad hoolt ka selle eest, et nende lapsed saaksid eestikeelset õpetust ja oskaksid lugeda eestikeelseid raamatuid. Neid saadakse Tallinnast, aga tehakse ka kohapeal. Juuresolevatel piltidel on paar näidet: 1951. aastal Rootsis ilmunud Eesti Kodu raamat nr. 1 — Elmar Õuna lasteraamat «Siilu seiklused» ja 1987. aastal «Eesti Päevalehe» väljaandel ilmunud Astrid Lindgreni «Kevad Kärakülas» (tuntud ka nime all «Bullerby kevad»). Seda, et nii raamatu kirjutaja Astrid Lindgren kui ka piltide tegija Ilon Wikland on Haapsalu aukodanikud, teavad vist kõik, sest ajalehed, raadio ja TV jutustasid veebruarikuus põhjalikult sellest, kui mõlemad prouad Haapsalus käisid. Haapsalu on nimelt kunstniku sünnilinn.

uue romaanitüübi rajajana

Tartu-romaanide sarjas on Kangro igati välja arendanud oma modernse romaanitüübi, ta on realistliku jutustamisviisi koolitusele julgesti lisanud sümbolismi ja sürrealismi võtteid. Kuid viimase puhul ei lähe ta äärmuseni, vaid säilitab mingi loogikale alluva üldkompositsiooni.

Pärast Tartu-tsükli viimast romaani «Keeristuli» saab nentida, et Kangrost on saanud eesti romaanikunsti peamine uuendaja. Algataja roll kuulub küll Karl Ristikivile, kelle «Hingede öö» ilmus juba 1953. aastal. Kuid «Hingede öös» kasutatud moodsa romaani võtetest kasutas Ristikivi üpris vähe ning töötas enda jaoks välja rahuliku ja kiretu kroonikustiili ajaloolise romaanide kirjutamiseks. Just Kangro hakkas kasutama «Hingede öös» rakendatud võtteid ning lõi uuele romaanile laia kandepinna ja kujunes selle põhiliseks arendajaks.

Kangro põhiliseks toetajaks kujunes vanema põlve kriitik, hästi Euroopa kirjandusega kursis olev Ants Oras. Viimane võrdles Kangrot pärast «Keeristule» ilmumist Tammsaarega ning tema «Tõe ja õigusega»: «Vaevalt vähemal määral kui Tammsaare «Tões ja õiguses» pulseerib selles terve ajajärgu elu. Sama avaralt ning veel vapustavamate sündmuste taustal. Ning traagilisemalt.»

Kangro astus proosateel edasi triloogiaga «Joonatan, kadunud veli» (1971), «Öö astmes X» (1973) ja «Puu saarel on alles» (1973). Selle triloogia ülesannet on autor ise näinud nii: «Psühholoogilisel plaanil on see vana «kadunud aja otsimine», nostalgia teema, ühiskondlikust perspektiivist vaadatuna aga aktuaalne põletav päevaküsimus: imperialistliku suurvõimu röövpoliitika väikerahva suhtes, selle survepoliitika ilmingute, vale ja vägivalla deformeeriv mõju inimesele.»

Kompositsiooni loomisel on Kangro kasutanud romaanis «Tartu» salapärase kodulinna ilmumise võtet. Peategelane Joonatan tahab teada, mis on saanud tema koolivendadest Eestis 30 aasta jooksul. Kangro näitab, kuidas Joonatani kooljvennad on enamasti vahendeid valimata karjääri teinud ning kõige kõrgemale on tõusnud võimukas parteisekretär Johannes Jeep. Kuid kirjanik on osutanud ka teistsugust käitumisliini — koolivend Laur on vaene valvur paadisadamas.

Ka selles triloogias on Kangrole meeldinud vaatepunktide rohkus. Esimeses raamatus vaadeldakse koolivendi Joonatani silmade kaudu, teises romaanis tutvustavad kokkutulnud ennast iseloomustavate sisemonoloogidega, kolmandas romaanis saab keskseks tegelaseks, Joonatani teejuhiks unistuste naine Mirjam. Kas Mirjamit tuleks arvata reaalsesse maailma kuuluvaks või täiesti mõttekujutuslikuks olendiks, selle jätabki autor lahtiseks. Triloogia teises romaanis on tooniandev satiiriline valgustus, tegelaste sisemonoloogid kõigile eneseõigustustele vaatamata häälestavad lugejat nende isikute vastu. Satiiriline vaatenurk on uudne Kangro loomingus. Tartu-romaanides seda veel peaaegu ei esinenud. Kõiki kolme raamatut ühendab hirmuatmosfäär. Algul tundub Joonatanile, et kardetakse ja jälitatakse teda kui mujalt tulnut, süsteemi mittekuuluvat isikut. Kuid hiljem selgub, et koolivendadel on veel hoopis, muudki, tähtsamat karta — totalitaarne ühiskond on jõudnud valulise võimuvahetuseni. Juba Tartu-romaanide sari näitas nõukogude korda kriitiliselt, Joonatani-triloogias on aga kriitiline hoiak muutunud ründavaks, saanud vihase allhoovuse.

Uuele kujutamistasandile siirdub Kangro romaanipaarik «Kuus päeva» (1980) ja «Seitsmes päev» (1984), mida autoril on kavatsus edasi kirjutada triloogiaks. Selle põhitegevuskohaks on Lõuna-Rootsi Lundi linna ja Ivö saarega, «Kuue päeva» tegevusaeg on kauges minevikus XII sajandi lõpul ja XIII sajandi algul, «Seitsmes päev» etendub põhiliselt 1972. aastal, kuid siingi tehakse mõtterände XIII sajandisse.

«Kuus päeva» on piiskopi ja riigimehe Andreas Suneseni pihtimusromaan, kui ta vanas põlves pidalitõvekahtlasena on oma suurtest ettevõtmistest loobunud ja isoleerunud Ivö järvesaarele.

«Kuus päeva» ongi komponeeritud biograafilise romaanina, tal on kokkupuutepunkte Karl Ristikivi sama tüüpi, ajaloolisteks biograafiateks nimetatud romaanidega «Mõrsjalinik» ja «Nõiduse õpilane». Kõigis neis kolmes on ulatuslikult kujutatud keskaegset religioosset mõtteviisi, kuid igas romaanis on tulipunkt asetatud erinevalt. «Kuus päeva» on müstifitseeritud Andrease enda lünklikuks käsikirjaks ning selle mulje jätmiseks esitatakse rohkesti arhaisme, ladina, rootsi ja taani keelest tsitaate. Jutustamisviis on stiilne, ent raskepärane. Nagu Ristikivi ajaloolistes romaanides, nii ka siin on välditud põnevusetaotlust, kuigi ajalooline kaugus otse ahvatleb selleks oma dramaatiliste sündmustega.

Kangro ei ole oma teoseid lõpetanud ummikutundega, vaid ta on ikka püüdnud lugejale edasi anda ka optimistlikku lootust. Võib-olla selleks, et peletada «Kuue päeva» sünget üldmuljet, on kirjanik selle romaani järje «Seitsmes päev» lavastanud nüüdisaegse päikesepaistelise Lundi taeva all. Siin on peategelaseks Linus Asseri varjunime kasutav literaat, kes kirjutab raamatut peapiiskop Andreas Sunesenist. Niisiis on «Seitsmes päev» õigupoolest romaan romaani kirjutamisest, mida mõni aeg tagasi eriti prantsuse kirjanduses harrastati. Ka «Seitsmendas päevas» võib leida sugulust Karl Ristikiviga, eriti tema romaanidega «Hingede öö» ja «Rooma päevik». «Hingede öö» ja Kangro enda Tartu-romaanide taoliselt esinevad siin korduvalt unenäolised pildid, kummalised juhtumid ja loogiliselt seletamatud asjaolud, tehakse ulatuslikke hüppeid ajas, sümbolkujundid on rõnutatud. Linus Asseri eluloo kokkuseadmisel on otseselt kasutatud Karl Ristikivi biograafiat. Jutustamisviisilt on «Seitsmes päev» kergestiilsem, kuid ka Linus Asser otsib iseennast ning ihkab leida lunastust.

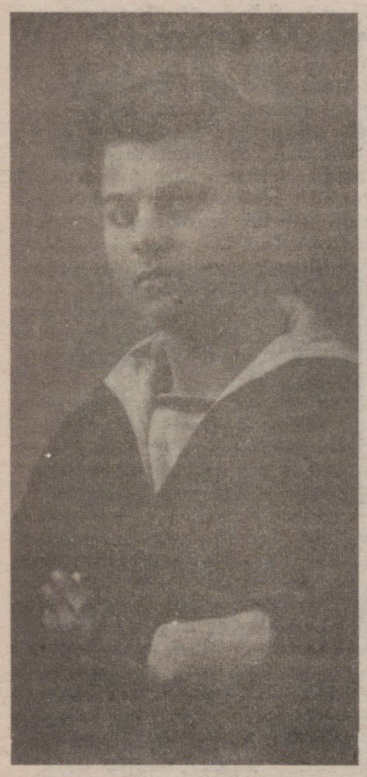
Ristikivi ja Kangro ongi seisnud eesti romaaniuuenduse eesotsas ning on oma mõju avaldanud ka Eestimaa eesti proosale. Kangro on pidanud XIX sajandi lõpul kujunenud ning tavaliselt kriitilise realismi märksõna alla paigutatud romaanitüübi võimalusi ammendatuks, ta on leidnud, et XX sajandi pöörase maailma kujutamiseks on vaja leida teistsuguseid kujutamisvahendeid. Neid uusi kujutamisvõtteid ongi Kangro oma romaanides järele proovinud ja teistele teetähisteks seadnud.

Ristikivi ja Kangro loodud uus eesti romaanitüüp pole küll üldist pooldamist leidnud, kuid on mõjutanud eesti proosakirjanikke nii eksiilis kui ka kodumaal. Näiteks Helga Nõu romaan «Paha poiss» (1973) on Kangro poolt järele proovitud võtteid kasutades kirjutatud, tegelikkus lastakse muutuda unenäoks ja vastupidi. Ka Enn Nõu romaanid kuuluvad modernse romaani valdkonda, kuigi ta uuendustlikest elementidest on kasutanud peamiselt kollaaži. Samasugust fantastilisel viisil maapagulase kodumaalkäiku, nagu serveerib Kangro oma romaanis «Tartu» 1962. aastal, on kasutanud Albert Kivikas oma romaanis «Kodukäija» 1963. aastal. «Kodukäija» peategelase ülekuulamisstseenid tekitavad assotsiatsioone Ristikivi «Hingede öö» lõpuosas esinevate kohtupidamisstseenidega. Algul ja hiljemgi traditsioonilise romaani kompositsioonivõtteid kasutanud Arved Viirlaid on aga 1957. aastal avaldanud uuendusliku ilmega romaani «Seitse kohtupäeva» — Kangro Tartu-romaanid on küll sellal veel ilmumata, kuid «Taeva võtmed» ja Ristikivi «Hingede öö» võivad mõjutajatena arvesse tulla.

Eestis saaks uuendusliku romaani arendajatena nimetada esmajoones Mati Unti ja Arvo Valtonit. Milliseid Mati Undi teoseid tuleks Ristikivi ja Kangro uuendustest mõjutatuks pidada, see vajaks eraldi uurimist. Küllap võiksid kõne alla tulla «Mõrv hotellis» (1969), «Via regia» (1975), «Sügisball» (1979) ning «Räägivad ja vaikivad» (1986). Arvo Valton on pärast mitmes suunas katsetamist aga uuendusliku romaani arendanud äärmuseni, kust pole enam edasi kuhugi minna. Mõtlen tema «Arvidi maailmareisi», mille esimesed osad ilmusid 1981. aastal. Selles on kõik romaani arendamise traditsioonilised võtted hüljatud ning kirjanduslikust loogikast täiesti loobutud, ainsaks ühendavaks seoseks on jäänud kahe sugupoole printsiip. Valton on ka ise mõistnud Arvid Silveri tsükli äärmuslikkust ning hiljem tagasi pöördunud traditsionaalsemate proosavõtete juurde.

OSKAR KRUUS

AEGADE HÕBE

● Aleksander Möldroo pärast Vabadussõja lõppu 22. veebruaril 1920

See on nüüd kahekümne viies jõulukuu Kloogal. Kuuekümne viiendal sai see maja siia, mändide alla ostetud. Ostja ise oli tollal küll kuuekümne kolme aastane, kuid täis tervist, elu- ja loomisrõõmu. Seda on jagunud ka järgnenud aastateks, ehkki mitte enam endisel määral. Igal asjal oma aeg. Nüüd, kui nii palju aastaid on seljataga, annab kunstnikuhärra Aleksander Möldroo kärsitu loomus vahetevahel voli mõtetele ja mälestustele, sõeludes sõprade või külaliste seltsis aegade hõbedat, hoidmaks niiviisi seda tuhmumast.

Vanahärra mälusõel on tihe. Sündinud on ta 1902. aastal Narvas vabrikutööliste peres ja õppinud Narva kommertskoolis. See oli Tihvenski erakool, kus õppetöö käis küll vene keeles, kuid kus õppisid enamikus eestlased. Kui Möldroo oli lõpetanud seal kuuenda klassi ja valmistunud minema seitsmendasse, algas Vabadussõda. Noored läksid vabatahtlikena Viru roodu, mille ülem oli olnud lipnik Lepik. Krivasool tulid venelased kaitsest läbi ja jõudsid Vaivara jaama. Vaenlast tagasi tõrjudes sai Aleksander kõvasti põrutada. Kõrvad said tugevasti viga. Tuli paar kuud haiglas paraneda. Tervenemise järel, vaatamata halvale kuulmisele, kippus nooruk uuesti sõtta. Võetigi, pika selgituse peale. Seekord merekindlustesse 8. patareisse. Sellest ajast on säilinud pilt, mis on tehtud pärast sõja lõppu 22. veebruaril 1920.

Tollal oli Aleksander Möldroo uskunud, et temast saab meremees. Ent

SAATUSEL OLI HOOPIS TEINE PLAAN.

Kommertskooli joonistamisõpetaja oli kunstnik Pivovarov, kes oli omal ajal koos tollase Tallinna Kunstikooli direktori Voldemar Pätsiga kunsti õppinud. Ta kogus enda ümber andekaid noori, et neile maalimist õpetada. Aleksander oli üks tema ateljee külastajaid.

Narva linavabrikus tegutses tollal asjaarmastajate näitetrupp. Selle juht ja lavastaja oli Gerassimov. Trupis mängisid kaasa niisugused tuntud inimesed nagu Alfred Sällik ja Albert Üksip. Näitejuht Gerassimov oli teadlik, et Möldroo õpib maalimist, ja ta kutsus noormehe näidendi jaoks dekoratsioone maalima. Parajasti lavastati Grigorovitši näidendit «Kalurid». Kalurionn, papile joonistatud palkseinad ja kõik muu, mis andis edasi näidendis kujutatud olusid ja aega, olid esimesed noore kunstniku pintslitööd, millega laiem avalikkus võis tutvuda. Dekoratsioone maalides kasvas huvi ka teatri vastu.

Haridusministeeriumi suunamisega astus Aleksander Möldroo Riigi Kunsttööstuskooli.

«On sul õppimiseks raha?» oli küsinud direktor Voldemar Päts.

«Mul on ema sõrmus... (Mu ema põlvnes Otsasonide suguvõsast. Nad olid tollal tuntud põllumehed. Abielludes sai mu ema kaasavaraks 500 kuldrubla ja hulga kalleid asju...)».

«Ega sõrmusest üksi jätku, aga, olgu peale, kui sa nii väga õppida tahad, katsume «Ühistööst» sulle stipendiumi taotleda. («Ühistöö» oli Vabadussõja-aegne organisatsioon, kust võis saada toetust.)

Tänu heale ettevalmistusele sai Möldroo, kes oli oma mälestamist mööda maalinud dekoratsioone «Hommikteatris», Tallinna Vene Draamateatris ja Draamastuudios, kohe teise klassi ja poole aasta pärast ka kolmandasse. Kunstikoolis õppimise ajal puutus ta kokku kunstnik Vadim Tšernoviga, kes oli ühe aasta olnud seal õppejõud, ning Paul Liivaku ja Eduard Viiraltiga.

Kord olid Liivak ja Viiralt tulnud kunstikooli «Pallase» näitust üles panema. Mõlemad olid samuti Vabadussõjas. Paluti, et Möldroo aitaks pallaslaste näitust üles panna... Siis kutsunud Liivak Möldrood «Pallasesse». Sügisel oligi kutsutu «Pallases», Konrad Mäe ja Ado Vabbe ateljees. Tartu päevi meenutab gravüür Aleksandri tänava maja õuest ja Eduard Viiraltist, kellega nad selles majas ühises toas elasid. Aasta möödudes soovitanud õppejõud Mägi noorel kunstnikul end Pariisi täiendama minna.

Kaasas soovitused, oli Möldrool tulnud kõigepealt riigivanema juurde minna, et taotleda toetust, mida nõudsid

ÕPINGUD PARIISIS.

Kuulanud ära tulija palve, oli Konstantin Päts lausunud: «Ega me palju anda saa, aga natuke siiski.» Ja lubanud 25 000 marka. See oli Pariisi pürgija arvates suur raha. Tegelikult jätkus sellest sõiduks ja jäi natuke üle.

Teel valutanud noormees rongis südant: Pariis pole Tartu, kus teda tuntakse-teatakse... Pealegi ei osanud ta prantsuse keelt. Ent saatus laskis muretsejal osta Berliinist vene pagulaste ajalehe «Vozroždenie», mida toimetas Pariisis Aleksandr Kuprin. See nimi oli ju tuttav! Möldroo oli temaga isiklikult kohtunud.

Vabadussõja ajal oli tulnud hulk inimesi taganevate valgekaartlastega kaasa. Johannes Laidoner oli andnud käsu võtta tulijailt relvad ja paigutada nad Vaivarasse metsatöödele. Nende seas oli ka kirjanik Kuprin, kes oli elanud Gatšinas. Juhtus nii, et just Möldrool tuli teda konvoeerida. Kindral Tõnisson oli kirjanikuga kohtudes öelnud, et Kuprini teatakse Eestis hästi ja mõistagi ei tule tal metsatööle minna. Ta toimetati paariks nädalaks vabriku haiglasse karantiini ja võimaldati seejärel sõita Pariisi.

See kõik oli meenunud noormehele ja ta otsustas Pariisis Kuprini üles otsida. Kuidas, seda ta siis veel ei teadnud. Metroost väljudes oli ta silmanud keset prantsuskeelset kirevust ühel hoonel ka venekeelset silti: tšainaja «Otrada». Vene pagulaste teemajast oli ta saanud teejuhi ja peagi leidnud ka ajalehe «Vozroždenie» toimetuse.

Kuulnud Möldroo soovist Pariisis kunsti õppida, oli Kuprin viinud ta kokku vene kunstnike Larionovi ja Gontšarovaga. Nende kaudu sai ta ka vene pagulasteatrites tööd. Selle eest saadud tasu võimaldas end Pariisis täiendada. Nii möödus aasta. Larionovil oli hea sõber, maailmakuulus leedulasest kunstnik Mstislavas Dobužinskis, kes oli Venemaalt opteerunud ja töötas Kaunase Riigiteatris peakunstnikuna. Larionov soovitaski

● Vanahärra Möldroo maalib... nagu ikka...

Lembit Siimseni foto

Enda juurde tagasi!

IVAR TRIKKEL

Teed enda juurde tagasi olen ma nüüd otsinud vähemasti viis aastat. Eelmises «Kodumaas» ilmus jutu viiekümne viies järg. Aga ikka veel ei midagi, või kui, siis õige napilt. Nii napilt, et kindlamat äratundmist, et tõesti õigel teel oleme, jätkub korraks, nädalaks. Siis tuiskaks talitee nagu jälle umbe või kaoks niidult jalajälg, nagu polekski niidule tulijaid enam: käiad kõik kulunud, vikatid roostes. Laste kilkeid siitsealt kostab veel, aga on see siis see tõeline tagasitee ENDA JUURDE?

Murelik alapealkirigi, mis trotsiga kahasse välja mõeldud sai — reportaaž, mis võib katkeda päevapealt, millel võib olla aga ka õnnelik lõpp — on tänaseks iseennast ära söömas, sest tulnud pole ei ühte ega teist, kuigi on olnud nii mõndagi. Nii innustavat äratundmist, et ta liigub siiski, see eestlaste vabaduse vanker otsekui Krõõda ja Andrese hobuvanker üle Väljamäe Vargamäe poole, aga tee on nii pikk ja hobuse samm nii lühike, et silmanähtavat edenemist või päris uut kvaliteeti, nii nagu nüüd moodsamas keeles öeldakse, kohe kuidagi ei näe.

Kuigi jah, kui äraminevale aastalegi tagasi vaadata, siis oli ju mõndagi hingekosutavat. Ikkagi teine veebruar, iseseisvusdeklaratsiooni vastuvõtmine kõigi tasandite rahvasaadikute poolt Tallinnas jasinimustvalge lipu taasheiskamine Toompea torni. Seda päeva ei unustata ka siis, kui tankid jälle tulevad.

Läinud nädala sündmused Kremlis Liidu rahvasaadikute kongressil ja kindralite avaldused näitavad meile, et me oma vabaduspüüdlustes ei ole jõudnud veel peaaegu mitte kuskile. Maarahvast pärit eestlane, ära lase ennast petta sellest, kui mõned suurte riikide välisministeeriumide uksed ongi meie jaoks paotunud. Suur diplomaatia on nii keeruline mäng, et meiesugune kasvatab enne üles ilusa hobuse, kui et seal kaugel ja kõrgel põhimõttelisi ümbermõtlemisi ette võetakse.

Aga mõistagi, me tunneme head meelt nendegi muutuste üle, mis suurriikide saksatubades lõppeval aastal toimunud on. Ja ET MEID JÄLLE TEATAKSE (iseasi, missuguse heameelega!) on siiski 1990. aasta rahvuslike (või üldbaltilisi, et olla korrektsem) kordaminekuid.

Või 30. märts 1990, kui Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kuulutas välja üleminekuperioodi teel taasvabale Eesti Vabariigile. Seegi on sündmus, mille poliitilist kvaliteeti ja suundumist järgmisse arengufaasi meie taasiseseisvumise teel ei tee olematuks lihtsalt sellega, et toimunust mööda vaadatakse ja Kreml nagu ei märkakski. Suur riik vajub mitte uutest dektoonilistest maakoorenihkeist, vaid stagnaaegses sündinud ja kasvanud ning uue, mõtlema tõusva ja maailmas toimuvate arenguprotsesside analüüsist sündiva demokraatliku revolutsioonilise konflikti kataklüsmist.

Aga sealgi areneb kõik nii vaevaliselt ja läbi rumaluse ning mõistuse igivastuolu.

Olen vahel mõelnud, miks ülistab vene rahvajutt ahju peal sõitvat Ivanuškat, mitte aga ennast surmväsinuks kündvat Kalevipoega, nagu teeb seda eesti folkloor? Kas ei maksa me liiga valusat hinda oma rahva töösse rumala kiindumuse pärast?

Lõppeva aasta ilusaid mälestushetki oli, kui vanaproua kunstnik Miina Kaal kinkis Arnold Rüütlile kaks oma taiest — «Kündja» ja «Külvaja». Kündjal oli ühtilma tegu, et sahka kivi tagant välja sikutada. «Külvaja» oli küll väärikas ja tõsine, aga küsigem endalt, kui suur on see maalapp, mida künname. Kas ei lõpe see juba enne kui silmapiir, aga kui seal taga on lõputa sood ja rabad, kui isegi väärt põllumaad on umbe kasvanud, kas poleks siis tõesti humaansem, et UNESCO sellele suurele ja räämas maale toidupakkide asemel jõulude eel iseliikuvaid, iseküpsetavaid ahjusid saadaks, mille peal siis hommikust õhtuni päevi maha võiks põõnata.

Midagi ei ole parata: ühe rahvuse psüühika on nii tema õnn kui needus. Nii nagu ei saa vanemaid valida, vaid pead olema tänulik, et nad su loonud on. Nii käime ka oma rahvuspsüühikaga nagu küürakas küüruga surmani.

Ja ometi avaldas Arnold Rüütel oma Moskva kõnes, mida kuulati haudvaikuses, konkreetse programmi etapiviisilisteks läbirääkimisteks Eesti iseseisvuse taastamiseks.

Maailm jälgib meid ikka veel. Me ei ole päriselt unustatud, kuid ise oleme sellest kõigest juba väsinud.

Oleme püüdnud aru saada hinnatõusu paratamatusest ja tühjadest poelettidest. Aga kui probleem on jõuluvorstigagi, muust rääkimata, ja lakkamatult ähvardatakse sind sõjaväega, siis PEABKI JÕULUMÕTTEST TUGE OTSIMA.

Aga jõulutaatki ei tule enam niisama lihtsalt kui lapsepõlves. Et päris armsa olemisega, aga isa tuttav hääl ja isa saapad jalas.

Millestki oleme suureks ja vanaks saades ilma jäänud. Illusioone ei ole ja mäng ei paelu enam nii nagu nooruses.

Oma selle suve laulupeol pärast luigelaulu-lapsipidu 1938-ndal aastal laulsime tõesti jälle täiest südamest. Aga süda mõtles lauldeski tankikolonnidele, kes väikese Tori imearmsaid ja hästi korras hoitud asfaltteid oma roomikutega raiskasid, ja sellest, et Torist tehti kogu Euroopas tuntud keskus, kus uusfašismile pidi uus hing sisse puhutama.

Tänu nõukogude dessantväelasele jäi fašism Euroopas taassündimata. Tänu kindral Jazovile on tänaseks Baltikumis hävitatud ka kõik riikliku korralageduse ajal taastatud fašistlikud mälestusmärgid.

Kas me jäämegi igavesti nelja tankisti ja nende koera armastama?

Tori lugu oli kriitilisemaid sotsiaal-psühholoogilisi hetki läinud suvest. Ma aga ei usu, et kogu see nn. üle-eestiline revanšistide kokkutulek oli välja mõeldud Tori aleviku madalates majades, kus kasvatatakse nii palju lilli ja kus aiatööd tehakse niisuguse armastusega, et korralda või maailmanäitus.

See päev, millal võitlesid Eesti kangelassõdurid, keda sõja karm saatus kahele poole rindejoont jättis ja kus olid traagilised Sinimäed (võrreldud maailmasõja Verduniga!) ja Avinurme peaaegu et vennatapp, on alles ajalooks kirjutamata. Need mehed SAAVAD KORD VEEL KOKKU ja rüüpavad sõdurilähkrist viina truuduse kinnituseks. Et on ÜKS HULLUDE MAA: väike ja vaeseks vintsutatud, aga armastust nii täis, et kui oma laulupidu

Möldrool end just Dobužinskise juures täiendada. Järgnesid kaks aastat Leedu Riigiteatris, mida kunstnik ise hindab väga kõrgelt. Kohtumine Ants Lauteriga tõi noore kunstniku 1926. aastal tagasi Eestisse. Seekord Pärnu «Endla» teatrisse, kus Lauter töötas. Koos Lauteriga tuli Möldroo paari aasta pärast Tallinna Draamastuudiosse.

TEINE VÄLISREIS

sai võimalikuks pärast advokaat Rütli maja laemaali valmimist. Selle eest saadud rahaga võis Möldroo endale niisugust ettevõtmist lubada. Kreeka, Jugoslaavia, Itaalia. Jugoslaavias viis juhus ta kokku eestlanna Amanda Rebasega, kes oli tollal Belgradi Ooperiteatris primadonna. Tema soovitusel võeti Möldroo teatrisse tööle ja tal tuli teha dekoratsioonid Tšaikovski ooperile. Juhus oli seegi, et tal oli võimalik koos Serbia Teaduste Akadeemia ekspeditsiooniga Egiptuses ära käia.

Sellelt reisilt on pärit hulk maale, millest suurem osa on ära müüdud.

Pärast välismaalt koju jõudmist oli Möldroo kuulnud, et hakatakse restaureerima Kadrioru lossi. Teiste seas esitas ta ka oma kavandid kunstinõukogule, soovitades kasutada kaseiinvärve nagu Itaalias freskode puhul. Kunstinõukogu otsustas anda õea- ja banketisaali taastamise Aleksander Möldroole. Seintelt tuli skalpelliga maha kraapida 20-kordne värvikiht. Alles siis tulid nähtavale esialgsed toonid — ooker ja hõbehall. Restaureerimist juhatanud arhitekt Aleksandr Vladovski määras banketisaali seinale koorega kohvi tooni, selle peale elevandiluu ja pisut tsinkvalget.

Koos kujur Paul Hormaga puhastas Möldroo ka kaks kaminat paksu lubjakorra alt, ent uue valitsuse ajal lubjati need jälle üle. Ka ei jõudnud kunstnik enne võimuvahetust Hollandi stiili ahjudel olevaid pilte ultramariiniga taastada.

Möldroo on ka lossi jaoks 1937. aastal tehtud kolme stiilse kardina kavandi autor. Nende järgi oli Brüsselis õppinud tekstiilikunstnik Linda Ormisson valmistanud aknaeesriided. Saksa okupatsiooni ajal hoiti neid peidus, hiljem aga toimetati koos lossis olnud gobeläänidega välismaale. Praegu peaksid nad asuma Metropolitani Kunstimuuseumis New Yorgis, kus Linda Ormisson sõjajärgseil aastail töötas. Kuid nad peaksid ju olema Eestis! Kas tuleb aeg, et kunstnik neid jälle kodumaal näha saab?

Kahjuks on hävinud Oru lossi kardinad, mille kavandite autor on samuti Möldroo.

Nii rikas elu, nii mitmekülgne kunstnik ja ometi on nõukogudeaegsetes kunstiajaloo väljaannetes

MÖLDROOST VAIKITUD.

Eestile rasketel aegadel on kunstnik jaganud rahva tragöödiat ja kandnud tema kannatusi.

1953. aastal tuldi ühel päeval üheksakesi tema tollasesse koju Pioneeride tänavas, otsiti leht lehe haaval läbi tema rohkem kui 800-köiteline raamatukogu. Järgnesid laagriaastad Norilskis ja Taišetis ja väljaheitmine kunstnike liidust. Hiljem Möldroo küll rehabiliteeriti, aga Eesti Kunstnike Liit ei tunnistanud seda veel viimase ajani. Sellepärast pole Möldroo kohta kusagil teavet, just nagu teda ei olekski ...

Aga Möldroo elab ja töötab. Jumal on andnud talle tervist ja aastaid rohkem kui enamikule neile, kes tahtsid teda olematuks vaikida.

Ehk on see aeg antud selleks, et jõutaks temale tehtud ülekohus heaks teha? Tema kunst (ta on teatritöö kõrval viljelnud monotüüpiat, graafikat ja maali ning osalenud restaureerimistöödes) on toonud rõõmu paljudesse kodudesse, mille seinu tema tööd kaunistavad. Tema loomingu austamisest räägivad arvukad mitmes keeles sissekanded ateljee külalisraamatus. Tema töid peaks olema Moskvas Puškini muuseumis neli, Tretjakovi galeriis viis, Leningradis Vene Muuseumis üks ning Eesti Kunstimuuseumis kümmekond.

Tema kunst on teda toitnud ja katnud, lubanud muretseda kauni kodu ja kasvatada üles poja ja tütre.

HILDA KALJULA

AINULT VAIMUTEOD ON LOOVAD TEOD

(VÄINÖ LINNA)

Soome kaasaegse proosa üks omanäolisemaid esindajaid Väinö Linna sündis 20. detsembril 1920 Urjalas kehviku perekonnas. Ta koolitee katkes varakult, selle asemel tuli alustada leivateenistust põllu- ja metsatöölisena, puuvillavabriku kraasijana jne. Töö kõrval täiendas ta autodidaktina väsimatult oma silmaringi, kaugemaks sihiks vaimupõllule pääsemine. Ta esikromaan «Eesmärk» (1947) jutustabki ainelises ja hingelises kitsikuses vaevlevast noorukist, kes ihkab kirjanikuks saada. Järgnes Tampere tööliskasarmute miljöös hargnev romaan «Must armastus» (1948), mille põhitooniks on armukadedusest tingitud elamuste kajastus. Alustanud küll Fjodor Dostojevski mõju all psühholoogiliste sisevaatlustega, avardus autori vaateviis järjest enam eepilises suunas.

Laialdase kõlapinna, ühtlasi rahvusvahelise tunnustuse saavutas Väinö Linna alles romaaniga «Tundmatu sõdur» (1954), mille ekraniseeringuga võisid äsja tutvuda ka Tallinna ja Tartu filmisõbrad. Aastail 1941—1944 toimunud nn. jätkusõja sündmusi kajastav teos kuulub Soomes viimaste aastakümnete menukaimate hulka. Sellest on ilmunud juba üle 30 kordustrüki. Autori taotlus on olnud luua sellega nagu midagi vastukaaluks soomerootsi klassiku J. L. Runebergi «Lipnik Ståli lugudele» (1848—1860), millega oli noortes kaua kroonupatriotismi toidetud. Väinö Linna romaan esitab jõugu eri murdeid kõnelevaid, erinevalt mõtlevaid sõdalasi, kusjuures individuaalsete ja hõimkondlike erinevuste kõrval kerkib teoses esile ka vastuolu lihtinimeste ja härrasmeeste mentaliteedi vahel. Ametlik sõjapropagandagi muutub sõdurite suus pahatihti parodeerivateks fraasideks. Romaani peategelane lipnik Vilho Koskela osutub demokraatlikuks juhiks, kes «võitles vapramini kui paljud teised, kuid kelles iga halb tegu ja tapmisega uhkustamine äratas kohtumõistja». See tõendab autori antipaatiat igasuguse pseudoõilsuse vastu. Soomes ongi teost nimetatud patsifistlikuks romaaniks, mille tegelaste terve mõistus taunib sõja meeletust. Samas näitab Väinö Linna üksikisiku jõuetust ajaloo hävitavate keeristormide ees. Õigusega on «Tundmatut sõdurit» kõrvutatud ka E. M. Remarque'i romaaniga «Läänerindel muutuseta».

Romaanitriloogias «Siin Põhjatähe all» (1959—1962) on kirjanik andnud läbilõike sünnimaa ühiskondlikust käekäigust aastail 1880—1950. Jätkates realistlikku romaanitraditsiooni, millele olid Soomes aluse rajanud F. E. Sillanpää, J. Lehtonen, I. Kianto, P. Haanpää jt., on Linna loomingulisele meetodile omased elavad dialoogid, tabavalt kujutatud iseloomud ja monumentaalselt jäädvustatud massistseenid. Kõrvalise Pentinkulma küla sündmuste taustal saame värvika pildi kogu maa arengust kuni Teise maailmasõja järelaastateni. Romaani ühe keskse kuju, maaproletaarlase Akseli Koskela opositsioonilise tegevuse ajendiks ei ole niivõrd vasakpoolne maailmavaade kuivõrd iseseisva isiksuse solvunud enesetunne. Kirjandusteadlane Pekka Tarkka võrdleb Väinö Linna romaanikontseptsiooni Lev Tolstoi ja Alex Matsoni omadega, kelle järgi ajalugu on üksikisiku tahtest sõltumatu laviin, mis alles annab inimesele tema tähenduse või ka röövib selle. Olulisim tegur on seejuures rahvas tervikuna. Ent Lev Tolstoi ajaloolisele determinismile asetab Väinö Linna vastukaaluks valgustusvaimulise ratsionalismi. Autori radikaalne ainekäsitlus kutsus esile ka mõningaid poleemilisi kriitilisi sõnavõtte, millele ta omakorda vastas vaimukate esseedega.

1959. ja 1969. aasta toodangu eest autasustati Väinö Linnat riikliku preemiaga. 1963. aastal määrati talle Põhjamaade nõukogu kirjanduspreemia.

Väinö Linna romaanidest on Harald Lepiku meisterlikus tõlkes jõudnud eesti lugeja lauale «Must armastus» ja «Siin Põhjatähe all» (kaks esimest osa, kolmanda osa avaldamine aga takerdus stagnaaja «kitsastesse väravatesse»; on ju selles köites keskse kohal Talvesõjaga seotud sündmused. Samal põhjusel ei saadud luba ka selle köite vene keelde tõlkimiseks). Nüüd on kirjastus «Eesti Raamat» romaani «Siin Põhjatähe all» 3. osa tõlke tellinud meie nimekalt soome kirjanduse vahendajalt Endel Mallenelt, kes on tööga juba alustanud. Kuna I ja II osa leidsid veerand sajandit tagasi meie lugejaskonnalt sooja vastuvõtu, oleks soovitav nendegi kordustrükk. ««Loomingu» Raamatukogu» sarjas on Väinö Linnalt veel ilmunud autobiograafiline artikkel «Kuidas on sündinud minu raamatud» Vaime Kaburi ja Eha Lättemäe tõlkes. Nõnda leidub eesti lugejatelgi küllalt võimalusi sellele hõimurahva sõnameistri juubelile vähemalt mõttes kaasa elada.

PEET LAVI

Aga millal?

peab, on isegi dessantväelastel kõhe tunne oma mundris võõra maa võõrastes aedades lahingupositsioone sisse võtta.

JÕULUVANA EI TULE EGA TULE ...

Ju ma olen siis paha ja vana. Ja mis salmigi ma enam mäletan?

Seda Ridalat küll! Ma olen lõpetanud Tartu Ülikoolis filoloogia eriala, kuid nende ridade maagia on mulle seletamatu, vaid ainult tunnetatav:

Mööda lõpmata teed
lähevad reed
kuu kahvatul kumal,
eha punal
kaugele.

Aga võib-olla ongi see eesti rahvas, kes praeguses poliitilises teadmatuses kui kurttumm jätkab oma teed rahvuse ehast koiduks saava eesmärgi poole.

Raul Mälk ütles 14. juuli «Päevakajas», et me oleme eesti poliitika ajamises hullusti maha jäänud. Et Läänes ei räägita enam Leedustki, Eestist rääkimata.

Ometi on meile jagatud perestroika rahvusvahelise pilootvabariigi missi tiitel.

Gustav Naan kirjutas «Eesti Ekspressis», et kui kindral Laidoner ja mõned teised juhtivad Eesti poliitikud ei olnud N. Liidu agendid, olevat nende tegevus mitmeti kummaline.

Tark mees see Naan! Nagu elupõline artillerist, kes teab täpselt, millal ja kuidas sihikut seada.

Jüri Hansen omakorda rõhutab uut poliitilist taktikat Eesti elus: eesti poliitiliste juhtide kirimalepartiid läbi välisraadiokanalite.

Jätkan tsitaadiga: niikaua kui vastased mõtlevad järgmist käiku, seisavad mängu jälgijad kõikvõimalikes sabades ja lappavad talonge.

Minul jäid jõuluviinadki välja ostamata, sest neid lihtsalt ei müüdudki.

Aga miks siis raisati paberit nende trükkimiseks, kui niigi oli teada, et viin realiseeritakse teisiti ja ilmselt tulusamaid kanaleid pidi.

Filosoofiliselt mõtlen, et lagunemist on ikka huvitav jälgida ka. Kui katuse varisemine lausa eluohtlik ei ole. Et kuidas ja missuguses järjekorras ühiskond kokku variseb. Ja kas Eesti valitsuse ministritel ja meie Ülemnõukogu saadikutel on mingi töötunktsioon või vastutus.

Aga reaalsus?

N. Liidus on 60 miljonit koduga hüvasti jätnud inimest. On 600 000 põgenikku, kes elavad näguripäevi pioneerilaagrites ja pansionaatides. Suurlinnade majade soojad trepikojad on täis retsidiviste ja nälgivaid lapsi.

Kremlis aga peetakse nõretavaid kõnesid SUURE PÜHA LIIDU säilitamise eest.

Ons aru tõesti nii haruldane, et seda arupidamiseks enam üldse ei jagu?

Kell on 6 hommikul. Maailma parim majahoidja proua Olli (Lomonossovi 24) on oma luuatöö juba teinud. Mul on veel kolm tundi aega, et tekst trükki jõuaks.

MIDA SELLEST MEELETUST AASTAST VEEL MEENUTADA?

Ilusaid kuumi augustipäevi, kui ma ei märganud kõiki rinnahoidjata (monokiini)-daame Pirita rannas ja «Esmaspäev» mulle sel puhul märkuse tegi. Ongi võimalus vabandust paluda.

Kas teeb sedasama aga ka M. G., kes teatas oma väga kurjatoonilises teleesinemises, et me oleme ignoreerinud kogu Eesti rahva tahet, teinud taas katse kuulutada kehtetuks NSV Liidu konstitutsioon, ning et meie nõudmised on alusetud ja perspektiivitud.

Avalduse teksti kordamisele ei ole mõtet eesti rahva kallist aega kulutada. Meenutaksin vaid ühe müüdi kokkuvarisemist. Aasta tagasi M. G. puhkuse ajal saime kaela NLKP Keskkomitee Poliitbüroo meid sõnaga tappa püüdva läkituse. Siis räägiti, et niisugused JUHISED võetakse vastu, kui seltsimees peasekretär on puhkusel. Ja et kui ta koju tagasi jõuab, saab kõik jälle heaks. Nii on Venemaal läbi sajandite usutud, et tsaar on hea ja ikooni ees tuleb risti lüüa.

Gorbomaania ehk vähenes nüüd. Meie jaoks küll. Kuivõrd aga Euroopas? Pigem vastupidi. M. G. on laineharjal isegi siis, kui tal ei ole aega Nobeli rahupreemiat vastu võtma minna.

MAAILM ON PARADOKSE TÄIS, KA JÕULUÖÖL. Ainult et siis on öö tähistaevane ja lapsesüda puhas jõuluvana ootel.

Ootame meiegi ja USUME EDASI. Muidu võib ju pingetest hulluks minna.

Läbi paradoksaalsete olukordade realiseerubki ELU. Heitlik ja vastuoluline, ometi ei tahaks temast enneaegselt loobuda. KAOTUSE HIRMU kõrval on ju alati olemas ka LOOTUS VÕITA.

Suur hommik ongi juba käes. Väljas läheb valgeks. Mul on kõrvus saanikella helin ja ma tunnen küljeluuga kuuma veenõu, mis mulle jõuludeks maale sõites saaniteki alla soojenduseks pandi.

ISSAND, KUI ILUS ON ARMASTUS!

Aga miks on meil elu tema vastuolulisuses nii raske mõista? Kas me mõtleme vähe või ei oska me mõelda targalt?

Mu tudengid on jätnud mulle päevatööks (öötöö lõpeb nüüd kohe!) hulga esseesid. See on minu jõulunauding: ilusat mõtlemist tunnetada.

Margit Raagi tööst (ta on TPedI diplomand) valingi viimased read. Et mitte olla pealekäiv oma mõttega, vaid soovida lugejalegi jõulurõõmu mõtete paljusest.

M. R. kirjutab:

Olen Tuglasele tänulik selle eest, et läbi tema mõtete olen suutnud enesele paremini teadvustada arusaamise kultuurist. Või nagu Tuglas ise ütleb: «Tihti me ei tunne, taju ega tea, mis meis peitub, enne kui seda ei öelda. Igaühes meis on sisemine alateadvuslik suhtumine ümbritsevasse maailma, aga me ei oska seda sageli sõnadesse panna, vahel isegi mitte kõige lihtsamaid seisukohti kaitsta.»

NII TUNNEN ENNAST PRAEGU MINAGI. On tundmused, kuid ma ei suuda vormistada neid mõteteks, mis teis edasi elaksid nii nagu minu ammune saanikella kõla ja veenõu soojus.

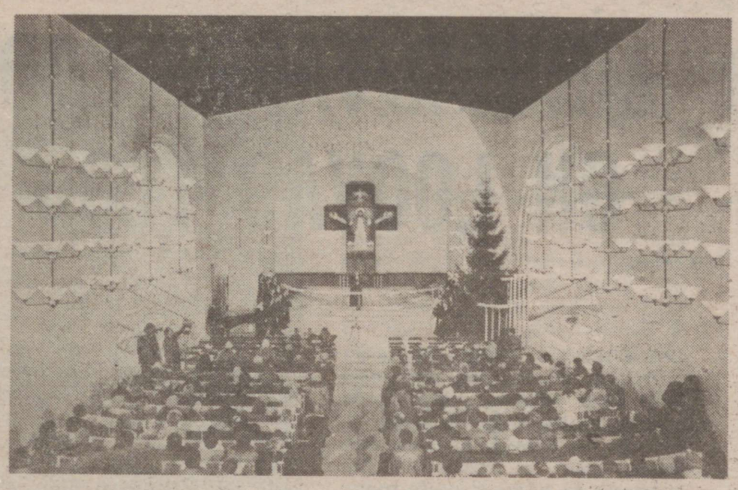
Seepärast me ka lõpetame sarja «Enda juurde tagasi».

Lootsin, et jõuame rutem. Nüüd loodan, et kord IKKAGI jõuame.

Tänan kuulaja toetust. Teie kirjad on mulle kallid olnud. Ja on ju ka selge, et kõik ei saa kõigile meeldida. Ja see olekski kole, kui kõik meeldiksid kõigile.

Siiski on toimetus palunud, et meie KOOSELU PÄRISELT OTSA EI SAAKS. Seepärast püüame uuest aastast igal kolmapäeval avaldada eelmise nädala lühimõtiskluse. Kui muidugi jõudu ja tervist peaks jätkuma.

ÜHTE USUN MA KINDLASTI: EESTLASTELE TULEB JÕULUVANA!

21. detsembril avas uksed uuesti ülesehitatud Halliste kirik. Tänusõnu ehitajaile ja umbes sajale tuhandele vabatahtlikule annetajale ja abimehele Eestist ning kogu maailmast ütles hingekarjane Kalev Raave. Avapäeva tänu- ja palvekontserdi andis Tartu Ülikooli kammerkoor, omaaegne esimene kollektiivse annetuse tegija. Leidis aset kammerkoori lipu õnnistamine. Vastavatud kirikus toimusid esimesed ristimistseremooniad — ristiti kammerkoori üheksa lauljat.

24. detsembril oli kirikus pidulik jõulujumalateenistus. Ka teistel päevadel tõi ümberkaudsete ja ka kaugemalt inimeste tee Halliste kirikusse elama kaasa mitmete tuntud muusikakollektiivide, sealhulgas Eesti Poistekoori jõuluesinemistele.

ENDEL VELISTE fotod
21. 12. 1990

52 Mõtlen sellest

millest aasta jooksul oleme «Mõtlen sellest» märksõna all vestnud. (1983)

Nädal tagasi oli Hallistes erakordselt helde õhtu — meile viimastel aastatel nii defitsiitset (kal) asja nagu lumi olid täis maa ja mets. Ja seda tuli juurde — rahulikult ülevalt alla liueldes, nagu ja juukseid justkui värske käega puudutades. Niisugune oli foon, hingeseisundi ettevalmistus, mis küll ei sõltunud inimesest endast. Kui me aga poe poolt hakkasime minema kiriku suunas, ta sihvakas torn (mida veel suvel ei olnud olemaski) orientiiriks, ja kui me siis jõudsime sinnamaale, kus pilgule avanes kirik tervenisti, tundsime üht — uskuda saavad ka need, kes ei olegi usklikud.

Lumise nurme ja metsa taustal seisva kiriku kõrgetest akendest tuli väljale heledat valgust. Jälle, üle mitme aastakümne. See oli Halliste kiriku taasavamise harras õhtu.

Olgu see üllatus konarlik, aga siiski — vahest oleme püüdnud ennastki selle aasta jooksul taas avada, end puhastada. Uskuda saavad jumalikku inimsusse ka need, kes ei olegi usklikud.

Sellega lõpetaksingi «Mõtlen sellest». See tänu nendele, kes aasta jooksul aitasid kaasa ja edasi mõeldal

Aga Hõrel

AASTALÕPUMÕTTEID

Jaak Kangilaski, Tallinna Kunstiülikooli rektor, Eesti Kultuurifondi esimees:

Kunstiülikooli rektor olen olnud nüüd juba üle aasta. Töö on läinud rohkem meie endi poolt kehtestatud seadustele tuginedes, sest olulise muutusena ei pea me enam arvestama üleliidulisi õppeprogramme ja -plaane. Teiselt poolt aga oli kunstiõpetus ka varem meie õppeasutuses suhteliselt vaba tänu meie omapoolsele programmide ja plaanide tõlgendamisele. Seetõttu pidime vahel n.-ö. kahekordset mängu mängima — väliselt nägi tunniplaan välja samasugune kui Moskvas või Leningradis, täidetud oli aga natuke teistsuguse sisuga kui seal. Nüüd lähevad asjade vorm ja sisu rohkem kokku kui enne, ent see pole muidugi mitte meie õppeasutuse teene, vaid terves meie ühiskonnas toimuva iseseisvuse poole sammumise protsessiga seonduv. Samas ei tähenda see sugugi, et me kõigist Moskvast saadud programmidest-plaanidest nüüd lahti ütleksime — kunstiõpetuses nagu üldse õpetuses peavad muudatused olema kaalutletud, et vältida järjepidevuse katkemist. Pealegi on meie kunstiharidusel olnud ka omad suured plussid, tänu sellele on meil praegugi midagi Läänele pakkuda. Nimelt asume nagu kahe äärmuse — Moskva ja Leningradi kui N. Liidu kunstikeskuste ja Lääne — vahepeal. Olime seal ka varem, aga praegu tuleb see eriti selgelt esile. Kui Moskvas ja Leningradis valitses järjekindel akadeemiline kunstiõpetuse traditsioon, siis paljudes Lääne kunstikeskustes oli see täiesti katkenud ning paljud sellega kaasnevad professionaalsed oskused ununenud. Suure vaevaga rajasime endale juba aastakümnete eest teed kontaktideni Lääne kunstiharidusega, aga pimesi kopeerida pole seda sugugi õige. Just nüüd on meil võimalus kasu saada oma teatavast konservatiivsusest — praeguse postmodernistliku kunsti loomise tingimustena on mõned traditsioonilise professionaalsuse oskused uuesti väärtustumas ka Läänes. Mõistagi on kõiges, mis puutub hariduse sisusse, selle suhtelisse vabadusse või konservatiivsusse, suured erinevused erialati — ühed probleemid on kujutaval kunstil, teised arhitektuuril ja disainil jne.

Tahaksin peatuda ka õppejõudude valiku printsiipidel. Nimelt püüame me nüüd lähtuda inimeste erialastest võimetest, mitte aga formaalsetest näitajatest. Bürokraatlikud näitajad, mida varasem ühiskond soosis, ei ole hariduses, iseäranis kunstiharidu ses kunagi olulised olnud. Aktiivsete loovisikute toomine kunstiharidusse on pikaajaline protsess, millega tegime alles algust ja mis liigub samm-sammult ning mille kulgu raskendab seegi, et oleme kohustatud püsima seaduste raames. Võrdsustamine ja vanade olijate õiguste rõhutamine on arengule suureks takistuseks. Väga raske on juurutada arusaama, et ka kõrgkooli ametikoht peaks olema vaba võistlusega saavutatav ning et senisel olijal pole mingit õigust sellele pretendeerida lihtsalt niisama. Näen selles probleemis ühte meie ühiskonna üldist häda: sõnades oleme kõik uue (näiteks turumajanduse) poolt, aga kui see uus hakkab natukenegi meid ennast puudutama, siis tõstame häält, et meie õigusi on rikutud või et jääme vaesemaks. Ometi on meie ühiskonna praegune vaesus loomulik. Kui võtta, et ükski Ida-Euroopa riik pole pääsenud ilma oma elanike elu ebakindlamaks ja vaesemaks muutumiseta, siis on lausa naeruväärne kujutleda, et meie väike ja vaene riigikene saaks vähemate kannatustega teha läbi üleminekuperioodi, mida muidugi igal inimesel eraldi on kahjuks väga raske üle elada.

Kui me nii õppetöö sisulise kui ka organisatsioonilise küljega oma meelest täiesti hästi hakkama saame, siis muidugi masendavalt raske on majanduslik olukord, eriti kunstitegemiseks vajalike materjalide osas. Kunagi Venemaalt saadud varustus on kas juba lõppenud või kohe otsa saamas, uute, läänepoolsete kanalite hankimine nõuab aga hoopis teistsugust raha, kui meil on kasutada.

Eesti Kultuurifondis olen ühiskondlikel alustel esimees, s.t. eri kultuurialade tegelastest koosneva juhatuse eesotsas. Juhatus kontrollib fondi majandustegevust ning jaotab summad kultuuri toetamiseks.

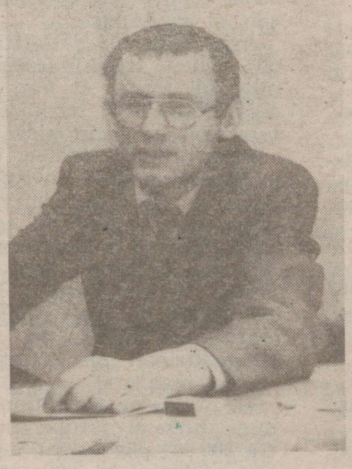
Kultuurifond on sponsorina välja pannud enam kui kuuskümmend tuhat rubla. Ühtepidi on see väga väike summa, kuid ometi üksikisikutele või organisatsioonidele paljudel juhtudel abiks olnud. Küsijaid on muidugi alati rohkem kui andjaid, ka informatsioon, et Kultuurifond võib kedagi rahaliselt toetada, levib üha enam: kuigi fondi poolt antav abi on kasvanud, on seetõttu ka üha kiiremini suurenenud nende arv, keda fond pole saanud aidata. Kui oma tegevuse algul, nagu mäletan esimestest juhatuse koosolekutest, suutsime rahuldada ligi pooled taotlustest, siis praegu võib olla kümmekond protsenti. Ent tuleb aru saada, et tegemist on asjade loomuliku käiguga, mis aga meie ühiskonnale on jällegi võõras. Ka läänemaailma analoogilised fondid saavad mõnikord tuhandeid taotlusi, millest neil ehk kümmekond on võimalik rahuldada. Meie inimestel puudub veel siiani arusaamine fondide tegevuse põhimõttest. Nii on meil tekkinud lausa tragikoomilisi olukordi, kus taotlejad on solvunud: näe, nad ei andnudki. Ükski fond ei saa kõikidele soovijatele vastu tulla, sest fondi poolt jagatavad rahad pole lõputud, need tulevad fondi enda ärilisest tegevusest. Rahva poolt annetatud summasid me jagada ei saa, neid tuleb võimalust mööda kasutada ettenähtud aadressil.

Jõudumööda oleme püüdnud kaasa aidata ka suhete süvendamisele väliseesti kultuuritegelastega, kuigi mingit olulist osa me pole selles etendanud — praegusel ajal on ju paljudel organisatsioonidel ja üksikisikutel hulgaliselt otsekontakte. Võimaluse korral oleme vastavate taotluste põhjal siiski saanud toetada nii siia saabuvaid väliseestlasi kui ka neid inimesi, kes on käinud võõrsil kontakte loomas.

Vilen Künnapu, arhitekt:

Kui arhitektil pole mul tavaks tagasivaateid ja kokkuvõtteid teha, pigem elan oma mõtetes kusagil paari aasta võrra eespool. Nii on minu jaoks paras pingutus pead tahapoole keerata... Ka pole 1. jaanuar mulle nüivõrd oluline tärmin. Minu erialal algab hooaeg tavaliselt sügisel ja lõpeb nii jaanipäeva paiku.

Üks etapp minu tegevuses aga hakkas pihta 1988. aasta lõpus. Pärast seda, kui olime koos kolleegide Ain Padriku ja Andres Siimuga Californias pistnud tasku kättevõidetud Gateway preemia, läks meil kõigil kodus lahti väga intensiivseks töötegemiseks, mis on jätkunud siiani. Tooksin välja, mida ise pean oma viimasel ajal loodust tähtsamaks: projektidest olid huvitavamad «Baltlinki» hotell ja «I. S. Music Teami» kunstikeskus ja hotell, mõlemad on kavandatud Tallinna. Raske, aga loominguliselt paljupakkuv oli kevadine töö Hollandis — Tallinna paviljon Põhjamaade arhitektuurinäitusel «Üksteist linna, üksteist rahvust», mis toimus Leeuwardenis. Tööd tuli teha kodust kaugel, kasutada olid väga napid vahendid, aga leian ise, et tulime koos kunstnik Tõnis Vindiga ülesandega toime. Sel aastal on valminud ka mitmed minu projekteeritud ehitused — kultuurikeskus Laekveres, maakeskus Kehras, samuti on mõnede minu projektide järgi praegu ehitustöö käimas. Ka olen esinenud mitme näitusega nii Eestis kui välismaal — alles üks viimaseid oli Tallinnas oktoobrikuus koos arhitekt Ain Padrikuga galeriis «Vaal». Samuti olen pidanud loenguid erinevates paikades nii Eestis kui kaugemal. Oluline minu jaoks on seegi, et alles hiljaaegu alustasin pe-

dagoogitööd ka Kunstiülikoolis.

Milles näen arhitektuuri ja laiemalt võttes üldse kultuuri rolli tänases Eestis?

Stagnaajal vastandas Tallinna arhitektuurikoolkond (nagu ka meie õpetajad Edgar Kuusik, Eduard Eiderberg. August Volberg jt.) end ametlikule nõukogude arhitektuurile, seda kas teadlikult, deklaratiivselt või siis ebateadlikult. Aga tunnetatav oli see *resistence* igal juhul. Praeguseks on olukord muutunud: meie ees laiutab Eesti-nimeline peaaegu tühi plats, mida on viiskümmend aastat hoolimatult lüpstud ja lagastatud ning kus pole midagi ette võetud. Tegemist ootavad moodsad linna- ja kultuurikeskused, transpordisõlmed, elamuehitus. Arvan, et võrreldes mõne eesti arhitektiga võib Milano või Rotterdami ametivennal üsna vähe tööd olla — seal on kõik juba valmis. Meid aga ootab kõik ees.

Näen nii arhitektuuril kui ka kujutaval kunstil elu organiseerivat rolli: arhitektuuril sõna otseses mõttes, kujutav kunst vahest ei peaks muutuma ülisotsiaalseks ja deklaratiivseks. Mis mind isiklikult võlub — see on stiihiline, metsik vaim, mida praeguses Eesti õhustikus tunda on. Väga huvitav on elada Eestis praegusel hetkel, ja ma arvan, et ka lähitulevikus, vaatamata mõningatele raskustele ja isegi ebameeldivustele. Siin toimub praegu midagi tähtsat, mida aga ei saa öeida paljude heaolumaade kohta, kus aetakse tööga oma rahakopikat kokku, elu ise aga on üsna igav.

Ka meie noorte kunstnike juures olen märganud selle stiihia peegeldusi meil toimuvast. Kujutan aga ette, et juba lähematel aastatel peaks kunst end kokku võtma, allutama end meie ökonoomse mõtlemislaadi traditsioonidele, mis on meie aladel juba aastasadu valitsenud. Mõtleme kas või Oleviste kirikule, mida on tihti ka välismaalastele tutvustatud kui siinse mõtlemise ülima ökonoomsuse ja ühtlasi ka kui kunstiväärtusliku loomingu ideaalset näidet. Arvan, et meie kultuuri ootab lähiaegadel ees just selle ökonoomsuse mõõtme sissetoomine.

Leian, et praegu on meie kultuuris liiga palju tagasivaatavat, retrospektiivset elementi. Ilmselt oli ja on siiani teatud kohtades vajalik heatasemeline restaureerimine ja ajaloo valgete laikude likvideerimine, aga selle kõrval tahaksin juhtida tähelepanu tõsiasjale, et peame elama homses, vaatama rohkem ettepoole kui tahapoole — peale meie endi ei tee seda ju keegi teine. Näeksin heameelega midagi kargemat postmodernismi ja transavangardi, igat sorti restaureerimiste ja kulissidetegemise, ka isegi liiga nõretavate rahvuslike seppade kokkutulekute jms. kõrval. Meist ei saa kunagi Skandinaaviamaad, ja ega me seda soovigi, aga ka liigse lõunamaise romantilisusega pole ma päri. Seda magusust on meile juurde toonud just postmodernistlik kultuur ja mõttelaad. Nimelt pean postmodernismi puuduseks seda ka kirjanduses ja muusikas, tema koosnemist kildudest, tema kollaažlikkust. Nii puudub tal just see elu organiseeriv roll, uute sihtide seadmise funktsioon.

Näeksin meeleldi meie kultuuri arengut sihtiseadvamana, eksperimenteerivamana, julgemana, edasivaatavamana juba tema järgmises faasis.

Aastalõpumõtteid kogunud MARIKA OJA, pildistanud KALJU SUUR

«Loov töö kirjanduse ja teiste kunstide kujul pärib ikka võidu nende üle, kes temaga ükskõik mis taotlusil heitlevad.»

R. Kangro-Pool

Ühest teenimatult varjujäetud vaimuinimesest

RASMUS KANGRO-POOL 100

Meie lähimineviku kultuuriloos esineb terve rida kujusid, kelle vaimne pärand praegusel üleminekuperioodil vahepealse unustusekatte alt taas aktuaalselt päevakorrale kerkib. Üks selliseid on kunstiteadlane, kriitik ja publitsist Rasmus Kangro-Pool.

Sündinud 20. detsembril 1890 Tartumaal Vahi mõisas sepa perekonnas, kulges andeka nooruki haridustee majanduslike takistuste tõttu küllaltki raskelt. Abituuriumi sooritas ta alles 1915. aastal eksternina, õppides seejärel Tartu Ülikoolis arstiteadust, aastail 1920—1924 aga Heidelbergi ja Hamburgi ülikoolis kunstiajalugu. Alustanud varakult publitsistlikku tegevust, töötas ta aastail 1917—1920 «Postimehe» toimetuses, hiljem haridusministeeriumi kunstiosakonnas ja 1920-ndate aastate keskpaigast alates vabakutselise teatri- ja kirjanduskriitikuna Tallinnas ja Tartus.

Kõnealusel perioodil kujunes R. Kangro-Pool A. Adsoni ja V. Mettuse kõrval üheks meie tooniandvamaks teatrikriitikuks. Oma sellealases loodangus lähtus ta põhiliselt esteetilistest-eetilistest kriteeriumidest. Saksamaalt oli ta kaasa toonud sügava huvi sealsetes teatrites sõjajärgseil aastail domineerinud ekspressionismi vastu, olles koos J. Semperi, M. Underi ja H. Raudsepaga üks ägaramaid selle kirjandusvoolu tutvustajaid Eestis. Ühenduses sellega paelusid teda lavakunstivõimalused sotsiaalse tegurina. «Päevalehe» teatrikriitikuna suhtus ta igati tunnustavalt P. Põldroosi ja A. Särevi sellesuunalistesse lavastustesse Tallinna Töölisteatris, astudes samal ajal välja «Estonias» laiutama kippunud operetiharrastuse vastu. Meie I teatrikongressil 1931. aastal leidsid lavainimestelt sooja poolehoidu tema mõtted vajadusest tugevdada teatrite kunstilise juhtkonna osatähtsust senini eeskätt majanduslikest kaalutlustest lähtunud administreerimise arvel. Vabariiklikel teatripäevadel 1935. aastal kõneles ta uusrealismi läbimurdest meie näitekirjanduses. Teatriajaloolane L. Tormis sedastab, et kriitikuna oli R. Kangro-Pool teinekord hea intuitsiooniga tabanud ajavaimu muutumiste vastukaja kunstiloomingus. Esitagem selle tõenduseks siin väike näidegi. Kui Draamateater tõi 1936. aastal lavale A. H. Tammsaare uue näidendi «Kuningal on külm», mille oli lavastanud R. Tarmo, leidis R. Kangro-Pool, et autori sulega piitsutatud poliitilise elu väärnähted võiksid kaasajal huvitada kõiki Euroopa rahvaid. Tema «Päevalehes» avaldatud arvustusest loeme: «Nimelt püüab Tammsaare selgitada riigivõimu ja rahva kui võimualamluse vahekorda. Mis annab võimu? On võim sisimalt küllalt väärikas ja on ta küllalt tark ja ülev, nagu kuulutavad praegu mitme suurriigi värsked diktaatorid?» Kohtame seega küsimusi, millele veel tänapäeval vastust otsime. Ja kui hitlerliku okupatsiooni lõppedes L. Kalmet tõi samas teatris 1944. a. detsembris lavale A. Kitzbergi «Libahundi», rõhutas R. Kangro-Pool oma «Rahva Hääles» ilmunud retsensioonis teose saamislugu valgustades: «See oli aeg, kus Balti sakslus oma kadu aimates viimseis krampides kõikjal püüdis mõista anda, nagu poleks eesti talupojarahvas kõiblik ega võimeline hariduseks, vaid kõlbaks ainult kehalisele tööle või ümbersaksastamisele.» Kõnealune oht sundiski A. Kitzbergi kujutama inimesi, «kes ei lasknud endid lõplikult orjastada, kes võitlesid viimse võidulootuseni». Ons meil põhjust neis ridades peituvast hoiatusest aeg-ajalt kummitava assimilatsiooniprotsessi ees kõrvale vaadata? (Lisagem, et see oli L. Kalmet, kes R. Kangro-Poolile võõra nime all tööd võimaldas, kui viimane Saksa okupatsiooni ajal vanglast vabanes.) Selle töö viljana ilmus tema sulest 1946. aastal monograafia «Eesti teater algaastail».

Kunstiajaloo valdkonnas avaldas R. Kangro-Pool vabariigi lõpul lühimonograafiad «Eduard Viiralt» (1938) ja «Kristjan Raud» (1939). Kulus tervelt kaks aastakümmet, kuni talt 1961. aastal ilmus Kristjan Raua ulatuslik monograafia.

Sõjajärgseil aastail jätkas R. Kangro-Pool algul viljakat tegevust teatrikriitikuna. Aastail 1944—1945 töötas ta ka Kunstide Valitsuses teatri- ja repertuaariosakonna inspektorina. Ent kui 1950. aastal algas jaht nn. kodanlikele natsionalistidele, tabas see tedagi. Represseerituna vabanes ta sunnitöölaagrist amnestia alusel alles 1956. aastal. Kõigile katsumustele vaatamata jätkus elatanud teadlasel jõudu Kristjan Raua monograafia lõpuleviimiseks. Rasmus Kangro-Pool suri 10. mail 1963 Tallinnas.

Raamatuaastal 1935 kirjutas R. Kangro-Pool «Loomingus» nr. 6 avaldatud programmilist artiklit «Raamatu saatus ja jõud» lõpetades: «Kui Zeus tahab inimsugu hukata, astub Frometheus sellele vastu. Ta toob taevast tule ja avab inimeste silmad nägema, mida varjul on tahetud hoida. Prometheus on kehastatud sümbol tegevusele, edenemisele, tahtejõule, vabadusele, valgusele. Zeus needib ta kalju külge, kuid «ometi ei saa Zeus mind surmata», ütleb valguse kehastaja.» Neid ridu üle lugedes tundub lausa hädavajalik teha kaasaegseile lugejaile uuesti kättesaadavaks ammendav valik R. Kangro-Pooli tuhandetesse ulatuvatest artiklitest ning sõnavõttudest. Sellise ulatusliku valimiku koostamine ise eeldaks juba mitme eriala teadlaste koostööd, kuid tulemused tasuksid kindlasti vaeva.

OSKAR KUNINGAS,
Eesti Kirjanike Liidu liige

Õnneõisi raputada võta tuleviku teel...

Kevadel, kui lumi sulab,
vaikselt metsas laulab lind,
vaiksel, vaiksel õhtutunnil,
tuleta ka meelde mind.

*

Elu on võitluse ahel
hälli ja haua vahel.

*

Pea püsti, edasi,
tagasiminekut ei ole!

*

Meil seisvad abimehed peas ja põues,
neid tarvitagem eluõues.

*

Elagu nutt, mis puhastab tundeid,
elagu naer, mis ei lase kivineda palgeid!

*

Ela ilmas kui lind,
pea meeles ka mind,
sest Sul on üks sõber,
kes armastab Sind.

*

Astu rohkem roosirada,
elu kuldse koidu eel.
Õnneõisi raputada
võta tuleviku teel.

*

Eesti neiu oled Sa,
eesti meel Sul olgu ka.
Eestimaad Sa ära põlga,
eesti keelt Sa ära salga,
oled tubli eesti neiu,
olgu Sul ka tubli eesti peiu.

*

Nii palju õnne soovin Sul,
kui kuke sabas sulgi on.
Nii palju selget armastust
kui kassipojal kannatust.

*

Pea meeles, et eestlane oled,
pea meeles, et eestlaseks jääd.
Pea meeles, et sellegi salmi
on kirjutanud eestlase käed.

*

Tuhande laevaga noori
hõisates merele sõuab.
Ainsa purjepaadiga
hallpää tagasi jõuab.

*

Kui Sa ükskord vaiksel tunnil
leiad selle tehekse,
siis kord mõtle selle peale,
et kord lapsed olime.

Kui Sa kõnnid surnuaias,
näed mu nime risti peal,
ohverda üks pisar sinna
kooliõe haua peal.

*

Pikkamööda kaob kandle kõla,
pikkamööda tasub vaene võla,
pikkamööda unustad Sa mind.

*

Mälestuseks määrin ma
musta jänkukäpaga
kirja väga koleda,
mis ei kõlba lugeda.

*

Viimane leht ja viimased read,
sellega soovin ma Sinule head!

Need read on 1943. aastal kirjutanud salmikusse minu kooliõed, Tallinna Linna XI Agkooli [Kaasani kooli] V klassi õpilased, needsamad, kes on kõrvaloleval pildil. Foto on tehtud 1943. aasta kevadel. Kus olete te kõik!

ESTER MUSTMETS

Eva Jankovszky raamatust «Minuga juhtub alati midagi» (Tallinn 1989)

Enne septembrit ärgu peaminister puhkust võtku

Koos astroloogiga kitse aastasse

Üks aastaring hakkab kohe täis saama. Teine on mõne päeva pärast ilma tulemas. Mida ütleb lahkuva ja saabuva kohta astroloog **Igor Mang!**

«Väga õige on küsida astroloogide arvamust, kuna astroloogid esindavad neid inimesi, kellest on räägitud Matteuse evangeeliumis, seal, kus on juttu kolmest Hommikumaa targast, kes kuulutasid lunastaja sündi. Tähetarkade ülesanne seisnebki selles, et kuulutada inimestele erilisi sündmusi, kuna neil on tegemist kosmilise alfabeediga.

Tulemas on kitse (lamba) aasta. See algab 14. veebruaril ja on oma sisemise iseloomu poolest sarnane praeguse, hobuse aastaga.

Sel aastal jätkub inimkonna polariseerumine. Mitmevärvilisust enam olla ei saa. Nüüd on küsimus selles, kes on valgete poolel, kes mustade poolel. Kitse aastal selgub lõplikult see, kuhu kuuluvad rahvad ja riigid. Selgub, kes kannab endas rohkem jumalikku jõudu, kes tumedaid jõude.

Just aastavahetus, detsember—jaanuar, on poliitikategelastele väga raske. Mul on olemas Gorbatšovi, Rõžkovi, Savisaare, Rüütli ja teistegi horoskoop. Ehkki need on koos erinevatest märkidest, teatud punktides ometi seisund kattub.

Muutus toimub kohe, kui algab kitse aasta. Siis ilmneb üha selgemini, kui hüppeline on Gorbatšovi ja Nõukogude Liidu valitsuse poliitika. Suund diktatuurile, mis praegu tundub esinevat, ei lähe läbi, sest tegelikult ei ole juhtkonnas ühtegi diktaatorit, just oma kosmilise koodi näitajate poolest. Sõnades ollakse rohkem diktatuurimeelsed. Savisaare kaart näitab, et veebruaris läheb tema olukord paremaks, kujuneb välja uusi rahvusvahelisi suhteid, suureneb maailma toetus talle. Gorbatšovil näiteks aga, vastupidi, väheneb. Alles mais nagu paraneks olukord mõnevõrra, aga ta peab minema selleks paljudele kompromissidele.

Aga ikkagi on võimalik suure sõja puhkemine. Sest kogu maailmas jätkub jõudude polariseerimine.»

«Kas see ähvardab valla pääseda seoses Pärsia lahe kriisiga?»

«Jah, täpselt nii.

Märkigem, et on toimumas üleüldine tsivilisatsiooni kriis. Nõukogude Liidus on see tugevamini tunnetatav, siin on käsil vana mõttelaadi lõhkumine. Mujal maailmas, kus on rohkem demokraatiat, ei tundu see kriis nii terav olevat. Kuigi ka seal on ta olemas. Paraku on aga demokraatia aeg möödumas ja välja tulevad erakordsed isikud, kes kannavad erilist jõudu. Järgmine sajand on ju müstika sajand. Seda kinnitab huvi pidev kasv astroloogia vastu. Võin seda oma kogemuste põhjal kinnitada. Tänavu on mul tulnud esineda palju just pingekolletes — Vasalemmas, Kirde-Eestis (Narvas, Sillamäel, Kohtla-Järvel). Võib isegi öelda, et astroloogia on olnud omamoodi Trooja hobune, mille varjus on saanud teha seda poliitikat, mis praegu lihtsalt vajalik on. Jumal räägib läbi astroloogilise õpetuse. Paljud inimesed on saanud teada, et me allume kõrgematele jõududele. Aga neidki on nii helgeid kui ka tumedaid.

Inimesed kuulavad meeleldi müstikuid. Sest kõik, mis on ametlik, on ennast ammendanud. Ei saa öelda, et kompromiteerinud. See on möödas. Astroloogid saavad ainult öelda, et maises mõttes läheb meie elu aina hullemaks.»

«Seda kinnitavad ka meie poliitikud.»

«Aga taevases mõttes läheb paremaks. Rohkem inimesi hakkab jõudma õigele arusaamisele elust. Miks Nõukogude Liidus on eriti raske? Sest siin on kõige rohkem väära arusaamisega inimesi. Selle süsteemi suurim kuritegu seisneb pühaduse rüvetamises. Ta on ikoonid asendanud ateistlike valitsejate piltidega. See on suur patt. Kus on segadus, seal pole valgust. See süsteem on loonud sellised raamid, mis on takistanud rahval saada valgustatuks. Sellepärast ongi nii palju segadust. Paljud on hakanud aru saama. Ärkamisega kaasneb ka sageli šokk. Nõukogude riik näeb välja sellise haigena, kes algul oli väga rõõmus, sest perestroika algul öeldi talle lõpuks välja õige diagnoos. Ta sai täis optimismi ning lootis, et hakatakse kasutama õiget ravimismeetodit. Sellega pole aga alustatud ning iga päev üha teadustatakse, et haigus läheb aina hullemaks. Lõpuks on optimismi asemele tulnud pessimism. Mingit selgust ei tule nii kaua, kui veel on eesotsas inimesi, kes räägivad sotsialismist.

Järgmisel aastal selgub lõplikult, kes on kelle liitlane. Jeltsinile on see väga raske aasta, kuid ta võib lausa kangelastegudega hakkama saada. Temast kuuleme veel palju. Mõnes suhtes võivad Gorbatšovil olla algul teatud eelised: ta koondab mõned tugevad liitlased enda ümber, aga ise hiljem loobub neist. Kuid ta ei loobu oma põhisuunast, perestroikast. Temast ei kujune diktaatorit. Ta annab vabad käed mõnedele meestele stagnaringkondadest. Seda võib näha jaanuaris. Kevade poole peaks asi mahenema. Ta on sündinud kitse aastal. Alati on oma looma aastal inimese elu eriline. Võib olla väga hea, kuid ka halb aasta. Aga temalt nõutakse oma teele jäämist. Mida rohkem ta enne seda on sellelt kõrvale läinud, seda tungivamalt nõutakse õigele teele tagasipöördumist.»

«Võib-olla peaks meiegi riigijuhtidel oma astroloog olema?»

«Jah, miks ka mitte. Kas või astroloogide kolleegium. Aga eks asi olegi sinnapoole minemas. Olin sügisel Moskvas rahvusvahelisel astroloogide konverentsil. See toimus esimest korda Venemaal. Seal tutvusin Vronskiga, 1915. aastal sündinud mehega, kes tegeleb astroloogiaga valitsuse tasandil. Koostöös välismaa astroloogidega on ta koostanud horoskoobi Kuveidile, Iraagile, ka Saddam Husseinile.

Seega ilmselt tuntakse huvi nende asjade vastu.

Ja ka tema nõuandeid võetakse kuulda.»

«Kes võib olla astroloog?»

«Astroloogide seas on mitmesuguseid inimesi. Pean õigeks, et astroloog oleks usklik. Võib olla kristlane, võib olla budist — neid õpetusi pean kõrgeimaks. Aga ateist ei saa mitte kuidagi olla. Inimkond allub ideede maailmale. Marxi eksitus oli, et inimene mõtleb ideed välja. Kirik on kõige tähtsam institutsioon maailmas. Tema ülesandeks on pidevalt hea seista selle eest, et inimkond tunneks ära helged ja tumedad jõud. Kui kõik käib alla, on kirik süüdi. Tema kui jumalariigi kuulutaja ei tohi minna kompromissile.»

«Mida sellest arvavad meie kiriku juhid? On nad nõus, et allakäigus on süüdi kirik?»

«On inimesi, kes saavad sellest aru. Kirik ei tohi alluda ilmalikule jõule. Siis ta ei ole valguse kandja.

Kirik peab ükskord ikkagi ütlema välja oma tõelise arvamuse olukorra kohta. Inetu on vaadata kirikutegelaste osa rahvasaadikute kongressil, mis on puhtal kujul nagu Orwelli «Loomade farmi» lavastus. Nad ei esine seal kui valgustajad, vaid kui leevendajad, pehmendajad.»

«Kui järgmist aastat Eestimaal vaadata, milliseks see kujuneb? Kā meie tipp-poliitikuile? Näiteks konkreetne ja aktuaalne küsimus: kas Savisaare valitsus jääb püsima?»

«Vähemalt sügiseni jääb kindlasti. Edasi ei oska ma praegu öelda. Kui erinevate märkide juurde minna, siis kõik, kes on sündinud tulemärkide all (Jäär, Lõvi, Kütt), on järgmisel aastal ühed edukamad. Näiteks meie välisministril Merel saab olema edu. See ootab ka Kaksikuid. Savisaarest oligi juba juttu. Edukad on ka Toome ja Lippmaa. Kuigi nad on sündinud Neitsi märgi all, on neil ka Kaalude omadused.

Aasta esimesel poolel need mehed igatahes ärgu puhkust võtku. Neil on vaja sel ajal tegutseda ja nende teod on tulemuslikud. Alles nii septembris võiksid nad puhkusele mõelda.

Raskemaks läheb Veevalajatel. Kõik tuleb neil läbi suure töö ja katsumuste. Jeltsin on Veevalaja. Tal tuleb juubel. Nagu Gorbatšovilgi. Huvitav jälgida, kuidas juubelitseremooniad välja näevad. Mõlemal on sellised näitajad, et neist saab komöödia.

Võiks veel öelda, et kõik, kes on sündinud 8., 9., 10. ja 11. kuupäeval, on 1991. aastal eriliselt välia tulemas. Neid, kes sobivad Skorpioniga, ootavad hästi suured muutused, kuid nad jäävad toimuvaga igati rahule. Kes Skorpioniga aga ei sobi, nagu Veevalaja ja Sõnn, võivad jääda uue aasta suhtes rahulolematuks. Neile on muutused peale sunnitud. Näiteks meie linnapea Aasmäe aasta tuleb väga pingeline. See aasta nõuab äärmiselt kindlate otsuste vastuvõtmist.»

«Kuidas väga lühidalt iseloomustate 1991. aastat astroloogi pilguga?»

«Need protsessid, mis hobuse aastal alguse said (paraku on need destruktiivsed), lähevad oma loogilisele lõpule. Neid peatada enam ei saa. Lähevad lõpuni ja siis alles tuleb mingi täiesti uus kvaliteet. Need vanad struktuurid, mis vanast süsteemist alles on, kaovad järgmisel aastal täielikult.»

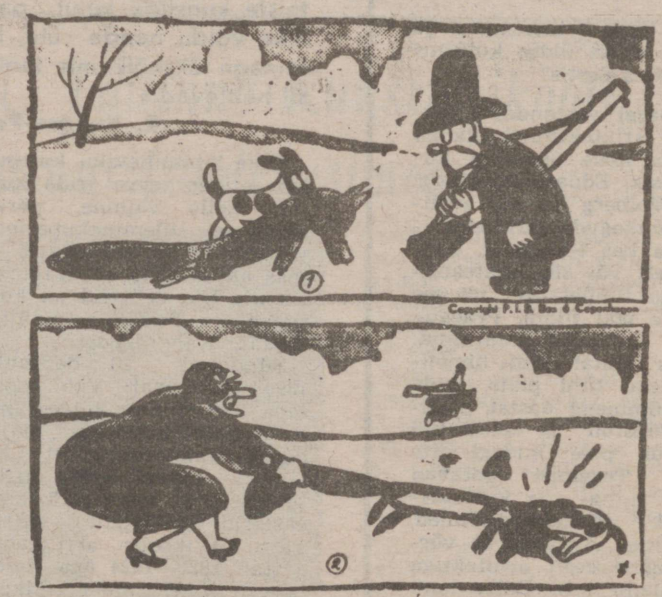
«Meie jutuajamine ilmub 28. detsembri «Kodumaas». Mida võite astroloogina selle päeva kohta öelda?»

«28. ja ka 29. detsember on head päevad. Eriti tulus on neil päevil osta kirjandust, ka ajakirjandust.»

«Ning mida ütlete aastavahetuse kohta?»

«Uus aasta on soovitav vastu võtta koduses ringis, kui võimalik, siis vanematekodus. Kes tahavad võita järgmise aasta erilist poolehoidu, ühendagu tema saabumine veega. Näiteks kas või saunaga. Ka šampusepudeli võiks avada kohe saunalaval.»

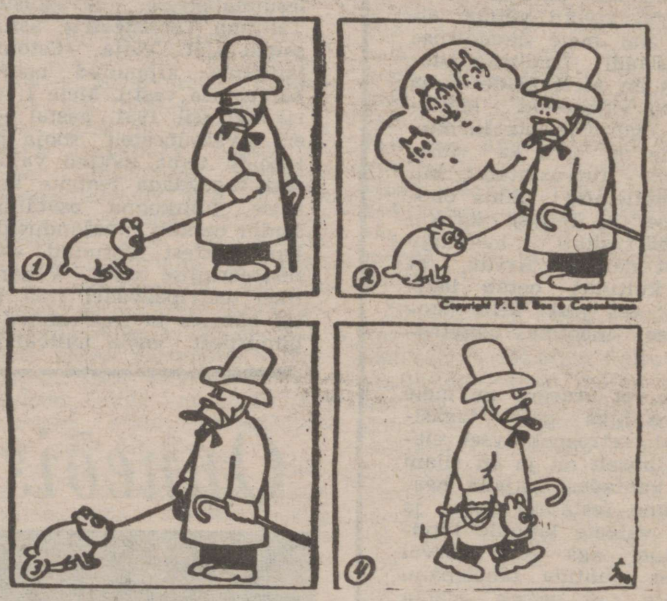
Vestluse kirja pannud
HEMO LAULIK

Adamson rebasejahil

Adamsoni ebameeldiv jällenägemine

Adamson jalutab koeraga

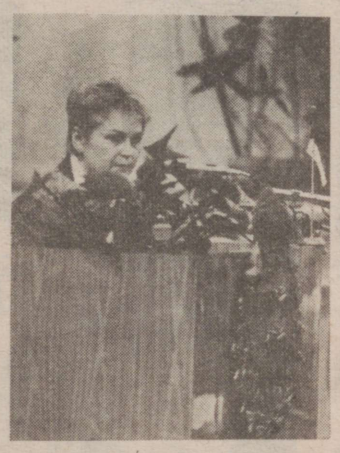
Adamson ostis vorste

(«Perekonnaleht» 1938)

Väga menuka Adamsoni-seeria mõtles 1920. aastal välja Rootsi karikaturist Oscar Jacobsson (1889—1945).

Valmud ESTER MUSTMETS

Aasta üheksakümmend...

Nädal tagasi käis Tallinnas komi kirjanik hr. Aleksander Nekrassov. Keegi polnud teda kunagi eluajal nimetanud härraks ja Komimaal pole see ka kombeks. Ta istus mu vastas «Kultuuri ja Elu» toimetuses, hästi valge särk valendamas lipsukolmnurgas. Oli hiline tund. Laualambi sõõris oli kaks komikeelset hr. Nekrassovi luulekogu ja üks käsikiri. «Siit võite lugeda, mis nõukogude võimu ajal Komis tegelikult juhtus...» Härra Nekrassov jutustas vaikse monotoonse häälega oma Komist ja komilastest, keda olevat nende omal maal alles 30% kogu rahvastikust. Kes siis ülejäänud on? Venelased. Venelasi on tõesti palju.

Ja ootamatult hr. Nekrassov küsis: «Kas te võiksite mulle öelda, miks kellelgi Tallinnas ei olnud aega minu jaoks. Ma proovisin kohtuda, aga...»

«Ma arvan, et...» alustasin. Ei osanud arvata üldiselt midagi. (Ausalt öelda, ka mul endal polnud põrmugi aega. Aga et «Kultuuri ja Elu» järgmise aasta esimeses numbris ilmub lugu Komi ärkamisest, komide esimesest rahvakongressist, näis moraalselt kohatu vältida nukrat hr. Nekrassovit.)

Kui Komimaa poeg oli kõnelnud mitmekümnest kohalikust murest, mis kõik olid äravahetamiseni sarnased Eesti omadega — ainult ajalõige on teine — ja kui ta oli kinnitanud Euroopas hetkel kõige olulisemat järeldust: vabaks peame saama!, tundsin viisakalt huvi, mismoodi näeb välja hõimurahva impeeriumist lahtisaamise meetod. Tumedapäine veidi norgus kirjamees sõnas, et nemad mõtlevad: vabanemist peab alustama struktuuridest.

«Jah, jah...» kinnitasin takka. Aga — kuidas?

«See on lihtne,» ütles kaugelttulnu. «Me lihtsalt peame omad mehed paigutama nendesse neetud nõukogude struktuuridesse.»

Nüüd pidin vaikima ja mõnda asja omaette mõtisklema. Eks arvanud me Eestiski natuke aega tagasi, et kui omad võimu juurde saavad nii Toompeal kui maal, siis... Hurraaga läksid mõned isamaamehed Ülemnõukogusse, kinnitades valimiseelses jutus oma valijatele, et nende ülim ülesanne, juhul muidugi, kui neid valitakse, on esimesest päevast peale asuda sedasama Ülemnõukogu tagasi kutsuma, samm-sammult lammutama ja Eesti Vabariigi seaduslikke võimuorganeid taastama.

1990. aasta hakkab nüüd lõppema ja isamaapojad on ÜN-i hakanud hellitavalt kutsuma parlamendiks.

Aasta on möödas ja raskes ajas on inimeste näod ja saatused paremini näha kui kunagi varem. Aasta alguskuud olid veel täis innukaid Baltiketilisi truuduseavaldusi vastastikku ja rahvale. Jah, ühel meelel kõik koos — Eesti Vabariiki!

Mis siis on juhtunud? Miks peab mõnigi Eesti inimene oma hinges tundma, et iseseisvumisest ollakse palju kaugemal kui aastal 1988, mil kuumadel suveöödel lauldi isamaalisi laule ja lehvitati sinimustvalget. Kas on juhtunud see, et omad mehed valitsuses, omavalitsustes linnas ja maal pole ikkagi omad? Või on nõukogude süsteem inimestest kõvem, on inimesed enda sisse sulatanud?

Miks paljud eesti inimesed käituvad endiselt nõukogulikult, oli mulle suurim mõistatus jõulude eel 1990.

Või pole omad päriselt kunagi omad olnudki. Alati on ajalool meile midagi õpetada. Jüri Sillarti/Rein Saluri filmis «Äraminek» tõuseb kõige kohutavamaks teemaks ajalooloogikast johtuv tõsiasi, et eestlasi viivad ära ja annavad üles eestlased.

Mõelgem ka vanade inimeste mälestustele neljandast aastakümnendist. Kas need puhastavad rahva südametunnistust? Ei tea. Aeg on Eestile alati keeruline olnud ja alati seisab inimene kõhklevalt valiku ees: kes siin omad ja kes petjad või reeturid või lihtsalt arad on? Aga küllap on see kogu maailmas nii.

Aasta 1990 oli siiski ka õnnelik aasta. Tänu saatuse kummalistele tujudele ja võibolla ka suguvõsa elulugude loogikast lähtuvalt sain tundma nende tagasihoidlikkuses ja isamaa-armastuses tõepoolest lugupidamist väärivaid inimesi. Hakkasin suvel 1990 uskuma, et on olemas nähtamatu, kuid ometi väga kindel sild kodu- ja välis-Eesti vahel. See sild läheb läbi aja ja ruumi, läbi vaimu ja vaimsuse, läbi inimeste südamete siitpoolt ookeani sinnapoole. Aga võib-olla ka vastupidi — et sealtpoolt siiapoole. Kindlasti näib see äärmiselt vähetähtis meie praktilises elus, ent siiski tundub, et niisuguse hingesilla olemasolu ja meie kadunud esivanemate kirjatäht näiteks sajandialgusest pärit majaraamatu näol on ainukene absoluutselt kindel varandus, mida eestlased omavad. Peale maa, mis praegu veel on okupeeritud.

Paljudele oli 1990 ka inimeste kaotamise aasta. Ei mõtle seda füüsilise kadumise tähenduses. Ikka tuletab end meelde naiivne salm algkooli salmikus, kuhu pinginaaber nurgeliste tähtedega hoolikalt kirjutas: Vähe tähti taevas/ udurikkal ööl/vähe õigeid sõpru/leida eluteel.

Õieti ei mõelnud ma seda eelnevat üldsegi mitte sõprade, pigem kaaslaseks arvatute ja seltsimeeste (Eesti aja tähenduses) mõttes. See on nagu mingi haigus Eestis, et inimesed kaovad või neid kaotatakse. «Kuidas ma küll olen pidanud Teis pettuma...!» Olen ise saanud selliseid kirju, järelikult käib lugu ka mu enda kohta. Või on asjad üldse ülemäära segased ülemineku-ajal, kus pole õiget võimu ega õiget valitsust. Pole isegi maad ega vabrikuid. Ajal, mil moesõna on «privatiseerimine», seisavad mornide nägudega eesti müüjad täiesti tühjade Eestimaa lettide taga. Välja arvatud valuutakauplustes muidugi.

Ent missugune on taust meie ümber? Eestlaste kätega loodud Isamaa-sammaste järjekindel ja mõnitav lõhkumine. Porkuni, Kautla, Viljandi. Tulekahjud, heinaküünide põletamised, salapärased autoõnnetused, röövimised, vargus. Kus on vaeslapse varjupaik?

Kuid küsigem — mis on Vägivalla nimi? Kellele kuulub riik, mille vaimsus on üles ehitatud varastavale ja laiskelajalikule meelelaadile? Miks maailm niisugust olukorda sallib?

Ometi pole ka see peamine. 1990. aasta on jätnud mällu mehe, kes köidab raamatuid nagu Vabariigi-aegsed suured meistrid. Teine mees ühes eesti külas oskab teha fantastilisi vitskorve. Ja on üks noor kunstnik, kes millegipärast joonistab tänavu jõulukaarte Inglid Sinu Õuel. *Iga kaart valmib käsitsi ja kaardi peal on ingel, kes on laskunud alla Eestlaste maa peale. Inglil on reha käes. Ja nõnda kumab jõuluajal ei tea kust meisse usk, lootus ja armastus: kunagi tuleb ka Eestis elu, mil on rahu maa pääl ja inimestest hää meel. See aeg ei pruugi olla kaugel.*

SIRJE ENDRE

Jõuluajal 1990

RISTSÕNAD

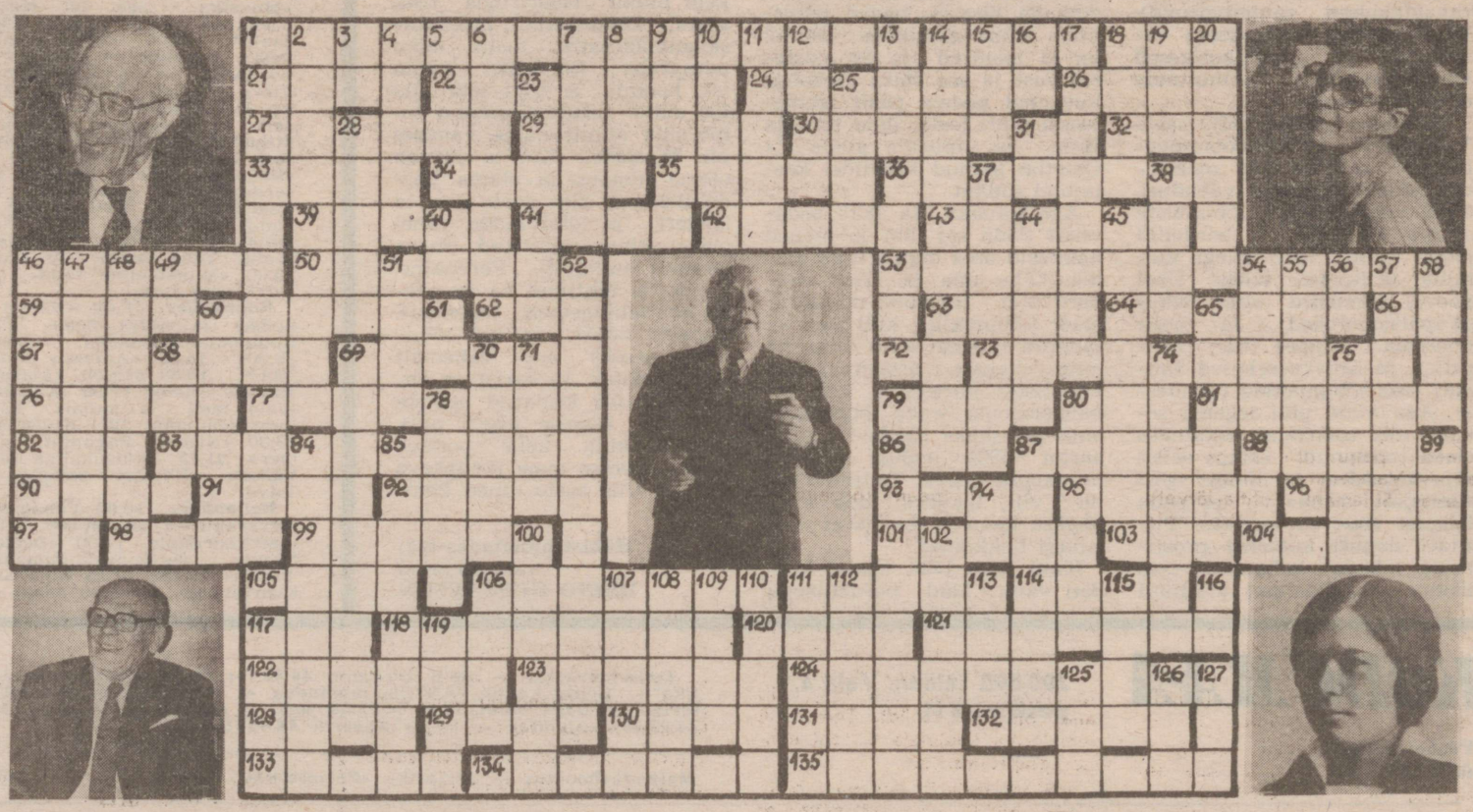
Paremale: 1. Juhan Aaviku isamaaline laul. 14. Tänavu juubelit tähistanud eesti kunstiteadlane (pildil). 18. Eesti antropoloogia rajaja. 21. Nimitegelane Valmar Adamsi romaanist. 22. Meie lauljatar, hiljutine juubilar (eesnimega; pildil). 24. Eesti kunstnik. 26. Eesti luuletaja, kellele tänavu 115. sünniaastapäeval avati mälestustahvel Valgas. 27. Tegelane Oskar Lutsu noorsoojutustustest. 29. Meie sportlane, olümpiavõitja, kelle juubel oli aasta algul (pildil). 30. «Estonia» omaaegne operetinäitlejatar (nimi ja eesnimetäht). 32. See. 33. Kentsakate osade laulja koomilises ooperis. 34. Teatud veelindu. 35. Pinnamööt. 36. Kahejalgsed. 39. Väinamerd Läänemere avaosaga ühendav väin. 41. Sai aru, mõistis. 42. Nurus, mangus, ajas peale (kõnekeeles). 43. Paremad. 46. Söödav karbiline loom. 50. Lind. 53. Aasta lõpul Tartu Ülikoolis loenguid pidanud väliseesti professor (nimi ja eesnimi). 59. Kuulus rootsi näitlejatar (eesnimega). 62. Planeet. 63. Puude langetamine. 64. Ääretu ruum, laiuv lagendik. 66. Noot. 67. Aina ruttama. 69. Eesti lavastaja, teatri- ja kunstikriitik, kelle sünnist möödus tänavu 100 aastat. 72. Sidesõna. 73. Eesti omaaegne näitlejatar (eesnimega). 76. Meie keeleteadlane. 77. Võitlusväljalt. 79. Sidesõna. 80. Mõnu, hubasus, kodusus. 81. ...torn, ehitis Tallinna linnamüüris. 82. Saksakeelne asesõna. 83. Arusaamatused perekonnas. 86. Ujeda. 87. Riik Lõuna-Ameerikas. 88. Riik Aasias. 90. Ignoreeri! 91. Puhanguid. 92. Ilutaim. 93. Koonlast ketramiseks tõmmatavad taku- või linakiud. 95. Ketrusvahendit. 96. Teatud kunstiteoseid. 97. Doktor. 98. Paks. 99. Eesti ballettmeister, kelle sünnist möödus hiljaaegu 90 aastat (nimi ja eesnimetäht). 101. Teater Eestis. 103. Silmahaigus. 104. Tekkimist. 105. Otse; kohe (murdes). 106. 52 alla antud eesti luuletaja esikkogu. 111. Radioaktiivsuse ühik. 114. Kõige enam. 117. Naisenimi. 118. Taastatud kirik Eestis. 120. Dekaluumen. 121. Kirjatähed. 122. Järsak. 123. Eesti publitsist, omaaegne taarausuliste tegelane. 124. 79 alla antud muusikategelase populaarne laul. 128. Puulabidas. 129. Väljasirutatud pöidla ja esimese või keskmise sõrme vahe pikkusmööduna. 130. Meie rahvatantsujuhte. 131. Talent. 132. Näljane. 133. Hüvasti! (itaalia keeles). 134. Paha vaim, kurat. 135. Puid ja põõsaid uuriv teadlane.

Alla: 1. Eesti luuletaja ja prosaist, kelle sünnist möödus septembris 100 aastat (nimi ja eesnimi; pildil). 2. Saar Eesti vetes. 3. Ingliskeelne asesõna. 4. Ravimtaim. 5. Eesti kirjanik ja ajakirjanik (1899—1948), noorsoojutustuste «Hädastvere poiste ninameees», «Kuutõrvajad» jt. autor. 6. Ungas. 7. Kooskõla. 8. ...Pats — Joosep Tootsi jook. 9. Vana. 10. Eesti purilendur (eesnimetähega). 11. Imiku pudel. 12. Uhkeldav, ilutsev. 13. Küla Võrumaal, Vastseliina—Ruusmäe maantee ääres. 14. Eesti omaaegne populaarne laulja (nimi ja eesnimi; pildil keskel). 15. «Vanemuise» endine laulja. 16. Hõbe. 17. «... Murka», Juhan Smuuli lasteraamat. 18. Tegelane August Kitzbergi näidendist «Rätsep Õhk». 19. Mehenimi. 20. Laiskvorst. 23. Eesti film. 25. Raas. 28. Kõrgem riigiametnik Spartas. 31. Pikkusmõõt (lühendatult). 37. Riik Euroopas. 38. Alp. 40. Lehekülg. 44. Zeusi kilp. 45. Eesti arstiteadlane, Tartu Ülikooli professor (eesnimetähega; 1871—1944). 46. Segaduses olevad, hämmeldunud (murdes). 47. Näriline. 48. Endisaegne kuivainete mõõt. 49. Õhesugused tähed. 51. Puhkpill. 52. Eesti luuletaja ja kirjandusteadlane, 106 paremale antud esikogu autor (eesnimega; 1883—1956). 54. Eesti helilooja (eesnimega; 1928—1975). 55. Pigistama, muljuma. 56. Mi-bemoll. 57. Kaunite. 58. Lavats. 60. Rooma rahvuseepos. 61. Jõgi Siberis. 65. Lydia Koidula jutustus. 68. ... triinu — käolehm, kirilind. 69. Värten. 70. Kõrvata teetass Kesk-Aasia rahvastel. 71. Unenägu (käändes). 74. Lonkama. 75. Äkiline haigus- või valuhoog. 78. Eesti maalikunstnik. 79. Eesti keeleteadlane, ajakirjanik ja muusikategelane (eesnimede esitähtedega; 1851—1909). 80. Oivaline (murdes). 84. Noorus (piltlikult). 85. Lind. 87. Hirmutis, koletis. 89. Venekeelne eitus. 94. Idem. 100. Paikkond Virumaal, mis ulatub Ahtme lähistelt Narva jõe ülemjooksuni. 102. Limased (murdes); vulgaarsed. 106. Artur Lemba ooper. 107. Poiss (murdes). 108. Eesti tõstesportlane. 109. Jänes (murdes). 110. See on, see tähendab (ladina keeles). 111. Kodulinnud. 112. Kevadlill. 113. Meri Euroopas. 115. Riik Edela-Aasias (inglise keeles). 116. Õhesugused tähed. 117. Narr. 119. Mehenimi. 125. Minul. 126. Risu, rämps. 127. Nimitegelane Henrik Visnapuu luulekogus.

«KODUMAAS» NR. 37 (19. SEPTEMBRIL) ILMUNUD RISTSÕNADE VASTUSED

Paremale: 1. Liis Tappo. 10. Ellen Niit. 11. Pomm. 12. Meri. 14. Osaline. 16. Ba. 17. Sira. 18. ...Katel. 20. Unt. 21. Kilpla. 24. Maar. 26. Vaara... 28. Eel... 30. Aegna. 31. Reveranss. 32. Alev. 33. M, m. 34. Aul.

Alla: 1. Lepo Sumera. 2. «Ilo». 3. Ilmar Talve. 4. Semlak. 5. Tn. 6. AN. 7. Piret. 8. Piibel. 9. Otsa. 12. Mikiver, M. 13. Ena. 15. Sina. 19. Laats, L. 22. Laga, M. 23. Panna. 25. Raev. 27. Rasu. 29. Eel.

SPORT

AASTA PARIMAD

Eesti sport on endiselt rikas säravatest annetest. Selles veendusime, kui Eesti Spordiajakirjanike Föderatsiooni 38 liiget reastasid 1990. aasta kümme parimat mees- ja viis naissportlast, selgitasid parima võistkonna ja treeneri.

Meestest oli kõigi valijate soosik sõudja Jüri Jaanson, kes aprillist juuli keskpaigani käis võiduteed viieetapilisel maailma karikavõistlusel ning novembris kroonis oma tõusvas joones kulgenud sportlaseteed maailmameistriks tulekuga Austraalias Barringtoni järvel.

Taas oli tänavu hoos ka olümpiapronks Allan Levandi. Auhinnakohtadega Sankt Moritzis, Reit im Winklis, Štrbske Plesos, Lahtis, Saalfeldenis, Kavgolovos ja Örnsköldsvikis tagas ta endale teise koha suusakahevõistlejate maailma karikasarja kokkuvõttes ja teine oli ta ka Eesti 1990. aasta parimate sportlaste reastamisel.

Mullu Eesti parimaks sportlaseks valitud malesuurmeister Jaan Ehlvest saavutas aasta algul Itaalias Remigio di Emilia XVI kategooria turniiril oma senise maletajakarjääri kaalukaima võidu 1,5-punktise edumaaga viitsemaailmameistri Anatoli Karpovi ees ning jagas temaga teist-kolmandat kohta Haninge turniiril. Maailmakarikavõistluste etappide korduva võitmisega paistis tänavu silma epeevehkleja Kaido Kaaberma. Taas täiendasid oma MM- ja EM-võistlustelt võidetud medalite kollektsiooni jahilaskur Urmas Saaliste, korvpallur Tiit Sokk, jääpurjetaja Vaiko Vooremaa...

Naistest pälvis juba kuuendat aastat Eesti parima sportlase tiitli trekirattur Erika Salumäe, kes USA-s ravile pühendununa piirdus vaid esinemisega Hea Tahte mängudel Seattle'is.

Võistkondadest edestas seekord populaarset Tallinna «Kalevi» korvpallimeeskonda purjetajatest vendadepaar Tõnu ja Toomas Tõniste. Hooaja säravaima regativõidu saavutasid nad Kielis, kus 96 startinud 470-klassi paatkonna hulgas olid ka mulluse MM-i ning tänavuse Hyeresi ja Steinhude regati esikohamehed. Läinud aasta maailma- ja Euroopa meistreid edestasid Tõnisted samuti Jaapanis Toshiba regatti võites. Ja furoorikalt purjetas vendadepaar tänavustel MM-võistlustel Hollandis Medemblinisi, kus oldi liidrid... kuni valusa vääratuseni viimases sõidus.

Aasta parimaks treeneriks valiti nagu mullugi Jüri Jaansoni juhendaja Mihkel Leppik.

Meeste esikümme spordiajakirjanike ankeetide põhjal:

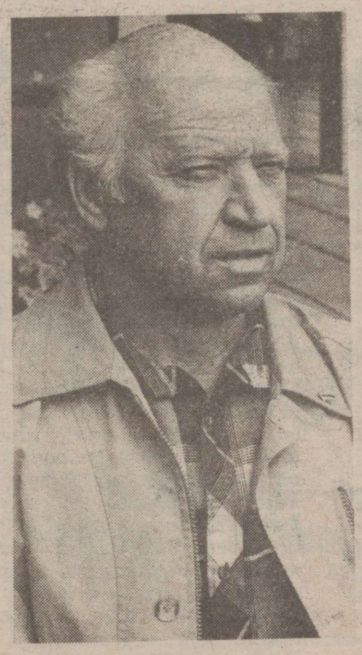
1. Jüri Jaanson (sõudmine)
2. Allar Levandi (suusakahevõistlus)
3. Jaan Ehlvest (male)
4. Kaido Kaaberma (vehklemine)
5. Tiit Sokk (korvpall)
6. Vaiko Vooremaa (jääpurjetamine)
7. Urmas Saaliste (jahilaskmine)
8. Jaanus Ligur (bagikross)
9. Valeri Nikitin (maadlus)
10. Ain Paavo (atleetvõimlemine)

Ja naiste esiviisik:

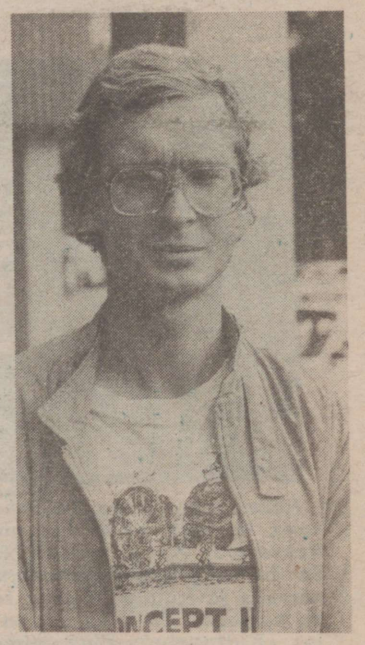
1. Erika Salumäe (jalgrattasõit)
2. Ede Ümarik (orienteerumine)
3. Merle Esken (vehklemine)
4. Inna Uit (atleetvõimlemine)
5. Tiina Krutov (allveeorienteerumine)

ERIKA SALUMÄE

MIHKEL LEPPIK

JÜRI JAANSON

TÕNU ja TOOMAS TÕNISTE

ERLEND TEEMÄGI

GUNNAR VAIDLA fotod

NUPUKESI MORAALIMINEVIKUST

Mida kõike sai tsaariaegsest apteegist vabalt osta! Ärgem tuhnigem ravimite nimekirjas, vaid lehitsegem Riikliku Meditsiininõukogu otsuseid 1908. aastast. Ennäe: korraldus nr. 1235 11. oktoobri kuupäevaga. Targad mehed (naisi nõukogus polnudki) pidasid aru preservatiivide üle. Et mil moel neid liigitada. Ja sündis lahendus. I — mehaanilised kaitsevahendid nakkuse vastu; II — teatud ulatuses ravivahendid (nende seas intravaginaalsed ravimivormid); III — eriliste kannustega varustatud kummikotikesed naisterahvaste mõnutunde suurendamiseks.

Tallinnas andsid 1917. aasta Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioon rahvale (ka meesterahvastele) kuhjaga vabadusi. Sealhulgas lõpetati lõbunaiste arstlik kontroll ja bordellid pandi kinni. Käi kellega kus, millal ja kuidas tahes! Ühel päeval marssisid sisse Saksa okupatsiooniväed. Ja kohe nöökima. Lõppes ka lustpriius, mehed-vaesekesed suunati taas lõbumajade tubadesse. Aga nüüd pidi tegema sedagi, mis tsaariajal uskumatu oleks tundunud: esikus seisis sõjaväevelsker ja nõudis igalt sisenejalt «näha»..., et paha haigust sisse ei toodaks. Pitsitati samuti kutselisi prostituute, keda kohustati taas käima iganädalasel arstlikul järelevaatusel. Ehk jääb lugejale meelde kuupäev, mil mainitud totrused kehtestati — 8. märts (!!!) 1918.

Siis said need pagana eestlased julgust, asusid ise sakslaste asemel oma koduseid asju ajama. Ränkraske hoobina tabas muutus õnnetumaid lõbumajaelanikke. Tuli käsk bordellid kinni panna. Nende omanikud protesteerisid sõnas ja kirjas, sügavmõtteliselt ja inimlikult... Loeme Tallinna luksusliku asutuse «Victoria» emanda Elsa K. hädist palvekirja linnavalitsusele: «Minul on 11 teenijad ja 12 naisterahwast ja see oleks ülekohus kui neid päewa päält teenistusest lahti lasta, ilma leiwata jätta ja uulitsale aiada...» Ometigi polnud karmidel keelajatel südant.

Aga kauaks sa ikka sedaviisi? Sõda sai läbi ja mehed hakkasid oma õigust taga ajama. Olgu olla ja kõik! Seekord oldi Raekojas mõistvamad. Lõbumaju küll veel ei tahetud lubada, kuid miks ka mitte «hakata prostitueerima tawalistes korterites, kus iga naisterahwas waba üürnikuna oma äri saaks ajada»? Ning aastal 1921 leidus selliseid minikooperatiive Tallinnas juba viis, igaühes neli kuni üheksa kena ja iseseisvat naisukest hakkamas.

Kuid juba 1926. aastal kurdeti vanu häid bordelliaegu koos tsaariaja kõrgmoraalse õhkkonnaga taga. Koguni linnavalitsuse aruandesse pandi sõnad: «Võib olla õigus asjatundjail, kes tõendavad, et endisis avalikes lõbumajades Mardi uulitsal kombed ja elu peenemad ning kõlbelisemad olid kui paljuis praegusis kõrtsi- ja kabareeasutusis...»

Lõpetuseks ja õpetuseks (nendele, kes kavatsevad moraalinormide muutudes Eestis taas lõbumaju asutada) võtkem pihku tsaaririigis 1903. aastal kehtestatud prostitutsioonimäärustik. Sealt mõni paragrahv. Bordellist kiriku või koolini ei tohi olla alla 150 sülla. Lõbumajapidaja tohib olla ainult naine vanuses üle 35 aasta. Kui ta juhtub olema abielus ja elama bordellihoones, siis peab uks ta korteri ja lõbutubade vahel olema kinni müüritud (mehe moraali huvides!). Perenaine, muide, ei tohtinud ka ise «teha moraalilagedaid tegemisi». Rangelt nõuti, et iga lõbunaine peseks end vähemalt kord nädalas. Ja karistuse ähvardusel oli keelatud seinale riputada isakese tsaari pilti. Huvitav küll, kelle portree tuleks arvesse meie tänapäeva oludes? Uus aasta, uued kombed...

Häbist punetades tegi väljakirjutisi
HEINO GUSTAVSON

EESTI RAADIO

(31. DETSEMBER 1990 — 6. JAANUAR 1991)

Esmaspäev. 10.20 «Vana aasta lõpp Võlla külas». Mereajaloolane Bruno Pao meenutab kodutalu ja meremeeste kombeid. 11.00 valitsusjuht Edgar Savisaare esinemine. 11.20 G. Bizet' ja I. Stravinski muusikat. 12.00 «Kultuurikaja». 17.30 loeb Aarne Ükskülа Juhan Peegli lühijutu «Vana söömarend». 18.00 Aastalõpukontserdi ülekanne «Estonia» kontserdisaalist. 20.30 «RAMETO nääritalgud». 23.00—1.00 «Tänane Eestimaa». Rootsi-, inglis- ja eestikeelne saade.

Teisipäev. 12.00 Näärimuusika. «Muusika — see on Mozart». Ülekanne Eesti Raadio Valgest saalist. 13.00 «Dialoog muusikast». Stuudios on maestro Bruno Lukk ja muusikatoimetaja Virve Normet. 14.00 Näärimuusika. Eesti Raadio segakoori kontsert. 15.00 «Dialoog muusikast». Stuudios on helilooja Urmas Sisask ja Ene Pilliroog. 16.00 Näärimuusika. Eesti Raadio kontserdiorkestri esinemine. 18.00 Näärimuusika. Eesti Raadio bigbändi esinemine. 20.00 Näärimuusika. Kammerdžäss Valges saalis. 21.00 laulab Tiit Kuusik. 22.00 «Muusikaline tund». Mozarti-aasta aigas.

Kolmapäev. 10.00 «Näpud nobedad ja silgas meel». Pärnu Kodumajanduskoolist (kordus 18.30). 14.00 «Antenn» (kordus 22.15). 16.30 esineb klarnetist Hannes Altrov. 17.30 «Kunstioksioonid meil ja mujal». Räägib kunstiteadlane Jüri Kuuskemaa. 19.30 «Niccolo Paganini ja kitarr». 21.15 «Muusikaline tund». Väikese Illimari seltsis läbi talve.

Neljapäev. 10.00 Vabadussõja relvarahu 71. aastapäev. 10.32 meeskoorilaule. 14.00 «Detsembrikuu majanduskommentaar» (kordus 22.15). 17.15 Ants Sõbra Kvartett nr. 1. 19.30 saade sarjast «Rahast ja pangast». 21.15 «Müsteeriumi muusika». Vaatluse all on Kaljukitse ja Veevalaja märkidega seotud looming. 22.30 õhtumuusikat.

Reede. 10.00 «Teoloogia tulevikust». Kõnelevad Kalle Kasemaa ja Madis Kõiv (kordus 18.30). 10.30 René Eespere muusikat. 15.45 R. Schumanni klaveripalu. 17.30 «Väärtkirjandust raadio fonoteegist». Gunnar Kilgas loeb katkendi M. Frayni romaanist «Hommikupooliku lõpupoole». 21.15 «Ferenc Liszt sõnas ja muusikas».

Laupäev. 12.00 «Kultuurikaja». 14.00 Silvia Karro «Reporteritund». Oleme Eestimaa kagunurgas Meremäe asulas. 15.00 «Laupäevastuudio». 16.30 «Uusi heliplaate». 17.30 «Kas vanalinn erakätesse?». Tallinna vanalinna arengukavadest. 18.30 «Õhtute kollane tolm». Artur Alliksaare luulet. 18.45 «Õhtu muusikastuudios». 21.15 «Muusikaline tund». Orkester «Mickey's» 45-aastane!

Pühapäev. 8.45 «Hingevalgus». 11.30 mängib Gruusia kammerorkester L. Issakadze juhatusel. 12.00 «Kohvilaua kommentaarid». 13.00 «Hollywoodi laulvaid tähti». I. 15.55 puhkepäevakontsert Eesti interpreetidelt. 16.30 «Kodukeel». Stuudios on Saaremaa ajakirjanik Enda Naaber. 17.15 laulab D. Fischer-Dieskau. H. Wolfi laule. 18.00 «Rahvatantsijate töömailt». 21.15 «Vanamuusikatund».

Informatsioonisaated tööpäeviti: 9.00 «Hommikukaja». 12.00 «Vikerkaja». 13.00 «Tartu veerandtund». 17.00 uudised. 19.00 «Maailm täna» ja 20.00 «Päevakaja».

Informatsioonisaated puhkepäeviti: 10.00 ja 17.00 uudised ning 20.00 «Päevakaja».

Saated on antud Ida-Euroopa aias. Te kuulete meid lainel 290 m (1035 kHz) ja 50,6 m (5925 kHz).

Järgmine «Kodumaa» ilmub 9. jaanuaril 1991

KODUMAA nädalaleht

200 090 Tallinn, Valli 4, postkast 411

Peatoimetaja AGO. USTAL

Tegevtoimetaja — Rein Ülevaino 44 43 15; tegevtoimetaja asetäitja — Mart Linnart 44 43 15; poliitika — Heino Laulik 44 93 59; majandus — Hilda Kaljula 44 93 59; kultuur — Marika Jürisson 44 93 59; kirjad — Daisi Mihhailova 44 32 24; keel ja korrektuur — Ester Mustmets 44 32 24; foto — Isi Trapido 44 93 59; kujundus — Merle Köverik 44 43 15.

Majandushooldus — kirjastus «Perioodika», Tallinn. Indeks 69780. Tellimise nr. 5757.